Sveriges bibliografi 1481-1600.

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

SKRIFTER UTGIFNA AF SVENSKA LITERATORSÄLLSKAPET.

SVERIGES BIBLIOGRAFI

1481-1600

AF

G. E. KLEMMING.

FÖRSTA HÄFTET. 1481 1501.

UPSALA 1889,

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET EDV. BERLING.**1481.**

Die Burde der Welt.

Nürnberg, G. Zeninger, 1481.

Ingen titel; liten qvart, 48 opag. sidor i 3 dubbelark, utan signatur. Tryckt med götisk stil, 34 rader på sidan. Tomrum äro lemnade för att måla alla större initialer, hvilka angifvas med liten bokstaf i midten, på sätt titeln här nedanföre utvisar.

Första och sista sidorna äro hvita; 2:a sidan upptages af ett träsnitt, föreställande Birgitta sittande vid en pulpet och skrifvande den bakom henne stående engelens ord. Öfver henne: Gud fader med den döde sonen; dufvan; madonnan hållande den nyfödde sonen. Framför henne: knäböjande munk som säger: O pater de celis miserere nobis. Bakom henne: pilgrimsstafven, hvarpå hänga hennes mössa, väska och nederst krona. I hvart hörn en sköld med: 1) gående lejon 2) SPQR 3) 16 sneda rutor 4) Andreaskors med i hvar vinkel.

På 3:e sidan kommer rubriken: *Uon der bewerug vn bestettigug der offenbaruge sant birgitte* med dertill svarande text, som räcker ända till 8:e sidans slut. Deri åberopas alla auktoriteters yttranden om revelationernas guddomliga ursprung. Nionde sidan börjar med den egentliga titelrubriken:

Js buchlein wirt genant die burde der welt vn die weissagung vn offenbarung von den zukunftigen betrubnissen: die dise welt vber gen werdent.

Derpå följer register öfver kapitlen, slutande på 10:e sidan. Med 11:te sidan börjar den egentliga skriften, öfversatt från Latinetoch delad i 26 kapitel; det sista slutar på 47:e sidan, hvarpå nederst följer slutskriften:

Hie hat ein end dis buchlein genant dy burde der welt. getruckt durch cunradu zeninger burger zu nuremberg in dem iar des herren Mccccclxxxj.

Denna lilla, ytterst sällsynta bok,som är en öfversättning af *Onus Mundi* -- ett utdrag ur Birgittas revelationer --, är sannolikt den äldsta tryckta skrift, som tillhör Sveriges literaturhistoria. Kgl. Bibliotekets exemplar är utmärkt vackert, prydt med röda, målade initialer, paragrafer etc, alldeles som i samtida handskrifter. Ex. finnes äfven i Uppsala Univ. Bibl.

Nya upplagor, se: 1482, 1502, 1504, 1510, 1522; -- 1569 (Himlische Offenbarungen). Jfr: 1485, Onus Mundi.

1482.

Die Burde der Welt. *[Augsburg, A. Sorg], 1482.*

Ny upplaga af föregående, utan titelblad. Rubrik på 3:e sidan:

Von der bewerung vnnd beståtigung der offenbarungen sant Brigiten

Liten qvart, 116? opag. sidor, utan arksignatur och tryckort. Tryckt med götisk stil; 21 och 22 rader i kolumnen. Första sidan är hvit, den 2:a upptages af träsnittet, framställande h. Birgitta. I slutet står:

Hye hat ein end das buchlein ge nant die purde der welt jm .lxxxij.

Uppgifterna äro hemtade ur Hain, n:r 12014. Öfriga upplagor äro angifna under 1481.**1483.**

Vita Catharinæ. *Stockholm, [B. Gothan, 1483].*

Liten qvart, 96 opag. sidor. Någon titel finnes icke, utan är i dess ställe första bladet lemnadt blankt, enligt bruket i de äldre trycken, för att derå skrifva en rubrik. Tredje sidan börjar med öfverskriften:

Jncipit vita siue legeda cu miraculis dne katherine sancte memorie filie scte Birgitte de regno Suecie.

Paginering och kustoder finnas icke; arken hafva deremot signaturer från a--f, på det sätt att i hvarje lägg det yttre arket genom ett vid bokstafven tillsatt i skiljes från det deruti lagda inre, som har ij till märke; det ar således läggens 1:a och 3:e blad, som hafva signaturerna.

Då första bladet är blankt, äro dessa blott elfva, eller *a ij, b i, b ij, c i, c ij, d i, d ij, e i, e ij, f i* och *f ij*. För de stora begynnelsebokstäverna äro tomrum lemnade, att efteråt ifyllas genom målning för hand; blott på sista sidan förekommer en sådan bokstaf tryckt i press. För utrymmets fulla begagnande få ofta de sista orden af ett stycke icke en särskild rad, när de ej räcka till att fylla en sådan, utan inpassas i slutet af nästföljande nya styckes första rad, från hvilken de skiljas genom ett litet tomrum, hvari ett rödt märke (paragraftecken) skulle målas. -- I slutet står såsom bokens sista rad:

Jmpzeffum Holmis.

Oaktadt hvarken boktryckarens namn eller tryckåret angifves, kan dock med säkerhet sägas, att den förre var tysken Bartholomeus Gothan, och att året var 1483. Ett intyg finnes nemligen, att han den 31 oktober detta år bevittnade utfärdandet af en notarialhandling i Stockholm: *testibus Martino Ludeka cive et oppidano oppidi Holmens, et Bartholomeo Ghotan impressore librorum.* -- Stilarna, med hvilka boken trycktes, äro äfven de samma som hananvände i Lybeck (der han bosatte sig redan 1484), endast med den skilnad, att de då synas vara något mera slitna. Det är således en mycket enkel slutledning att fylla bristen i bokens egen uppgift.

Sista sidan, som är smalare än de öfriga, har följande utseende:

Sista sidan i Vita Catharinæ.

Författaren var UlfoSe Vastovius, *Vitis Aquilonia* sid. 143 i upplagan 1623, sid. 142 i upplagan 1708., munk i Vadstena kloster.

Två fullständiga och ett defekt exemplar äro kända: i Kongl. Biblioteket (som nu bevarar äfven det forna Sparfvenfeldt-Gyllengrip-Rålambska)och i Skara. Ett fullständigt fotolitografiskt faksimileaftryck med en inledning utgafs i Stockholm 1869 i 75 ex.

För utförligare detaljer se *Ur en Antecknares Samlingar*, uppl. 1880—82, sid. 85 ff. — Warmholtz har beskrifvit boken i *Kongl. Bibl:s tidningar om lärda saker,* 1767, n:r 11, 12.

Nya upplagor, se: Klemming, *Birgitta-Literatur,* s. 81 f.

Påflig Bulla

utfärdad af Sixtus IV angående insamling af penningar i Sverige och Norge till krigets utförande mot Turkar, Tartarer och andra kristenhetens fiender.

Utan tryckort, titel eller rubrik. Patentfolio, stort skrifpappersark, tryckt på ena sidan; 78 rader. Tryckets höjd 403 mm., bredd 310 mm. Daterad:

Rome apud Sanctupetru. Anno Jncarnationis dominice Millefimoquadrin | gentefimooctuagefimotercio Pridie Jdus Octobris. Pontificatus nostri Anno Tertiodecimo.

Är tryckt med Gothans stilar, förmodligen i Stockholm.

Ex. i Kongl. Bibl.

Dialogus Creaturarum.

Stockholm, Johannes Snell, 1483.

Oktav eller liten qvart, 157 onumrerade blad. Läggen äro signerade **A**, **B** med 6 blad i hvartdera och **a—f** med 8 blad; dertill kommer 1 osigneradt slutblad. Det första är hvitt, och det sista tryckt särskildt samt dateradt 20:e december *(Jn vigilia thome)* 1483.

Börjar med rubrik på 3 rader:

Prefacio in libru qui dicitur Dyalogus creatu ras moralisatus omni materie morali iocundo et edificatiuo modo applicabilis. Jncipit feliciter

Härpå följer företalet, upptagande 3 sidor; derpå 2 register, det 2:a först och det första sist, tillsammans 19 sidor.

På bladet **a j** börjar texten med rubrik på 3 rader:

Dyalogus creaturas, optime moralisatus. omni materie morali iocundo modo applicabilis. ad laude dei et edificatione hoim Jncipit feliciter.

Innehållet, 122 Dialoger, hvar och en föregången af ett träsnitt, fyller 144 blad, slutande med *AMEN*. Derefter följer slutbladet, hvaraf ett faksimile lemnas å motstående sida.

Boken är tryckt efter mönster af den äldsta upplagan, som utgafs i Gouda af Gerard Leeu 1480. De mycket enkla träsnitten äro något förminskade och vända åt motsatt led mot den äldre upplagans. Enligt tidens sed var förmodligen Snell sin egen formskärare och stilgjutare. Stilarne förekomma icke förut hos någon annan boktryckare, men förråda holländskt slägttycke. Slutsidans anordning, lejonen med vapnet samt boktryckarens sköldemärken hafva tydligen Leeus tryck till förebild. Fem af träsnitten -- 1, 85, 107, 113 och 120 -- äro i Leeus upplaga större än de öfriga; likaså i Snells. På bladet **A ij** i 2:a raden har Snell i stället för *quesiuit* tryckfelet *que fluit*, föranledt deraf att Leeu delat ordet på 2 rader: *que siuit*, utan bindetecken. Ett besynnerligt fel är äfven de två registrens omkastning i orätt ordning, en omständighet som måste förklaras sålunda, att Snell blandat bort de löstagna bladen, hvilket åter lätt kunde ske just med originalupplagan, der hvartdera registret upptar jemna blad. Alla dessa omständigheter i förening med sjelfva namnet Snell, som är eller var helt vanligt i Holland, utvisa med stor sannolikhet, att Snell var holländare och kom ifrån Gouda. 1482 tryckte han i Odense Danmarks första bok: Guill. Carsin, *De obsidione et bello rhodiano*. Äfven Köpenhamns förste boktryckare, Gouert (Godfrid) van Ghemen, kom från Gouda, några år senare.Som bokens författare nämnas dels en Alexander ab Hales, dels en Nicolaus Pergaminus. Man har i alla händelser vanligen

Sista sidan i Dialogus Creaturarum.

antagit att författaren varit en kyrkans man. I en uppsats i *Giornale storico della Letteratura Italiana,* Vol. 3, 4, 10, 11 (1884, 87,88), »Intorno al cosiddetto Dialogus creaturarum ed al suo autore», har Pio Rajna likväl sökt göra sannolikt, att boken, som i alla handskrifter kallas *Liber de contemptu sublimitatis,* är skrifven i Italien af en

lekman, Magno de' Mayneri, en i Visconternas tjenst anställd milanesisk läkare och astrolog, född omkr. 1290, död omkr. 1370. Något egentligt författarskap kan dock ej vara tal om, då boken icke är annat än en kompilation ur en mängd äldre skrifter, såsom också framgår af den mängd gamla författare som åberopas.

Blott 3 exemplar äro nu kända, 1 fullständigt i Uppsala Universitets Bibliotek och 2 ofullständiga i Kongl. Biblioteken i Stockholm (det forna Flemmingska ex.) och Köpenhamn.

Græsse har i *Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart*, n:r 148, utgifvit en kritisk upplaga (1880).

Ett fotolitografiskt faksimile af hela boken utgafs, med inledning, i 75 ex., Stockholm år 1883, då svenska boktryckarne firade sin 400-årsfest. Vidlyftigare detaljer kunna inhemtas i *Samlaren*, 1884, s. 36 ff. -- Början af första dialogen, *De sole et luna*, finnas afbildade i Chr. Bruuns *Den danske Literatur til 1350,* Tab. 1.

1483?

Missale Upsalense.

Utan ort och år; kanske Stockholm 1483.

Folio, 244 1/2 blad. Svart och rödt tryck, tvåspaltadt (med undantag för sju blad kalendarium, &c; 32 rader i kolumnen; röd bladräkning öfverst i midten.

Collatio:

1 lägg: i—viij = fyra ark, eller 8 blad

Innehåller längder på ieiunia in pane et aqua; ieiunia in cibis quadragesimalibus; processiones ordinarie; vidare: Hijs festis canitur credo in missa, m. fl., på 3 spalter (i); kalendarium(ij—vij); påsk- och åderlåtnings-tabell, ordo temporis diurni &c. (viij); de sju sista bladen tryckta i hel kolumn.

1 ark utan någon beteckning, tryckt endast på innansidorna, så att de två yttre äro hvita ... 2 blad Innehåller exorcismus salis et aque.

8 lägg: a i--x, b i--x, c i--x, d i--x, e i--x, f i--x, g i--x, h i--x; således med fem ark i lägget, eller ... 80 blad

Innehålla söndags-gudstjensterna från advent till påsk. -- Såsom särdeles egendomligt tryckfel må anmärkas, att bladet **f viij** stannar i midten af ett ord, hvars slut jemte 49 rader af texten (enligt Miss. Ups. 1513) alldeles felas, utan att någon brist i yttre afseende finnes, då **fix** ordentligt följer, börjande med nytt stycke.

1 lägg: i i—viij=fyra ark, eller ... 8 blad Innehåller sången på festdagar (in summis et semiduplicibus festis) och före messan; med skrifna not-tecken mellan 4 tryckta röda linjer. Sista bladet, som nu saknas, innehöll troligen endast, och på frånsidan, träsnittstaflan korsfästelsen.

2 lägg: i—xi[xij], 3 ark i hvartdera ... 12 blad Innehålla canon missæ och dertill hörande stycken (pericula et defectus; de prefationibus). Messan upptar 8 blad med mycket stor stil. Det följande är helt och hållet tryckt med rödt och upptar blott 3 blad (11 spalter); det 12:te bladet, som nu felar, har varit tomt.

14 lägg: k i—x, l i—x, m i—x, n i—x, o i—x, p i—x, q i—x, r i—x, f i—x, t i—x, v i—x, x i—x, v i—viij, z i—v[vi]; således 12 lägg med 5 ark, 1 lägg med 4, och 1 med 3 ark, eller 134 blad

Härtill kommer dock ännu ett halft blad eller en särskildt tryckt instickslapp, att tilläggas vid bladet 1 x framför officium de sancta trinitate. Lappen är tryckt i rödt, med långa rader, endast på ena sidan, och innehåller en historisk underrättelse om anledningen till officiets instiftande af AlcuinAf denna lapp finnes visserligen för närvarande i behåll blott en liten bit, innehållande slutorden af de 8 sista raderna; tillräcklig grund för uppgiften ger emellertid nya upplagan 1513 af Miss. Ups., bl. CXVII, der trycket upptar något mer än en spalt, eller 40

enkla rader.Dessa sista 14 lägg innehålla söndagarna från påsk, slutande på blad n x, hvarefter följa helgonen (apostoli, martires, confessores, virgines) samt en mängd officia, misssæ, collectæ, &c, för olika högtider och tillfällen, utan någon rätt ordnad plan, tyckes det. Så *Canon-stilen i Missale Upsalense vetus*. förekommer t. ex. officium Cornelij et Cipriani 2 gånger, bl. r iiij och x iiij. Äfvenledes finnes en lectio libri sapientie xxxix två gånger, blad v x och x v.Sista afdelningen, 34 sidor från och med x v verso, utgöres af sequentier. Efter slutet, z v recto, följer på bladets verso ett tillägg: Evangelium de Sancta Maria Magdalena debet habere locum de littera q. vi. Det åberopas dock redan långt förut bl. n iiij recto, med orden: Require in fine libri. Tillägget upptar 1 1/2 spalt, så att bladets sista fjerdedel lemnas tom. Bokens sista blad x vi, som nu felar, har möjligen innehållit uppgift om tryckort och årtal eller ock varit tomt.

Missal-typen i Missale Upsalense vetus.

Trycket kan knappast kallas godt, åtminstone ej så som i de följande böckerna. Med röd färg tryckta längre och kortare stycken, anvisningar, hänvisningar, rubriker och initialer förekomma i stor mängd. Större begynnelsebokstäfver äro röda eller blå; de förra tryckta, utom då de äro tillsatta utanför marginalen; de senare alltid målade för hand. Äfven förekomma ännu större begynnelsebokstäfver, målade i rödt och blått; några, de största, helt ochhållet för hand; andra, mindre, med en träsnitts-champlun till grund för konturerna. Tillsatta för hand äro äfven en mängd röda streck uti svarta versaler samt mellan raderna skrifna bladsiffror, för att kunna uppslå endast antydda texter, hvilka på andra ställen förekomma fullständigt.

Stilarna äro af tre olika storlekar; de mycket stora i canon (hvilket namn ännu, liksom det följande, fortlefver i boktryckarespråk);

Graduale-stilen i Missale Upsalense vetus.

en stor sort (missaltyp) för hufvudtexterna (Lectio, Evangelium, Epistola, Collecta, Oratio, Secreta, Complenda, Benedictio) samt för anvisningarna, som alltid äro röda; en mindre sort för öfriga gudstjenstens delar (Graduale, Versus, Offertorium, Communio, Tractus, Hympnus, Cantus, Sequentia), eller hufvudsakligen sången. Af de tre stilarne lemnas här ofvan trogna afbildningar.Boken, eller åtminstone exemplaret i sitt nuvarande skick, saknar alldeles uppgift om tryckort, årtal och boktryckare; att bestämma dem är ej häller så alldeles lätt. Det tyckes vara riktigast, att Bartholomeus Gothan (eller Ghotan), som i Lübeck åren 1487, 1488 tryckte de två här följande missalerna, Strengnense och Aboense, äfven har tryckt detta Upsalense; isynnerhet som de alla tre hafva 2 stilsorter, den största och den minsta, samt en mängd stora initialer gemensamma. Att detta missale är äldre visar otvifvelaktigt dess mindre goda typografiska skick; då Gothan vistades i Stockholm 1483 (se ofvan sid. 3), har hans officin sannolikt icke varit så väl utrustad som den sedan blef. Det kan derför ej synas osannolikt, att missalet trycktes der. Att erkestiftets missale tycktes förr än det i Strengnäs, är ju ock i sin ordning. Då Gothan redan 1484 var bosatt i Lübeck, har man inga andra år än 1482(?), 1483 att välja på för hans StockholmsvistelseDen häfdvunna Tyska uppgiften, att Gothan redan 1480 var boktryckare i Lübeck och tillsammans med en annan äldre boktryckare derstädes, Lukas Brandis, tryckte Missale Magdeburgense af detta år, är alldeles ogrundad, samt beror blott på oriktig tolkning af den deri befintliga långa och granna slutskriften i latinsk hexameter, hvari Lübeck icke ens på minsta sätt antydes, men väl Magdeburg uttryckligen nämnes. Af en riktig öfversättning framgår tvärtom tydligen, att Brandis icke haft något att skaffa med tryckningen, utan att denna verkstäldes af Gothan ensam, men med stilar förfärdigade af Brandis (»de cuius manibus apicum defluxerat amnis»); hvaraf väl äfven kan slutas, att Gothan då uppsatte tryckeriet. Den Brandiska nya typen var förmodligen bokens hufvudstil, den i missal-texterna använda; hvaremot canon- och sång-stilarne tillhörde andra och äldre garniturer. Gothan öfvergaf sedermera den större eller canon-stilen, men behöll den mindre ännu 1488. -- Att Gothan var bosatt i Magdeburg, visar åter slutskriften i ett af honom tryckt Psalterium från 1481. Hans verksamhet i Lübeck började ej förr än efter hans Stockholmsvistelse, eller 1484, då hans alltid omsorgsfullt derifrån daterade tryck först framträda. Till bestyrkande af denna uppgift kan ock anföras, att han samtidigt köpte ett hus (det är: bosatte sig) i Lübeck, enligt anteckning 1484 i dess »Ober-Stadtbuch», så lydande: Bartholomeus Gotan hefft gekofft van Hans Wedemeyer eyn huss belegen twisken der huxstraten unde der vleschouwerstraten,

so dat sulveste belegen is by Clawes Dorinck. (Uppgiften benäget meddelad af Professor W. Mantels i Lübeck.). Af denna hittills okända bok är nu endast ett exemplar i behåll. Vid reformationens genomförande förstördes sådana den gamla kultens hufvud-dokumenter, och de på pergament tryckta exemplaren fingo göra nytta i form af permar och omslag. Sålunda är bokenark för ark hop-plockad från gamla räkenskaper i Kammarkollegiets arkiv och förvaras nu i Kongl. Biblioteket. Att exemplaret efter 3 århundraden tillbragta i dam och smuts, efter den omilde bokbindarens saxbehandling och äfventyren under en mordbrand, icke kan tillfredsställa den nogräknade bibliofilen är naturligt, liksom ock att det ej är alldeles fullständigt; dock fela blott 9 blad (deraf 2 toma), och förvånande nog måste vara, att den gamla återuppståndna bokens skick är så pass godt, som det nu i verkligheten befinnes. I Uppsala Univ. Bibl. finnes ett ännu mera defekt ex., sammanletadt på samma sätt.

Articuli abbreuiati.

Utan ort och år; kanske Stockholm 1483.

Det aflatsbref, hvars inledningsord äro afbildade å motstående sida, utgör ett blad i patentfolio, tryckt å ena sidan.

Sjelfva texten i aflatsbrefvet är tryckt i längre rader än inledningsorden. Stilarna äro Bartholomeus Gothans, de samma som i *Vita Catharinæ* Stockholm 1483. Det kan derför antagas, att detta blad är tryckt i Stockholm vid samma tid. Det hänvisar sannolikt på en af Sixtus iv i Rom den 14 Okt. 1483 utfärdade bullan om penningeinsamling för kriget mot Turkarne.

Endast ett i Uppsala Univ. Bibl. befintligt fragment är kändt.Inledningsorden i Articuli abbreuiatu1485.

Onus Mundi. — Älique Reuelationes quarti

libri &c

Rom, E. Franck, 1485.

Qvart, 140 opag. sidor, de 2 första hvita. Ingen titel. Latinsk stil; 33 rader i full kolumn; inga signaturer; tomrum lemnade för alla de stora initialerna, af hvilka blott de 11 sista angifvas med en liten bokstaf, tillsatt i ytterkanten såsom ledning för rubrikatorn.

Co11atio: 3 ark med 8 blad i h varje; 1 ark med 4 blad; 1 ark med 8; 1 ark med 4; 3 ark med 8; 1 ark med 6 blad. På 8o:de sidan står: (] Regiftrum*, angifvande de första 6 arkens signaturer, och på 136:e sidan: (] Regiftrum huius librL, omfattande de 4 sista arken. Det kan häraf synas, som här vore fråga om 2 sjelfständiga böcker, men detta vederlagges af slutskriften på sidd. 135, 136, så lydande:

C Reuelationum excerpta, quas iam pro parte im/ pletas confpicimus adhuc etiam implendas futuro cu (s. 136) gemitu exfpectamus ac earum reuelationum que onus mundi non iniuria intitulantur & fermonis defenfionu probationum ac expofitionum reuelationum genero/ fe uidue domine Birgitte Principiffe Neretie ex Reg/ no Suetie diuinit, infpiratarum Etiam regule a chrifto fponfo eidem tradite ab ea poftea in lucem edite per Gregorium undecimum Pötificem maximum appro bate opufcula Illuftriffimi Principis diii Georgii Comi tis Palatini Rheni Inferioris fuperiorif<# Bauarie Duc! Magnificentiffimi impenfis ob fingularem eius in reli gionem deuotione & affectu directiöe. ac cura Fratris Bolfgangi Sandizeller pfati Principis familiaris artecp & diligentia & caractere polito & emendato MagiftriEucharii Franck in Vrbe Roma omnium Principe & patria impreffione cultiffimi finiunt Anno falutis. Mc/ ccclxxxv die uero prima menfis Octobris. (I förbigående anmärkes, att om denna af 121 ord bestående

mening skall försvenskas efter ordalydelsen och äfven i en enda

mening, lär man få börja med 113:e och 62:a orden, finiunt

opuscula, samt derefter låta det 2:a och 1:a följa.)

Innehållet börjar på 3:e sidan med ett kort förord (15 rader),

hvarpå kommer första afdelningens titel:

Sequitur libellus qui intitulatur Onus mundi id eft prophetia de malö futuro ipfi mundo fuperuenturo-Denna libellus består af företal och 26 kapitel samt upptager

47 sidor. De 21 första kapitlen äro utdrag ur revelationerna; kap.

22 säger blott, att långt före Birgitta samma uppenbarelse varit före-

sedd af många; kap. 23 handlar om Sibyllas förutsägelse; kap. 24

om helige Gregorii; kap. 25 om heliga Hildegards; kap. 26 om

abbot Joachims.

Vidare, på sidan 50:

Sequuntur fefta Sancte Birgitte. På sid. 54:

Sequitur oratio bona de Sancta Birgitta. Sid. 56 tom. Sid. 57:

Hic incipiut alique reuelationes quarti libri celeftiii reuelationu fancte Birgitte a domino noftro Iefu Chri fto ei date. Dessa utdrag bestå af 4:e bokens kap. 48, 49, 10, 17, 33, 76

och 80, samt sluta i början af 8o:e sid.

Den andra afdelningen innehåller på 55 sidor: Sermo defenfionum probatönum ac expofitionum diuinitus infpiratarum reuelationum a fpöfo Iefu Chri fto generofe domine Sancte Birgitte fponfe eiufdem & principiffe Nerecie de regno Suecie factarum necnon approbatiöis & confirmationis regule a Chrifto rece/ pte & ab eadem beata Birgitta edite per Gregorium pa

pam .xi. & Martinum .v. fummos pontifices confirma te approbate & munite. In publico confiftorio coram Vrbano .vi. fummo pontifice reuerendiffimifqp domi nis Ioanne de turre cremata hifpano cardinali Sancti Sixti uulgariter nucupato Adam cardinale in facra the ologia magiftro z elifareo tituli Sancte Balbine prefbi tero Cardinale ceterifqp diiis affiftentibus habitus Sum ma lucubratione diligenti etiam ftudio editus feliciter incipit.

Denna sermo innehåller 11 kapitel, af hvilka dock det 2:a är uteslutet, förmodligen blott genom tryckfel. Författaren är Magister Matheus de Cracouia, sacre tbeologie professor, enligt hvad 1:a afdelningens 1:a sida omnämner.

Efter sermonens slut, sid. 135, följer den redan anförda slutskriften af boktryckaren och arkregistret öfver 2:a afdelningen. De 4 sista sidorna 137—140 upptagas af

[] Oratio in laudem .S. Birgitte fingularis ac luculen ta que in uergenti mundif fine. nucia ambafiatrix ac le gata a fummo xpo fponfo fuo miffa fuit ad cöuerten/ das animas ad deu3 & a feculi illecebris ceffandum pe narum metu quas minatur fumope docet ac pfuadet. Boken tillhör de största sällsyntheternas antal och finnes fullständig endast i några få exemplar.1 Beträffande dess första afdelning, Onus Mundif kan nämnas, att den sannolikt hopsattes vid år 1433 af Magister Johannes Tortsch, sacre theologie baccalarius, collegiatus majoris collegii umversitatis Lipkzcensis. Nämnda år på Symons och Judae dag sände Vadstenaklostrets bröder till denne ett bref, deri de säga sig hafva bekommit boken med uppgift, att han hade utgifvit densamma, hvilket de dock »ej ville eller kunde tro, snarare förmodande att hon vore utgifven af någon

1 En särskild, men ej noggrann, italiensk beskrifning deraf utgafs af F. Calori Cesi, Modena 1860, på 12 stora oktavsidor, af hvilka dock endast v, vil—XI innehålla titel och text; de öfriga 6 äro alldeles eller nästan alldeles torna. Upplagan var blott 25 exemplar.mindre erfaren och förmäten, samt vore oklokt skrifven. Vårt hjerta blef liksom dödt i oss, då vi hörde, att hon blifvit lemnad till städer, länder och deras furstar; vi frukta nemligen, att

hon har kommit i händerna på våra medtäflare, hvilka öfverlemnat henne till kyrkomötet i Basel för gransknings skull, hvaraf slutligen skall följa förvirring, skymf och vanära för hela orden, hvilket Gud ärones konung måtte afvända. Bättre och klokare sätt hade varit, att be-grafva henne under skäppan, än att draga henne fram i ljuset under kyrkans nuvarande tillstånd och oro. Ty, enligt hvad Gregorius vittnar, den som öppet bär en skatt på vägen, han önskar att plundras.» Brefvet, på Latin, är tryckt af E. BENZELIUS i Monumentet, hist. vet. eccles. Sveog., sid. 175 f.

En upplaga utan ort och år finnes äfven omnämnd, men består blott af just de samma första 4 arken, som innehålla Onus mundi fullständigt; dessa 4 ark utgåfvos särskildt, och derför fingo sådana exemplar tillägget: f| Regiftrum- (8 rader) på sidan 55, så som i de andra afdelningarna. Alla tre såldes förmodligen särskildt, hvar för sig.

Exemplar af hela boken finnas i Kongl. Bibl., hos frih. C. J. Bonde på Eriksberg och hos frih. N. Silfverschiöld på Koberg; af andra sorten (förra afdelningen): i Kongl. Bibl. och i Oxford, Bodleian Library.

Jfr: 1481, Die burde der Welt.

1487.

Missale Strengnense.

Lübeck, B. Gothan, i487.

Folio, 275 blad. Svart och rödt tryck, tvåspaltadt (utom kalendarium &c. 13 sidor, canon 18 ss. och 1 sida tillägg, hvarom nedan namnes); 32 rader i kolumnen; röd bladsignatur öfverst, delad så,

att en bokstaf står midt öfver venstra kolumnen och en siffra midt öfver den högra; svart arksignatur nederst, till höger.

Collatio: blad

1 lägg utan signatur, 4 ark, eller.................. 8

Innehåller Jeiunia in pane et aqua &c. 1 blad; Kalenda-rium 6 blad; påsk- och åderlåtnings-tabell r sida (båda dessa med långa rader); Exorcismus salis et aque 1 sida, men slutet

deraf felar och har upptagit ett tilläggsblad.......... 1

3 lägg: A I—XXIIII, nedtill sign. a, b, c, med 4 ark, eller 8

blad i hvarje............................. 24

3 lägg: B I—XXIIII, nedtill: d, e, f............... 24

3 lägg: C I—XXIIII, nedtill: g, h, i............... 24

3 lägg: D I—XXVI, nedtill: k, 1, m, hvilket sista har 10 blad 26 Denna afdelning innehåller gudstjensterna från advent till påsk.

1 lägg utan signatur = 2 ark.................... 4

Börjar: Sequitur ymnus pro benedictione. Sång med skrifna noter mellan 4 tryckta röda linier; förberedelser till messan.

1 lägg af 4 ark, nedtill sign. a:,a:, a:, ::........... 8

Börjar: In totis duplicibus. Sång med skrifna noter; förberedelser till messan.

1 lägg, 5 ark, utan signatur............. 10

Canon missse, 9 blad med grof stil och obrutna rader; Benedictio (börjande nederst på i8:e sidan), böner &c.

3 lägg: E I—XXIIII, nedtill: n, o, p.............. 24

3 lägg: F I—XXI, XXIII och XXIIII, nedtill: q, r, s ... 23 Bladet F XXII är borttaget, utan att något af texten fattas. Denna märkliga ändring synes ej kunna förklaras på annat sätt än som korrektur-åtgärd; man har för sent upptäckt ett ovanligt stort tryckfel, »bröllop», eller att bladet var uppsatt två gånger, och således måst bortskära det ena.

3 lägg: G I—XXIIII, nedtill: t, v, x.............. 24

3 lägg: H I—XXIIII, nedtill: y, j, l............... 24

blad

3 lägg: J I-XXIIII, nedtill: 3, f, 5 . . . ,........... 24

1 lägg: K I—VI, nedtill: i..................... 6

Afdelningen E—K innehåller söndagarna efter påsk &c, som i Upsalense. Slutar med: Circa pericula et defectus qui in missa occurrere possunt, 6\ spalter. 1 osigneradt blad med långa rader, tryckt endast på rätsidan Är ett tillägg af SlXTUS IV:s stadga om officium misse in die visitacionis beate marie samt af en articulus, som »habet locum in periculis occurrentibus in missa.» Motsvarande detta blad finnas nederst på G XVI verso, under kolumnerna, skrifna två långa röda rader, med upplösta förkortningar så lydande: Débitum officium misse Jn die visitacionis marie* secundum institucionem nouam quere in fine libri ante se-quencias. Dessa rader äro förvillande lika härmade efter tryckstilarna.

1 lägg sign. endast nedtill A 1 —[viii].............. 8

1 lägg sign. endast nedtill B i—[vi]................ 6

1 lägg sign. endast nedtill C i—[vi]................ 6.

. 275 Denna afdelning innehåller de rimmade hymnerna och sequen-tierna, slutar med några böner och är satt med mindre stilsort Tvärt öfver sista bladets rätsida äro tryckort och årtal m. fl. omständigheter angifna genom 10 hexametrar i rödt tryck, hvilka äro afbildade å följande sida.

Boken är en vacker typografisk produkt, tryckt med de stilar som GOTHAN begagnade redan 1480 i Missale Magdeburgense, med undantag af canon-typen, hvilken är af annan snitt, neml. densamma som i både Upsalense och Aboense. I öfrigt gäller för de typografiska anordningarna hvad som är sagdt om det föregående, äldre liturgiska trycket. De största grannlåtsbokstäfverna äro målade i flera färger och guld; träsnitt-champluner äro ej nyttjade här, icke heller,äro de svarta versalerna utmärkta med röda streck.

Sedan gammalt är ett något defekt pappersexemplar kändt, såsom befintligt i Strengnäs domkyrko-bibliotek. Ett pergament-exemplar har i senare tid blifvit för Kongl. Bibl. bildadt på samma sätt som Upsalense, och båda exemplaren hafva tjent till hvarandras

Sista sidan i Missale Strengnense.

fullständigande. Detta är således hela återstoden af de 170 exemplaren, som Biskop CONRAD (ROGGE) »Stockholmaren» lät trycka.1488.

Missale Aboense eller rättare Missale seeundum ordiném ftratrum predieatorum.

Liileck, % gothan, 1488.

s

Folio, 267 blad. Svart och rödt tryck, tvåspaltadt (utom förord, kalendarium, canon och en dithörande sida); med 33 rader i kolumnen och, delvis, bladsignatur nederst.

C o 11 a t i o: blad

1 osign. blad, förord eller konfirmationsbref, hvarom nedan 1

1 lägg utan signatur, 4 ark, eller................ 8

Innehåller påsktafla och åderlåtningstabell i hela rader på

frånsidan af läggets 1:a blad, hvars rätsida är tom; kalender,

i hela rader, 6 blad; exorcismus salis et aque, i spalt, 1 blad.

1 lägg af 5 ark, eller........................ 10

sign. [A i.] A.ij—A.x.

Denna bladräkning fortgår med 1 —12 för hvar ny bokstaf, oberoende af läggets skiljda indelning. Första bladet är osigneradt; det- börjar med rubriken:

Incipit miffale fm o:diné fratru pdicatoru. Diiica pma 1 aduétu diii Officiu

12 lägg om 4 ark, eller 8 blad i hvarje.............. 96

signerade A.xi.—B.vi., B.vij.—C.ij., C.iij.—C.x., Cxi.—D.vi., D.vij.—É.ij., E.iij.--E.x.; E.xi.,—F.vi., F.vij.- -G.ij., G.iij.— G.x., Gxi.—H.vi., H.vij.—J.ij., J.iij.—J.x.

1 lägg af 2 ark, eller........................ 4

signerade J.xi.—K.j. [K.ij.].

Denna afdelning, 110 blad, innehåller advent t. o. m. tri-nitatis, m. m. såsom litanian och Casus in missa contingen-Ues, 3 spalter med liten stil (»cicero») på K.j., [K.ij.]. *

blad 1 lägg af 3 ark, eller........................ 6

utan signatur; första sidan med obrutna, långa rader. Innehåller förberedelser till messan och sång med skrifna noter mellan 4 tryckta röda linier. Sista sidan har blott träsnittet korsfästelsen, illumineradt.

1 lägg af 3 ark, eller........................ 6

utan signatur. Innehåller canon missae med den mycket stora stilen i obrutna rader.

3 lägg om 4 ark, eller 8 blad hvartdera............. 24

signerade K.iij.—K.x., K.xi.—L.vi., L.vij.—M.ij.

Innehålla söndagarna efter trinitatis samt: Jn anniuersario dedicacionis ecclesie och Jn die consecrationis ecclesie.

8 lägg om 4 ark, eller 8 blad hvartdera............. 64

signerade .j.—.viij., .ix.—.xvi., .xvij. —.xxiiij., .xxv.—.xxxij., .xxxiij. —-xl., .xlj.—xlviij., .xlix.—.lvi., .lvij. —.lxiiij.

Innehålla helgonens officia; börja med S. Andreas; sluta med Vitalis et Agricola. På näst sista spalten börjar Com-mune sanctorum, som upptar

1 lägg af 3 ark,,eller........................ 6

utan signatur;

2 lägg af 4 och 5 ark, eller tillsammans............. 18

signerade a.i.—a.viij., a.ix.—b.vj.

Innehålla officier på märkligare festdagar, vid hvarjehanda tillfällen och behof, samt för 3 nyare, fremmande helgon.

3 lägg om 4, 2 och 2 ark, tillsammans...........'. . 16

utan signatur. Börja:

De fefto patronoru regni Innehålla ritualer för de nordiska helgonen och åtskilliga förnämligare festdagar. På

midten af sista sidan, den 5l8:e af hela boken, läses tryckort och är, angifna i rödt tryck och långa rader, som nedan säges. 1 lägg af 4 ark, eller....................... 8utan signatur. Börjar:

Incipiut Sequentie de fanctis- X de beata virgine p:o ecclefia Aboenfi.

Slutar på midten af 532:a sidan, 2:a spalten: Finiut fequentie/ pio laude glcniofiffime virginis marie.

Sista bladet är hvitt.

Trycket är utmärkt godt, och hela boken särdeles vacker. Utstyrseln lik de föregående, äldre missalernas; de blå initialerna målade, så att arken endast två gånger gått igenom pressen, för den svarta och den röda färgen. De stora grannlåtsbokstäfverna (12 st.) äro träsnitt med figurer, målade som miniaturer. Röda streck i de svarta versalerna och hänvisningar mellan raderna förekomma ej. Stilarna äro de samma som i Strengnäs-missalet med tillägg af den minsta (»cicero») på bladen K.j., [K.ij.] samt i en nota i kalendern; således fyra storlekar.

Det ofvannämnda förordet på främsta bladets ena sida föregås af ett träsnitt, i hvars midt står hufvudpersonen, Finlands skyddspatron S. Henrik, trampande på sin baneman, hedningen Lalli; vid sidorna knäböja, till venster Abo-biskopen Conrad Bitze (Bystz), hvars vapensköld betäcker S. Henriks ben, och till höger domprosten Magnus Stjernkors, som sjelf håller sin vapensköld. Bakom hvardera står en uppvaktande andlig broder; den till venster håller biskopens kräckla. Högst upp till höger (ur en sky?) framräcker en hand boktryckarens vapensköld med bokstäfverna b g vid öfre fältet. Helgonet har hvit mess-skjorta, röd kåpa samt biskopsmössa, som omgifves af nimbus; i högra handen håller han en bok, hvarpå ligger den afhuggna tummen; i venstra handen har han kräcklan. Biskopen är lika klädd och häller med båda händerna en mindre vapensköld med rödt kors i grönt och gult fält. Domprosten har samma klädsel, men utan mössa, och kåpan har stor hvit krage; hans vapensköld framställer sexuddig stjerna och kors i brunt fält. De uppvaktande bröderna hafva sida, hvita skjortor och svarta kåpor öfver. Lalli

ligger på marken med bart hufvud, blickande upp till helgonet, och tyckes vilja kasta sin mössa på honom; i höger hand håller han yxan (mordvapnet); han har en svart kolt och svarta sockor. Biskopens vapen är en på bakbenen stående svart bock med röda horn; fältet är gult och gulgrönt samt till venster alldeles grönt. Gothans vapen är ett rödt kors med två armar och derunder en ros. De tre mindre sköldarne hafva alla en rund inskärning från ena, öfre kanten.

Under denna tafla följer biskop CONRADS konfirmationsbref af 17 Aug. 1488, på 17 rader med den stora missaltypen. Med utfyllning af en mängd förkortningar har det följande lydelse:

Reuerendus in cristo pater et dominus. dominus Conradus Bystz dei et apostolice sedis gracia presul ecclesie Aboensis Attendens in sua diocesi librorum missalium paucitatem Eorundemque corruptionem non modicam. Et ex hoc quorundem sacerdotum celebrantium consurgere turbacionem et indeuotionem. Hos libros missales seeundum verum ordinariuni sue ecclesie per eximium virum Danielem de egher, alme vniuersitatis parisiensis sacre theologie professorem insigneiu, optime correctos. Ac magisterialiter ex inspiratione diuina Per honorabilem virum Bartholomeum Ghotan pro gloria cristi ibesu, cuni summa diligentia Jn iuclita ciuitate lubecensi irnpressos. Auctoritate ordinaria approbauit et confirmauit Et singulis sacerdotibus sue diocesis ex eisdem libris missas legentibus et celebrantibus totiensquotiens De omnipotentis dei misericordia Et auctoritate beatorum Petri et Pauli confisus. quadraginta dies indulgentiarum de iniunctis sibi penitentijs misericorditer relaxauit. Anno domini Millesimoquadringentesimooctuagesimooctauo, die vero .xvij. mensis augusti.

Man kan häraf, sammanlagdt med bokens egen rubrik, »Missale secundum ordinem fratrum predicatorum», sluta, att hon väl icke egentligen är tryckt enkom för Äbo stift, utan att Biskop BiTZE (BlSSE) inköpt ett större antal exemplar deraf, hvilka han lät genom ändringar i kalendern och tillägg anordna för sitt stift, der predikareorden synes varit rådande, eller åtminstone ägde det enda klostret i Åbo. Visst är ock, att boken finnes i sådant ursprungligare ochallmännare skick för att kunna begagnas utan hänsyn till något visst stift. I sådana exemplar finnes naturligtvis icke biskopens förord; kalendern har der inga Svenska helgon, och dess 3 första blad äro signerade p.? p:, p:», förmodligen häntydande på predicatores.

Slutversen ock Gothans vapensköld i Missale Aboense.

Äfven har man ur rubriken på sequentie-tillägget borttagit y.e raden, pro ecclesia Aboensi, för att ingenting skulle erinra om den kyrkan mer än om andra. (Enklare hade dock onekligen varit, att alls icke medtaga hela tillägget.) Boktryckarens slutvers nämner28 i488.

icke häller något särskildt stift, utan är hållen i helt allmänna ordalag. Den återgifves å föreg. sida tillsammans med hans derunder tryckta vapensköld, hållen, af en grip och ett lejon, som stå grensle på ett grönt och ett rödt odjur, hvilka grinande rusa mot hvarandra.

Af denna praktfulla och verkligen »magisterialiter» tryckta bok hafva exemplar i senare tider länge varit kända. Så berättar G. Benzelstjerna redan 1739, att studiosus Sten Rabbe i Uppsala hade Breviarium Aboense, Lubecae 1488, in fol. (som han orätt kallar det, och hvilken titel sedan fortgick hos STIERNMAN och Warm-HOLTZ). Sannolikt var det samma ex., som sedan ägdes af D. TlLAS, på hans auktion 1773 köptes at LANGEBEK för 40 d. s. m. och efter honom år 1777 bortslogs till Kgl. Biblioteket i Köpenhamn för 14 Rd. 1 sk. Det är ett utmärkt vackert ex. på pergament, men olyckligtvis med brist af 26 blad (kalendarium, Cxi—Dvi, xij, xiij och sequentie-tillägget). — Ett ex. skänktes 1772 af C. F. MenNANDER till akademiska biblioteket i Åbo; ett annat ägde hans son FREDENHEIM, som äfven lär ha gifvit detta till samma bibliotek; ett tredje hittade PORTHAN i Åbo domkyrka »ibland annat skräp». Men alla dessa ex. förstördes af den stora branden 1827. Uppsala Univ. Bibl. äger sedan gammalt ett illa skadadt och defekt ex. på papper. I senare tid har ett pergamentsexemplar blifvit hopsatt för Helsingfors Univ. Bibl. af gamla, från Svenska Kammarkollegium utlemnade räkenskapers omslag, på sätt sagdt är om Missale Upsalense; suppleradt medelst fotolitografi (från Sthm) kan det nu anses vara fullständigt. Kongl. Biblioteket i Sthm äger, förutom ett större antal blad, f. d. omslag, två utmärkta pappers-exemplar, ett af hvardera ofvanbeskrifna sort, med Svenska kalendern på pergament i det ena. Båda hafva i senare tid inkommit från Tyskland; det ena, via London, hade tillhört den som boksamlare namnkunnige d:r Kloss.

Af kalendarium finnes en förminskad afbildning i R. HAUSENS Bidrag till Finlands historia, 1, Helsingfors 1881—83. På samma ställe finnes också en färglagd afbildning af det sid. 25 nämnda träsnittet.1489.

Opuseulum vite et passionis Christi.

1489.

Mycket liten sedes (texten 6\ cm. hög), 264 opag. sidor, de 2 sista hvita*, 21 rader i full kolumn; götisk stil. Collatio: ark [a] — q med 8 blad; r half-ark med 4. Titeln: Opufculu vite et paf fionis crifti. eiufcp geni-tricis marie ex reuelatio nibus beate birgitte cö-pilatum/ z cöpendiofa le genda eiufdem. upptar blott öfversta delen af i:sta bladet, som för öfrigt är tomt.

Sid. 3 : Sequitur «phemium. 10 sidor och 5 rader. Sid. 13—16:

Sequutur rubiice b:eues huius libellu Ii. et capitulozum. Sid. 17 upptages af ett träsnitt: Birgitta skrifvande vid en pulpet; bakom henne står engelen dikterande; öfverst i tre fält guddomen: fadren hållande den blödande sonen, dufvan, madonnan med den nyfödde sonen. Sid. 18—232: textens 41 kapitel sammanfogade ur revelationerna och evangelierna; på s. 232: Finit opufculu.

Remedia ptra temptationes

med 3 böner. S. 234 S. 235 S. 253

några data till Birgittas historia.

Sequit legéda bté birgitte vidue-----

Explicit legenda.

Chatio deuota ad beatä birgitta3.S 255: i Chatio ad beatä Caterinä filiä be-

ate birgitte vidue. S. 257: Jtem de eadé btä katerina

S. 258: Epiftola exhoitatozia ad meditati-onem paffionis chiifti. Iacobus Canter frisius Ghebbe v-gini docte fcimoniali deo deuote in cla ro frifie monafterio jeffe fo*o:i fue Det tyckes framgå af denna epistola, som slutar på s. 262, att denne Jac. Canter, är den som hopsatt alla dessa utdrag till en särskild bok.

Boktryckarens slutskrift på nedre hälften af 262:a sidan lyder: Opufculu vite 1 paffiöis chfi eiufj genitricS marie ex reuelatiöib, bté bir gitte/ t cöpendiofa legéda eiufdem in monafterio ad truonu marie: alias bir gitte in Teneramuda Cameracen dy ocef cöpilatu Cum epl'a exhoztatotia ad meditationé paffiöis chri felicit ex plicit p me Gerardu leeu impffozie ar tis pitu Antvverpie impffum Anno diii M0cccc°lxxxix() 3a die méfis mar cij ad laudem dei. Af slutskriften finnes en variant med några mycket små olikheter, beroende blott på den omständigheten, att slutarket r är ett half-ark, som blifvit uppsatt två gånger i samma form, för att undvika dubbel tryckning.

Exemplar — det enda i Sverige — finnes i Kongl. Biblioteket i Stockholm.

Ny upplaga, se: 1491. — Jfr: 1517, Thesaurus anime fidelis. Holländsk öfversättning, se: 1491, Die godlike reuelacien.1489 eller 149O.

Aflatsbref.

[Stockholm], utan år.

Ensidigt blad. Ingen titel.

I en redogörelse af ANTHONIUS Magni (Mast), »prothonotario & nuncio apostolico, in crastino corporis cristi» 1491, förekommer, att han medfört xxm O 20000) confessionalia. »Jtem jn Holmis fuerunt inpressa iic» (= 200, ändradt från vc).

Se Handlingar ror. Sk and. hist., 18:197.

Intet ex. är kändt.

Omkring 1490.

Vita Beati Brynolphi.

[Ijiileck, % Gothan, omkring 1490].

Boken är en liten qvart af 68 onumrerade blad, fördelade i 8 lägg af dubbla ark, samt 1, det sista, med endast ett enkelt ark. De hafya signaturerna a—i med tillägg af j på yttre arket och iij på det inre, utom i det första lägget, der yttre arket icke har någon signatur och det inre undantagsvis a ij. Boken är således signerad som vore hon en oktav, med ark på 16 sidor; men detta är icke fallet, ty läggen bestå af två skilda ark med två vexlande vattenstämplar, antingen P eller dryckeskanna. Den fulla kolumnen har

,

30, 31 rader. Alla de stora versalerna äro tryckta i pressen och

med svart färg, liksom allt det öfriga. Förkortningar af orden äro talrika. Korrekturet och trycket äro i hög grad vanvårdade, hvadan de svenska ort- och person-namnen (återgifna utan bokstäfverna å, ä, ö)

öfverflöda af tryckfel, likasom hela texten för öfrigt; ett förhållande som knappt vore tänkbart om trycket skulle vara utfördt i Sverige. Så är väl heller icke fallet, ty stilarna äro helt och hållet boktryckaren i Lubeck B. GOTHANS, af den yngre snitt han begagnade på 1490-talet. Äfven den biskopsbild i träsnitt, som börjar boken, tillhörde hans tryckeri och är, såsom en gemensam champlun för heliga biskopar, använd i den hos honom år 1485 tryckta boken Speygel der Doghede. Vi kunna således med fullaste sannolikhet sluta, att boken är tryckt i Lubeck omkring 1490.

Första sidan är alldeles tom; den andra innehåller det nämnda träsnittet med öfverskrift:

Sanctus Bzynolphus Epifcopus Scareni?.

Bilden föreställer en biskop i full skrud, sittande vid en skrifpulpet, hvarpå hvilar en bok i hvilken han skrifver. — Tredje sidan börjar med den här återgifna rubriken:

Rubriken i Vita Brynolphi.

Ända till nära midten af sista sidan som slutar med

Thelos huius opufculi. fortgår texten utan någon indelning, endast styckad af de stora versalerna, som ofta fått sin plats på mycket olämpliga ställen, der de alldeles icke anvisa någon ny utgångspunkt.

Innehållet utgöres af handlingar angående Brynolphi lefnad och underverk, här utgifna i afsigt att befrämja hans vid kyrkomötet i Constanz föreslagna kanonisation.

Vita S. Brynolphi har kritiskt utgifvits af Cl. ANNERSTEDT i Scriptores rerum Svec. me dit cevi, III: II: 138. ff.

Af denna ytterligt sällsynta bok1 hafva hittills endast två exemplar blifvit bekanta, intetdera alldeles fullständigt. Det ena exemplaret förvaras i Kongl. Biblioteket, dit skänkt af frih. S. A. RÅLAMB; det saknar endast sista bladet, som kanske var alldeles tomt, men ock måhända innehöll den vigtiga uppgiften om bokens tryckort och årtal. — Det andra exemplaret har varit i A. A. v. Stiernmans och O. CELSIUS d. y:s ägo, samt skänktes af den senare till Uppsala Bibliotek; det saknar de fyra sista bladen.

En fotolitografisk upplaga i 75 ex., jemte inledning, utgafs i Stockholm 1875.

Utförligare detaljer kunna ses i Ur en Antecknares Samlingar, uppl. 1880—82, sid. 122 ff. — WARMHOLTZ har beskrifvit boken i Det Swenska Biblioteket, 3: 272 ff.

Graduale.

[Lübeck, B. Gothan, omkring 1490]

Stor folio, 32 centimeter i höjd och 22 i bredd, hvartill ännu komma ståtliga marginaler; omkring 230 blad. Prakt-tryck i svart och rödt med 10 rader fyrkantiga nottecken, mellan 4 röda linier, och 10 rader text på hvar sida; delvis röd bladsignatur i venstra marginalen.

Ehuru ingen uppgift om boktryckaren nu finnes, är det knappast något tvifvel om, att detta märkliga verk är utgånget från Gothans pressar. Af hufvudstilen, den för sången använda, lemnas här ett faksimile; den är af en storlek mellan canon- och text-stilen i hans här framför anförda missaler; men i de med röd färg tryckta

i Hvarken Vastovius eller Benzelius egde någon kännedom om dess tillvaro; icke heller finnes den omnämnd i Bollandisternas stora verk Acta Sanctorum.Sång-stilen i det Svenska Gradualet, tryckt omkr. 1490.Omkring 1490- 35

rubrikerna och anvisningarna återfinnes denna textstil, fastän icke oblandad och ökad med nya versaler. Den minsta stilen, nyttjad för de talrika och vidlyftiga hänvisningarna, är af nyare och mindre sort än missalernas lilla stil; men alltsammans är af så fullkomligt samma skaplynne, att de olika stilgraderna kunna anses tillhöra samma garnitur. En helt ny ordning tillhöra dock de här förekommande stora initialerna, som hafva en egendomlig, vriden ornering och äro ej mindre än tre centimeter höga. Enligt hvad undersökningar i Europas rikaste bibliotek gifvit vid handen, anträffas de icke i något annat tryckverk, och således har ingen upplysning från eller om dem kunnat hemtas.

Boken synes hafva haft omkring 230 blad, af hvilka 221 kunna bestämdt beräknas, ehuru ej fler än 167 finnas i behåll, och af dem blott 135 hela eller något så när hela. Hon består af 2 skiljda delar, neml. 1:0 officierna (ritualen för gudstjensten, inkl. helgonen) och 2:0 sequentierna (de merendels rimmade äresångerna). I den förra, vidlyftigare afdelningen förekomma de nämnda höga och prydliga initialerna, alla i svart färg; då deremot den senare delen uteslutande har för hand målade begynnelsebokstäfver, omvexlande röda och blå; sådana förekomma dock äfven i förra delen för att utmärka början af ett nytt officium, en ny sön- eller helg-dag, eller

någon märkligare sång; förnämligare fester börja med mycket stora, i flera färger och guld målade bokstäfver. Vidare finnas, endast i förra afdelningen, i stor mängd med liten stil i rödt och svart tryckta rubriker, kortfattade angifvanden af texternas begynnelseord samt hänvisningar till blad längre fram eller tillbaka, der texterna fullständigt anföras. Sålunda hänvisas här mycket långt framåt, såsom från b. iij till s. vi eller 133 blad. Förklaringen af denna egendomlighet ses här nedan under Missale Upsalense af 1513.

Slutligen har förra afdelningen bladsignaturer, då åter i den 2:a alldeles ingen signering eller ledning finnes. Dessa signaturer, tryckta i rödt, hafva sin plats i yttre, venstra marginalen, midtför 5:e not-raden, således något ofvanför midten af hvarje blads frånsida, och beteckna alltid de 2 sidor, som den uppslagna boken på en3, Omkring I490.

gång företer; den officierande hade derför detta vida fält att öfver-fara då han skulle uppsöka ett angifvet stycke. Signaturerna bestå af en bokstaf (a—s) och en siffra från 1 t. o. m. 10 (i—x), upprepad för hvar bokstaf. Med detta decimalsystem signeras, enligt gammalt handskriftsbruk, lägg af endast 8 blad, hvadan följande kombinationer uppstå: (Härvid märkes att signaturerna i, m, n besynnerligt nog äro alldeles öfverhoppade i trycket.)

1:a lägget: a.i—a.viij 2:a lägget: a.ix—b.vi

3:e » b.vij—c.iiij 4:e » c.v—d.ij

S:e » d.iij — d.x 6:e » e.i—e.viij

7:e » e.ix—f.vi 8:e » f.vij—giiij

9:e » g.v—h.ij io:e » h.iij—h.x

n:e » k.i—k.viij I2:e » k.ix—l.vi I3:e » l.vij—o.iiij I4:e » o.v—p.iiij (således 10 blad) I5:e » p.v—q.ij i6:e » q.iij —q.x I7:e » r.i—r.viij i8:e » r.ix—s.vi

Oaktadt bokens ofullständiga skick, synes det vara antagligt, att sistnämnda signatur också verkligen är den sista; ty dels slutar här, enligt missalerna, en större afdelning: commune sanctorum, dels förekommer bland de många hänvisningarna ingen bortom s. vi, som deremot ofta åberopas. Derefter synas följa några osignerade blad, innehållande Gloria in excelsis, Sanctus och Kirie leyson, om hvilka en hänvisning på g. i säger: Qaere in fine libri cum alijs Gloria in excelsis.

Slutafdelningen består, som sagdt, af sequentierna, hvilka synas ha upptagit 9 lägg med 72 osignerade blad, af hvilka 10 nu helt och hållet fela, samt 5 endast äro fragmenter. Antalet af dessa märkliga sånger är 78, och af dem torde 18 vara hittills okända.

Gradualetl är, såsom ett bihang till missale, ordnadt efter dess plan, men dock fullt af hvarjehanda afvikelser. Sålunda än skiljer det sig från, än närmar det sig till Missale Upsalense eller Streng-

I Kyrkans stora sångbok, så kallad emedan den ligger på gradus, en upphöjd pulpet i högkoret.

nense, utan att stadigt ansluta sig fullt till någondera. Något visst stift, som det skulle tillhöra, kan derför ej anges; men att det tillhör Sverige är klart dels deraf, att det utomlands är fullkomligt okändt, dels af de rent Svenska (eller nordiska) officierna, hvilka alla samlade svårligen kunna förekomma i en för fremmande land afsedd upplaga. Dessa stycken äro följande:

Officium sancti Kanuti martiris.

Officium sancti Sigfridi episcopi et confessoris.

Sequentia de patronis regni suecie. De sancto Henrico episcopo et martire.

De sancto Erico rege et martire.

De sancto Olauo rege et martire.

De sancto Ansgario confessore.

De sancto Bothuido martire.

De sancto Dauid abbate sequentia.

De sancta Birgitta.

De sancta Helena vidua. Dessutom förekomma här flera sequentier, hvilka synas vara författade af Svenskar, emedan de icke förekomma i fremmande land, utan blott i Svenska missaler och breviarier, såsom hel. BRYNOLFS Diadema salutare, m. fl. En samling af dessa vackra sånger utgafs 1885—87 af Klemming såsom tillägg till Daniels, Mones, Morels och Neales kända verk. Särskild uppmärksamhet förtjenar äfven musiken, som torde erbjuda mycket nytt i afdelningen för sequentierna, hvaribland äfven Svenska kompositioner.

Det enda befintliga, sorgligt skadade exemplaret tillhör Kongl. Biblioteket i Stockholm och är, såsom missalerna, hopsatt af pergament-omslag från Kammarkollegiets arkiv. Det tyckes, som blott 3 exemplar blifvit för räkenskapers häftning använda; — och den öfriga upplagan?!S. Birgittas uppenbarelser i utdrag på Lågtyska.

Utan ort och år?

En upplaga, som förmodligen förblifvit oafslutad och outgifven, och hvaraf nu endast några få (5 ?) fragment finnas bevarade. De äro i liten folio och hafva 33 rader på sidan, götisk stil. De trycktes förmodligen i Rostock hos Michaelis bröderna (die Brucjer vom' gemeinsamen Leben zu S* Michael), hvilka redan 1475 hade anlagt tryckeri i klostret. Ett korrekturblad innehållande ett stycke af 74:e kapitlet i revelationernas 4:e bok är aftryckt i WiECHMANNS Mecklenburgs altnieder säcks. Lit., 1: 15. Ett annat blad börjar: Got fp*ack to Sunte bUgitten in deme eerften boke in deme negendeIjiiheck Cap- Då detta kapitel likväl är det I7:e, icke 9:e, vill det synas som denna tillämnade upplaga icke varit fullständig, utan blott ett utdrag, kanske efter en något större måttstock.

Blad i Kongl. Biblioteket och i Uppsala Univ. Bibl.

S. Birgittas uppenbarelser i utdrag på Ldgtyska.

Luleck, B. Gothan, utan år.

Ingen titel, endast på 3*.e sidan rubrik, i missalstil, liksom den anförda slutskriften.

Sedes (half 8:0), 16 ark eller 256 opag. sidor med 18 rader i full kolumn, götisk stil. Sid. 1, 2, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 238, 239, 240, 254, 255, 256 äro blanka. Sid. 18 har allenast ett träsnitt, på frånsidan: Birgitta sittande, skrifvande i sin bok. Arksign. b—o med 8 blad i hvarje; de 2 första och det sista arket utan sign.G

Börjar:

Hijr heuet fik an

dat Regifter deffes yeghenwardighen bokes. I slutet på 237:e sidan:

Bartholomeus Ghotan impffit Jn Lubeke. På 3:e sidan under rubriken följer ett kort forord:

Ot de here/ de an fy-nen " vtherkome vm den wuderlike wer ke ghedan hefft. vii heilfamighe lere den yennö de ene leff hebben/ gheopenbaret hefft. De hefft ock fyner othmodighen denerynnen fute Birgitten men--

nighe vojbojghéheit gheopenbaret (beide an ghefichte* vnde ok an wojden) to trofte fynen vtherkoj-(sid. 4) nen/ vnde to beteringe der fudere Der hijr etlike in dudefch ghema ket fynt. uppe dat jodane vo*bo** ghenheit nicht vothalen bleue.

Derefter följer registret som slutar på sid ii.- Innehållet ar först korta utdrag ur revelationerna och många böner; derefter det vidlyftigaste stycket: de paffio vnfes leuen heren ihu. crifti/ de he fuluen van wojden to wojden gheopenbaret hefft/ fyner hillighen bmth vnde denerynnen funte birgitten doach dat hillighe kruce/ in funte pauwels kerke to Rome. dat me dar fulueft noch huté in den dach wol feen mach to ewighen tiden —, på 90 sidor; på det sista, osignerade arket följa åter 9 böner.Boken är tryckt mellan 1484—94, då Gothans tryckeri

fanns i Lübeck; hon är af allra största sällsynthet. Det enda kända fullständiga ex. finnes i Lübeck.

I Kongl. Bibl. förvaras ett något defekt ex., det enda i Sverige.

1491.

Opuseulum vite et passionis Christi.

Utan ort och hoktryckarens namn, 1491.

Half-oktav, 160 opag. sidor; 26 rader på sidan; götisk stil; tomrum lemnade för alla större begynnelsebokstäfver. Collatio: ark a—k med 8 blad i hvarje; sista sidan tom.

Titel:

Opufculum vite et paffionis chji/

fti. eiuf<# genitricis marie ex reuela

tionibus beate Birgitte cöpilatu et

cöpendiofa legenda eiufdem.

Innehållet är lika med upplagan 1489. Äfven här förekommer,

[k vj] — [k viij], Jac. Canters ofvan, sid. 30, omtalade Epiftola

exhortatoiia. Derpå följer på iS9*.e sidan slutskriften:

Öpufculu vite t paffionis xpi eiufcp genitricis

marie ex reuelatöibo bte birgitte t ppédiofa legéda

eiufde 1 monafteriö ad thjonu marie al's birgitte 1

Teneramuda Cameraceii. dioci. ppilatu. cu epl'a

exhotfatoria ad meditationé paffiöis xpi feliciter

explicit. Anno diii Mcccc.:xci. xvi. die menf may.

Boken är sannolikt tryckt i syd-Tyskland.

Ex. i Kongl. Biblioteket och i Uppsala Univ. Bibl.

Öfriga upplagor, se: 1489.Die godlike Reuelacien.

Antwerpen, G. Leeu, 1491..

En öfversättning af Opusculum vitce et passionis Christi.

Liten half-oktav, eller sedes, 384 opag. sidor; 24 ark, sign. b—p, A—J; första arket utan sign.; endast första bladet i hvarje ark är signeradt. Tryckt med götisk stil, 24 rader i kolumnen. Ornerade initialer, utom den första, på 17:de sidan, der tomrum är lemnadt för dess målande. Tjugo små träsnitt, då likväl det första ånyo medräknas såsom äfven varande det sista, blad p 8 verso, eller första afdelningens slutsida.

Titel:

Die godlike reuelacien der heyli gher vtouwe finte Birgitten vä den leuen ende paffie ons heeren ihefu xpzifti en fijnre lieuer moe-der Marien. Derunder samma träsnitt som är beskrifvet vid anförandet af den latinska upplagan af 1489. På öfre delen af titelns frånsida står följande underrättelse:

Jn dit boecxken ftaet dat leuen ihefu xpzifti met fijnder paffien. Dat leuen van maria met hare compaffie. ghetrocké wten reuelacien van finte Birgitten Jtem finte birgitten legende Jtem finte katherine legende finte birgitten dochter.

Hufvudtexten, i 41 kapitel, slutar på bl. p 6 verso, hvarefter följer på p 7 recto denna underrättelse:

Hier is voleyndt tot loue gods dat boecx--ken vanden leuen en paffie ons liefs heeren

ihefu xpi en fijnre lieuer moeder marié met veel änder goede leeringhe vergadert en by een geftelt wt den p*incipalen boeck d' reue-lacien dat fijn godlijke openbaringhen der heyligher v:ouwen finte Birgitten twelck fi altemael befcreué heeft wt de monde gods marien Hjnre lieuer moeder: en des heyligé jnghel gods En es by der heyligher kercken ouermids fonderlinghe miraculen daer af ghefchiet fijnde gheappiobeert en toeghela-ten Ghepient int iaer Mccccxcj den vierdé dach in junio-

Blad p 7 verso och början af p 8 recto innehålla:

Een goede remedye teghé alle temptacié.

Resten är tom, och så kommer det nämnda träsnittet. Med den nya arksignaturen A följer nu:

Hier beghint die bulle der canoni3acien en dat leuen der feer heyligher baiyt crifti finte birgitten: onfer ålder weerdichfter pa tronerffen. die welcke ghegheuen heeft die paus Bonifacius die neghenfte te roomen in finte peeters kercke. in der maét octobjis in tweefte iaer fyns regiments

Lefnadsbeskrifningen bildar dock ingen särskild afdelning, utan är hopväfd med kanonisations- och konfirmations-bullorna i kort sammandrag, så att redan på C 2 recto säges:

Hier eyndt dat leué vä finte birgitté. Frånsidan är tom. På C 3 recto kommer:

Hier beghint dat leuen der edelre weerdi gher viouwen katerina van watfteyn. die een docht' was der ouerheyligher vzouwen finte birgitta Dat eerfte capittelDetta lefverne är icke det vanliga af Vadstenamunken ULFO, utan inledes sålunda: WJ bzoeder Peeter pnoer des cloefters aluaftra: licéciaet in beyden rechten., och får väl han, PETRUS prior i Alvastra, gälla som dess författare eller redaktör. Det består af 18 kapitel och några mirakel samt upptager bladen C 3 recto—J 7 recto.

På J 7 verso står öfverst:

Hier eyndet tot loue gods die le-gende en dat leuen van finte bin gitten. ende van finte katerinen haerre dochteren Ghepaent tant werpen By my Gheraerdt leeu/ Jnt iaer ons heeren M. CCCC. ende xcj. den xxi. dach inder maét Juriij

Resten af sidan och hela följande äro tomma; på sista sidan står boktryckaren LEEUS märke: ett sittande lejon hållande 2 sköldar, en med 3 torn, en med 3 kors; alltsammans i en trebågig infattning.

En äldre upplaga af 1489, från LEEUS press, omtalas äfven, men är utan tvifvej apokryfisk, beroende på en förvexling med den Latinska upplagan af detta år.

Endast ett ex. finnes i Sverige: i Kongl. Biblioteket.

En annan upplaga, se: Före 1506?Delaktighets-bref från Vadstena.

Utan tryckort och år.

Systerbref från Vadstena aj 1491.

Det här afbildade delaktighets-brefvet är formulär för qvinna. Tomrummen äro lemnade för ifyllande af egarinnans samt abbedissans och general-konfessorns namn samt år öfver 1491, dag och månad.

Ett ex., tryckt på pergament, förvaras i Kongl. Biblioteket.

[-Sia-Delakttghets-bref-]

{+Sia- Delakttghets-bref+} frdn Vadstena.

Utan tryckort och år.

Formulär för man och hustru. Det är dateradt så som föregående; trycktes i samma form med detta; båda äro af alldeles samma storlek och tryckta med samma stilar. Det har, med upplösta förkortningar, följande lydelse:

DJscreto viro et nobis in Christo Dilecto Eiusque consorti

dilecte Soror Abbatissa FräterConfessor generalis Monasterij Sanctarum marie virginis et Brigitte in watzsteno. Toteque congregacio sororum et fratrum Jbidem Salutem et augmentuin continuum celestium graciarum. Exigente vestre deuocionis affectu1 quo nos Ac monasterium nostrum diligitis. Vos tanquam amicos et benefactores nostros precipuos in nostram confraternitatem fauorabiliter colligimus per presentes Concedentes vobis fraternam et specialem participacionem bonorum omnium. Videlicet Missarum Orationum Predicationum Jeiuniorum Vigiliarum Eletnosinarum. Ceterorumque piorum operum. que in monasterio nostro predicto fieri donaverit eopiosa clemencia saluatoris. Volumus insuper et ordinamus quod anime vestre Sororum et fratrum pro tempore existencium suffragijs et deuotionibus denuo recommendentur. cum post decessum vestrum Obitus vester aput nos fnerit nunctiatus. Jn cuius concessionis testirnoniuni sigilla nostra presentibus sunt appensa. Datum watzstenis. Anno domini. MCCCO. LXXXXi

Det finnes afbildadt i Klemming och Nordin, Svensk Boktryckeri-historia, sid. 150.

Ett ex., tryckt på pergament, förvaras i Kongl. Biblioteket.

1492.

Reuelationes Sancte Birgitte.

Lübeck, B. Gothan, 1492.

Folio, 864 opag. sidor. Tryckt i 2 spalter med 46 rader i kolumnen; götisk stil. Intet titelblad. Collatio:

ark a = 12 blad; b—1, n—p, r—z med 10 blad; m, q med 8 blad; t med 8 blad; t, f med 10 blad; aa—ee med 10 blad; ff med 8 blad; A, B, C med 10 blad; a—g med 10 blad i hvarje;

I Originalet har tryckfelet affectu. liksom i föregående bref.

h = 8 blad. Således 37 lägg med 10 blad; 5 med 8; och 1 med 12; = 422 blad.

Första sidan är blank; den andra innehåller Epigräma Libn p:efentis och Phares voluminis Jnfraferipti, hvardera på sitt sätt redogörande för innehållet. I den förra säges, att alla originalerna med förklaringar och försvarsskrifter bevarades i Vadstena kloster. Derpå följa: Epiftola domini Johannis Cardiualis de turre cremata ad oinnes crifti fideles; Prologus domini iohannis Cardinalis de turre cremata in defenforium eiufdem fuper reuelationes eeleftes Sancte Birgitte de Wat$fteno, kapitlen 1—5 deraf; Bulla canoni,ationis beate Birgitte de regno fwecie glo:iofe fponfe chrifti, quam dedit Bonifaeius papa nonus; Confirmatio canonijationis beate Birgitte per Martinum papam quintum; Capitulurn .vi. de o,dine procedendi in declaratione articulorum prefentatouim co:am iudice fidei et depu-tatis; Articulus primus in o:dine (endast första orden, hvarefter alla 123 försvarsartiklarna äro för korthetens skull utelemnade); Subfcripcio de manu domini Cardinalis; Litera teftimonialis et decretum domini iudicis camere apoftolice fuper premiffis declara-tionibus domini Johannis cardinalis de turre cremata, af 1446; Inftru-mentum et fubfcripcio notarij, fcribe et fecretarij domini cardinalis fup*adicti af 1446; allt upptagande 21 sidor (bl. a .ij.— [a .xij.] recto). Vidare: tre sidor, [a .xij.] v. — [b .j.] v., med inskrifter och träsnittsbilder af Birgitta (samma stock 3 gånger) samt hennes redaktörer Petrus, prior i Alvastra, och Mathias, "theologie professor", canonicus i Linköping; porträttlikheten lär väl dock ej vara att räkna på. Derefter på 4 sidor (b .ij., b .iij.) Prologus af Mathias, här kallad magister.

Sjelfva hufvudstommen, de 8 böckerna af uppenbarelserna, upptager arken [b iiij.] — dd ij. r., eller 365 sidor. Åttonde boken, Liber celeftis Jmperatons Ad reges, inledes med Epiftola folitarij ad Reges domini Alphonfi quondam epifcopi Gyennenfis et poftea heremite pjobatiffimi, aa .j. — [aa .x.] recto. En träsnittstafla, fyllande hela sidan, föregår hvarje bok, såväl som Alphonsi prolog och den nästföljande afdelningen, Regula Sancti faluatoris, bl. dd .iij. — [dd .x.J. I ordningen komma nu Sermo Angelicusde excellentia virginis Marie, bl. ee .j. —ff .iij. och Orationes (de 4 större), bl. ff .iiij. — [ff .viij.]. I slutet deraf är ett träsnitt, hvarom nedan. Sedermera följa Reuelationes celeftes que communiter extrauagantes appellantur, bl. A .j. — [C .vj.] r., och Vita abb:euiata pjedilecte Sponfe chrifti fancte Birgitte de regno Swecie, bl. [C .vj.] v. — [C .x.] r. Detta sista bladets första sida

innehåller ock så väl bokens som boktryckarens slutskrifter, den senare med uppgift om årtal och tryckort samt hans vapen (se nedan). Slutet af boken bildar det vidlyftiga registret på 154 sidor, läggen [a-] — [h 7]. Slutbladet, [h 8], innehåller endast på 14 dubbla rader: Chatio deuota ad fanctam Birgittam, eller hymnen O Birgitta mäter bona, med tillhörande Verficulus och Collecta, Bladet är för öfrigt tomt och kan lätt fela, utan att man misstänker en ofullständighet.

Boken är utstyrd med 15 träsnitts-taflor, och dessutom börja tolf nya afdelningar med stora, ståtliga bokstäfver, framställande små scener; flera äro dock använda mer än en gång. Af 14 större är det endast 4, som äro hela stockar i ett stycke, fyllande sidan, neml. i 4:e boken vid yo:e kapitlet: Christus på korset med Maria och Johannes vid sidorna. Före 5:e boken: munken, som klifver på stege upp till himlen, sättande snärjande frågor på Guddomen; Birgitta sitter till häst som åhörarinna. Vid 8:e boken: Birgitta, sittande, utdelar sin bok åt kejsare och konungar m. fl.; nederst: dessa potentater i helvetets gap; öfverst: Gud Fader i moln af helgonhufvuden. Framför Regula Salvatoris: Birgitta, äfvenledes sittande, utdelar sin kloster-regel åt nunnor och munkar; öfverst i i molnen: Christus och Maria. Tio af de öfriga taflorna äro hopsatta af lösa, mindre stockar, och lämpliga citater ur texten i vanligt typtryck äro inpassade mellan bilderna. De 3 första äro redan nämnda här ofvan; de 6 följande föreställa alla, öfverst, Christus och Maria i moln af änglar och helgon; midtelpartiet intager Birgitta, talande till menniskorna af olika stånd. Första bokens tafla, som upptager hela bladet b iiij —- framsidan deraf är hvit —, framställer påfvar, kardinaler, biskopar, kejsare och konungar å ömse sidor om Birgitta; nederst är simpelt folk med sina qvinnor,

alla knäböjande. Framför andra boken stå nederst sju krigsmän med olika vapen. Framför tredje boken sitta nederst fem andlige potentater. Före fjerde boken visas i 3 små taflor menniskorna i helvetet. Vid sjette boken förekomma ånyo potentaterna från den första; nederst till venster modern och dottern i helvetet, förebrående hvarandra, samt till höger en man ledsagande en förnäm dam, hvars släp uppbäres af en piga. Sjunde bokens tafla är alldeles lika första bokens, utom text-citaterna. Taflan framför Alphonsi prolog föreställer Birgitta öfverlemnande sin bok åt honom; ofvanför, högst upp, Christus och Maria samt längre ned den Helige ande. Träsnittet i mindre format efter Orationerna, hvilket visar en sittande munk, skrifvande i en bok, är lånegods ur den äfven hos GOTHAN 1485 tryckta boken De fpeygel der dogede; här med tillfogad underskrift:

Magifter Magn.9 S- p- «pfefi>.

Betydelsen af denna inskrift är ej lätt att gissa; kanske åsyftas confessor generalis MAGNUS PETRI, f 1396, Birgittas följeslagare till det heliga landet och trognaste arbetare för hennes kanonisation, hvilken han ock genomdref i Rom 1391. Ännu ett träsnitt finnes, men endast i de få exemplaren, som trycktes på pergament; det har sin plats i början af Vita abbreuiata, bl. [C .vj.] verso, är be-handladt som miniaturmålning och föreställer den heliga Birgitta. För att få plats åt denna lilla tafla omsattes hela textsidan med införande af en mängd förkortningar i stället för hela stafvelser. Utan en sådan tydlig anledning förekomma äfven två andra sidor (c .viij. recto och C .vij. recto) af olika sättning och med olika förkort-ningssätt; man kan endast gissa till en sådan orsak, som att formen händelsevis blifvit sönderslagen under sjelfva tryckningen, och att derför en ny uppsättning måst företagas.

Bokens slutskrift, [C .x.] recto, lyder så:

Finit diuinu volumen omniu celeftiu Reuelationu pjeelecte fpon fe xpi. Sancte Birgitte de regno Swecie. A religiofis patribus oiiginalis monafterij Sanctarä marie et Birgitte in wat3ftenis. P*ematuro ftudio et exqfita diligétia Jn hos fupjafcriptos nume-rum et ojdiné. accuratius cöportatu. Ut fi fotte alique alie reuelatio nes ficut reptum eft. beate Birgitte p erro*em aut temerarie a quo q? quolibet afcribant Pieter has que in hoc pjefenti volumine. aut in vita feu legenda fancte Birgitte maiou continétur. tanq? falfe et erronee decernetur. Laus fit omipotenti deo. Amen

Boktryckarens slutskrift, omedelbart derunder, lyder så:

Mille quadungéti nonaginta duo fimul anni Chrifti quando fere- de natiuitate fuere Hoc mundi lumen- miferans

celefte volumen Quod dedit ipfe deus- Jmpffit Bartholomeus Ghotan/ tuc fofpes- Lubcenfis ciuis et hofpes Sit laus inde deo- Sit merces bartholomeo Pax fit terrigenis/ requies animabus egenis Regnu. Gothozu. muniat deus at(# Suecom

Derunder följer GOTHANS vapen, af bildadt å sid. 27 här ofvan.

Om upplagans tryckning och storlek finnes under år 1491 följande anteckning i Diarium Wazstenense: In die sanctorum Cosme et Damiani transibant fratres Petrus Ingemari saeerdos et Gerardus laicus versus Lubeck ad faciendum imprimi libros celestes Revelationura sancte Birgitte. Et post annum evolutum, impressis et perfectis octingentis voluminibus in papiro, et sedecim duntaxat in pergameno, redierunt in monasterium suum anno Dni Mcdlxxxxij1 circa festum sancte Katerine virginis et martiris.

Af en anteckning 1487 sammastädes finna vi, att då antogs till lekbroder tysken Gerardus, qui novit sculpere et depingere; samt vidare från 1515, att han dog in crastino S. Martini episcopi, med tillägg: Hic fuit bonus pictor. Med all sannolikhet kan af dessa anteckningar slutas, att det var han som skar träsnitten till boken. Oaktadt 800 ex. trycktes deraf, är hon nu rätt sällsynt, framför allt äro fullständiga och felfria exemplar svåra att anträffa; i Sverige finnes väl knappast mera än ett dussin sådana. Af de

1 Att handskriftens Mcdlxxxij är skrif-fel inses omedelbart af sammanhanget.

16 pergament-exemplaren återstå numera endast två (utom några defekter i Kongl. Biblioteket); det ena finnes i Skoklosters bibliotek, det andra i Bodleian Library, Oxford.

En gammal anteckning visar, att exemplaret kostade 5 lybska mark.

Nya upplagor, se: 1500, 1517, 15571.

På Tyska, se: 1502.

Utdrag:

Onus Mundi, se: 1485. Opusculum vitae, se: 1489. Thesaurus anime fidelis, se: 1517. Libellus de quibusdam futuris, se: 1522.

Utdrag på Högtyska:

Die Burde der Welt, se: 1481. Himlische Offenbarungen, se: 1569. Himmlische Schul, se: 1572.

Utdrag på Lågtyska:

Två upplagor, se: Omkring 1490.

Sunte Birgitten Openbaringe, se: 1496.

Utdrag på Holländska:

Die godlike reuelacien, se: 1491. Ett annat utdrag, se: Omkring 1502. Ett annat, se: 1530.

i Uppgifterna om upplagor 1475, 1485 ocn 1521 Der0 endast pä missförstånd.

------ Senare upplagor utkommo i Rom 1606, Antwerpen 1611, Köln 1628, Rom

1628 och Munchen 1680. ------ Högtyska öfversättningår utgåfvos — utom 1502 —

i Köln 1664 och Regensburg 1856. ------ Franska öfversättningar utgåfvos i Paris

1624, Lyon 1649 (hvaraf upplagorna 1650, 1651 och 1652 endast äro titelupplagor)

och Avignon 1850 (titelupplagor 1853 och 1859). ------ Den svenska redaktionen

utgafs i Sv. Fornskrift-Sällskapets Samlingar 1857—1884.

Att de s. k. Birgittas 15 böner (XV Orationes) orätt tillskrifvits Birgitta är visadt i den nämnda svenska upplagan, 5: 234 (Birgitta-Literatur, s. 58). Rörande Birgittas föregifna Profetior, se ib., s. 238 (Birg.-Lit., s. 62).Utdrag på

Engelska:

An epistle of S. Bernarde, se: 1530?

The four Revel, of S. Bridget, se: 1531. Utdrag på Italienska, se: 1518.

Rörande öfriga upplagor eller utdrag, som ej falla inom tidsgränsen for detta arbete, hänvisas till Birgitta-Literatur.

1493.

Breviarium Lincopense.

Nürnberg. G. Stuchs, 1493.

Bred oktav, 444 blad. Svart och rödt tryck i 2 spalter (utom förord, kalendariumi, med dess tabeller, samt canon missae); 32 rader i kolumnen och arksignatur.

Co 11 a ti o: blad

1 ark, utan signatur......................... 8

Innehåller titel eller hvitt blad (nu okändt); förord, hvarom nedan, 1 blad; kalendarium, 6 blad alla med långa rader.

1 ark, signeradt pf........................ 10

Innehåller påsk- och åderlåtnings-tabelLsamt Tabula festorum mobiliuni et interuallorum, 1 blad med långa rader; förklaring dertill och redogörelse för påskens infallande på skilda söndagar, Ordo ecelesie Lincopensis de ordinatione hystoriarum &c.; Exorcismus salis et aque; Ordo qualiter sacerdos preparat se ad missam; hvarjehanda officia; Bene-dietiones in matutinis; 20:e sidan tom. 9 ark, signerade AA—JJ med 8 blad ,och 10 i det sista ... 74

Innehålla Psalterium med hymner, antiphoner och verser. Efter psalm 147 följa hvarjehanda officia, hvaribland litanian. 21 ark, signerade a—x med 8 blad i hvarje...........168

Börja:

Liber hoiaru canonicaru

fm ecclefie Lincopeii. RubU

cam incipit. Diiica pma ad

uentus. Sabbato ad vs fup

ps feriales an.

i rödt tryck.

2 5:e söndagen slutar på bladet v, och efter ett par särskilda officia följer på v ij slutskriften:

Finit Bieuiarij pars de tpe fm Rubiicam ecclefie Lincopenfis. i rödt tryck.

Efter några förnämligare officia, blad v iij—x ij recto, kommer på x ij verso det färglagda träsnittet korsfästelsen, och på x iij—[x viij], med grof stil, canon missae,1 hvars stora begynnelsebokstaf föreställer Isacs offrande. Arkets sista sida är tom. 19 ark, signerade A—T med 8 blad och 10 i det sista 154

Börja:

Jncipit o*do de fancti fm

Chota Lincopeii Jn vi-

gilia făcti And*ee apl'i legat

euägeliu Scd'm Joh\ Lec.j.

i rödt tryck.

1 Att messan är intagen här, liksom ock i Scarense, upphäfver nära nog skilnaden mellan Breviarium och Missale. Det har förmodligen tillställts så för att undvika den dryga kostnaden af stora ritualens tryckande. Denna mindre, Breviariet, ämnad till den katolske prestens enskilda bruk, skall vara hans oskilj aktige ledsagare och kallas derför prestens hustru.Sluta bl. [T ix] verso:

Finit B*euiarij pars de fanctis fcd'm notulä ec-clefie Lincopenfis.

i rödt tryck.

Arkets slutblad är hvitt. 4 ark signerade: U—Z med 8 blad, men blott 6 i det sista . 30

444 Innehålla Commune sanctorum, Lectiones de beata virgine per hebdomadam dicende och Preparatoria ante raissam dicenda. Slutar på blad [Z v] verso med boktryckarens namn &c. Sista bladet är, eller var, hvitt. Trycket är rätt godt och stilsorterna äro af tre storlekar: en för canon; en för texterna; en för responsorier, verser, antiphoner &c. Tre större begynnelsebokstäfver äro målade för hand i rödt och blått, men för öfrigt äro alla de mångtaliga större initialerna tryckta, röda, äfvensom mänga af de mindre; men af den sorten är dock det stora flertalet svart.

Biskop HENRIKS företal innehåller först i de sista raderna något boken rörande och värdt att anföras; allt det föregående är blott en förvånande lång följd af fraser. Dess slutord lyda så:

-----totiens quotiés vnufquifq3 nre ditioni fubiectus vere peni-

tens ho*as facras t canonicas ex pfentibus lib*is impteffis t cartari3atis aut alias iuxta fepedictu oJdinariu deuote dixerit et pfoluerit .xl. dierum indulgétias de iniunctis fibi penitétijs mifericoiditer in dno relaxamus. Datum Lincopie Anno diii Millefimoquadungentefimononagefimofecudo. decimo die menfis SeptembHs noftro fub figillo.

Af boktryckarens slutskrift, upptagande 13 rader i rödt tryck sist på 3:e spalten af bladet [Z v], lemnas här en af bildning:Slutskriften z\ Breviarium Lincopense.

Intet fullständigt ex. af boken är nu kändt; åtminstone bladen [i], [viij] och [Z vi] fela i de två bästa: Stockholms och Uppsalas; i defekt ex. finnes i Linköping. Ett par ytterst ofullständiga finnas dessutom; ett sådant fragment utbjöds i London 1876 hos Quäritch.

1495.

Breviarium Strengnense.

'Stockholm, Johannes Fabri, 1495.

Oktav, 382 blad. Tvåspaltadt, svart och rödt tryck med 36 rader i kolumnen och arksighatur nederst.

Co11atio: 1 ark med 10 blad, signeradt ij, iij, iiij, v. Innehåller titel, 1 blad, med endast de två orden:

1 Det af Schröder, Incunabula, sid. 12 f., upptagna latinska »breviariet» är säkerligen icke tryckt i Vadstena, utan i Lubeck hos Gothan. Det är för öfrigt ej ett breviarium, utan Horae. Se Klemming och Nordin, Svensk boktryckeri-historia, sid. 148.

Breuiare. Strengen. i rödt tryck; Biskop Conrad ROGGES bref af 3 Juli 1495, anbefallande breviariets begagnande med löfte om 40 dagars in-dulgens; kalendarium, 6 blad; påsk- och åderlåtnings-tabell, 1 sida (dessa sista 13 sidor icke i spalt); tabell att finna söndagen septuagesima, 1 sida; nota om 12 fest- och faste-dagar, hvilka sanctus Jeronimus funnit redan hos Judarna, 1 sida; lista på benedictiones. 7 ark med 8 blad, signerade a—g och dessa bokstäfver upprepade på de 4 första bladen af hvart ark sålunda: a, aa, aaa, aaaa; b, bb, bbb, bbbb, o. s. v. tillsammans 56 blad, det sista hvitt. Innehålla Psalterium med ett förord på 3 spalter. 20 ark, signerade a—v, med 8 blad i hvarje, utom v som har blott 6. Signaturen är så inrättad, att första och tredje bladen ha arkbokstafven

med tillägg af i och ii; tillsammans 158 blad. Innehålla söndagsgudstjensterna för hela året. Börja med rubriken:

Cl Dmca prima aduétus dni

fabb'o pcedéti Ad vs fup ps

än. tryckt i rödt.

20 ark, signerade A—U med 8 blad i hvarje, utom U, som har blott 6. Signaturen lika som i föregående afdelning; tillsammans 158 blad, det sista hvitt. Innehålla helgonens officier.

Börja:

0 Jn vigilia bti And:ee apo-

ftoli fi dmca fuerit tuc omelia

dmcalis habeat loco feptime

lcöis Omelia vo apoftoli ha

beat loco octaue t none lcöm

Et funt habende cu bndcöibj tryckt i rödt.

Tryck och papper äro goda. Endast en stilsort är använd hela boken igenom. Af stora begynnelsebokstäfver finnas fyra

qvadratiska i träsnitt, mycket enkelt målade i rödt och gult samt litet guld. Helt för hand målade äro 6 st. blå, uti Psalterium; hela den öfriga talrika mängden större och mindre versaler äro tryckta röda.

Upplagan förseddes med stadiga träpermar, klädda med brunt pressadt1 skinn och knäppen. På framsidan trycktes titeln Bre ftrengen

Biskop CONRADS stadfästelse är ett mångordande dokument, så långt att vi utesluta den rent teologiska ingressen eller 1:a spalten; den väsentliga delen har, med utfyllda förkortningar, följande lydelse:

Hinc est quod nos ex pastoralis officij nostri debito iam pri-dem animabus singulorum fidelium subditorum nostrorum et precipue in sacris ordinibus constitutorum sollicite prouidere cupientes et frequencius animo reuoluentes considerauimus in hac nostra dyocesi et communiter in breuiarijs curatorum multam discrepantiain et dissonantiam fuisse exortarn quod ob id factum constat: quia quam plures dicte nostre dyocesis clerici et presbyteri qui contra saerorum canonum instituta suis prudentijs innitentes aut ex inor-dinata deuotione ordinario strengensi a predecessoribus nostris edito quedam addiderunt: aut quedam resecantes pro libito voluntatis mutauerunt. Quidam eciam ob defectum librorum horarum canonicarum adeo deuiare atque discrepare noscuntur quod e multis paucissimi sacerdotes et beneficiati nostre dyocesis reperiuntur qui horas canonicas concorditer prout tamen omnes optimo iure tenen-tur et obligantur exsoluunt. In dicte nostre Strengensis ecclesie confusionem et scandalum ac cleri eiusdem periculum non modicum animarum. Nos igitur tam periculoso morbo errori et discordie opportuno remedio obuiare volentes vt tenemur: supradictum ecclesie nostre Strengensis ordinarium sic vt premittitur a nonnullis adauctum ab alijs diminutum et detruncatum ac a pluribus immu-tatum et turbatum ad vniformem consonantiam et concordiam cum

I Stämplarna äro Lybska.venerabilis capituli nostri consilio et assensu reduximus reformauimus et emendauimus: quem sic refortuatum et emendatum auctori-tate nostra ordinaria ratificamus approbamus et confirmamus per presentes absque aliqua immutatione additione seu diminutione perpetuis futuris temporibus duraturum. Uobis igitur omnibus et sin-gulis supradictis in sancte obedientie virtute districte precipiendo mandamus: quatenus relictis erroribus: deuijs et discordijs supradictis quilibet vestrum de libris orationalibus siue breuiarijs horarum canonicarum de consilio et assensu dilecti capituli nostri ac tocius cleri in synodali congregatione pro tam damnabilis diuersitatis in vniformem consonantiam reductione per honorabilem virum Johannem fabri Holmis impressis: ac apud dominum sacristanum ecclesie nostre Strengensis requirendis sibi prouideat et pro leui taxato

precio infra duos menses post datam presentium comparare curet et disponat. Ac horas canonicas iuxta illorum rubricam et ordinem in domo domini ad conseruandam vnitatem spiritus in vinculo pacis sub vniformi consonantia omnes cantetis: dicatis et persoluatis: ab antiquorum librorum vestrorum vsu: quos duobus lapsis mensibus vt prefertur presentibus interdicimus et abrogamus sub excommunicationis pena et trium marcarum argenti puri post-modum abstinentes. Alioquin contra rebelles et huiusmodi nostri mandati transgressores per nos et officiales nostros ad dicte pene inflictionem et exactionem vtique procedemus exacte. Et ut vnusquisque vestrum ad supradicta maiori deuotione afficiatur. omnibus et singulis nostre iurisdictioni quomodolibet subiectis qui sacras horas canonicas ex prefatis impressis libris dixerint: orauerint aut persoluerint de omnipotentis dei misericordia et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi .xl. dies indulgentiarum de iniunctis sibi penitentijs misericorditer in domino relaxamus. Datum Strengis die veneris tercia Julij Anno domini M.cdxcv. Nostro sub secreto presentibus appenso.

Boktryckarens slutskrift, som finnes afbildad å nästa sida, är i originalet tryckt med röd färg.

Af denna vackra bok finnas 8 exemplar i behåll; men blott 4 fullständiga. Skoklosters boksamling har ett, tryckt på pergament; Kongl. Biblioteket har numera två (1 helt, 1 def.), sedan

[Slutskriften i Breviarium Strengnense.

det Rålambska öfvergått dit 1878. I Uppsala Univ. Bibl. finnes ett; i Strengnäs två (1 helt, 1 def.); i Linköping ett (def.) och i Vesterås ett (illa skadadt).

Gerson, Om Djefvulens frestelse.

Stockholm, Joh. Fabri,, 1495.

Qvart, 52 opag. sidor, sign. a, b, c, med 6 blad i hvarje, och d med 8 blad. Titel fattas. På 51:a sidan står slutskriften, som har följande utseende:

Slutskriften i Gersons bok om djefvulens frestelse.

Fol. [aij] börjar med en dedikation till erkebiskop JAKOB UlfsSON af kaniken ERICUS Nicolai, hvilken på erkebiskopens uppdragöfversatt boken; dedikationen är daterad: Ex Upfalia äno dm. Mcdxciij- xv. die menfis Febmarij.

Fol. a iij — [a vj]: innehållsförteckning: C Y thenne tafflene kan man fynna m$ en fnarheth hwath ma wil fökia j théne bokene-Fol. [a vj] verso:

U Mefthi Johäs gerfon bock aff dyäffwlfens fräf-tilfe went aff lathine oppa fwenfko Denna vår första på svenskt språk tryckta bok är satt med GOTHANS stilar från 1483, med tillägg af a ock ö, som här för första gången framträda i tryck, i den form som afbildningen här ofvan visar: med en punkt öfver a och o. Fotografiskt faksimile af hela boken utgafs 1876 i Svenska Fornskrift-Sällskapets Samlingar.

Endast ett ex. är kändt: i Uppsala Univ. Bibi, dit skänkt af Ol. Celsius d. y.; förut har det tillhört Ol. Falck, Riksarkivet samt — dess föreståndare A. A. v. STIERNMAN (Celsii svärfar).

1496.

Breviarium Upsalense.

Stockholm, Johannes Fabri och hans enka, 1496.

Oktav, 410 blad Tvåspaltadt, svart och rödt tryck* 36 rader i kolumnen och arksignatur nederst.

Collatio: 1 ark, eller 1/2 ark, med 4 blad, utan signatur. Första bladet, förmodligen titel, felar. Derefter följer förord af erkebiskop Jakob, Datum vpsalie in domibus nostre solite residencie Anno domini Mcdxcvj. Vidare ännu ett, men kortare, af korrekturläsaren Andreas Simonis, eiusdem dyocesis clericus presbiter, på sidan 7. På åttonde sidan finnes en ljsta på fastedagar.

1 ark med 10 blad, signeradt ij, iij, iiij, v. Första och sista bladet, som kanske voro hvita, fela nu. Andra bladet

början med en längd på Oraciones och Benedictiones; slutar med en Tabula angelica för påskterminen och en nota de omnibus festis mobilibus. Blad 3—8 innehålla kalendern, tryckt i långa rader; bl. 9 tabell att finna de rörliga festerna, och på frånsidan påsk- och åderlåtnings-tabellen.

7 ark med 8 blad i hvarje, utom det sista, som har tio; tillsammans 58 blad, signerade a—g, på samma sätt som i Streng-nense, med upprepade bokstäfver. Innehålla hymner, collecter, litanian &c.

2 ark, nedtill signerade i rödt: A, B, med 8 blad och 4 blad, tillsammans 12. Denna afdelning har eget titelblad, i rödt tryck, med allenast orden:

Bndcöes falis t aq3 cibo2j.q3 Cu qb9d' Officijs miffarum t Canone

I trots af titeln finnes dock ingen canon missae här, hvilket ju ock var obehöfligt, då den redan fanns i Missale Upsalense.

20 ark, signerade a—v, med 8 blad i hvarje, utom 1, som har blott 4 blad; tillsammans 156 blad. Börja med rubriken

Dnica prima aduétus diii-i rödt tryck. Innehållet är som vanligt söndagsgudstjensterna. Sista sidan fylles hel och hållen af ett träsnitt, föreställande Yttersta domen (se nästa sida). Detta träsnitt blef sedan användt såsom titelblad i GERSONS Ars moriendi, Uppsala 1514.

21 ark, signerade A—X, med 8 blad i hvarje, utom X, som har 10, hvaraf det sista, nu felande, var hvitt; tillsammans 170. Börja med rubriken

Jn vigilia beati andree apo ftoli Si dnica fuerit omel'- ha-beat de domica <p vij lectione-Omelia vero apl'i habeat lo-co viij. et ix. lctönu. Sed*!!! io-hanne- pmo-

i rödt tryck. Innehållet är som vanligt helgonens och festdagarnes officier. På [X ix] verso finnes uppgiften om tryckort, boktryckare och årtal, 10 röda rader hvarmed boken slutar (se sid. 64).

Träsnitt, föreställande Yttersta domen, i Breviarium Upsalense.

I typografiskt hänseende gäller om detta breviarium hvad ofvan är sagdt om Breviarium Strengnense; båda äro hvarandra helt lika.

935955

Af de fyra största initialerna äro dock här endast två färglagda träsnitt; de två andra, på bladen a i och A i, äro helt och hållet målade i miniaturstil, temligen simpelt De blå, målade initialerna i Psalterium äro här fem i st. för sex; alla de öfriga större och mindre äro röda, tryckta. Äfven denna upplaga inbands i pressadt brunt skinn på~ träskifvor, med spännen men utan titel på frampermen. Pressningen är helt lika den på Breviarium Strengnense, men ej med alldeles samma stämplar.

Erkebiskopens förord är ett allt för långt, rent teologiskt aktstycke, hvadan vi nöja oss att här, med upplösta förkortningar, anföra de delar, som angå breviariet:

-------De concilio et consensu Uenerabilis nostri capituli: ecclesie

antedicte Breuiaria noua perfecta et correcta: Et cum nouis hysto rijs in suis locis debite collocatis. fieri et inprimi iussimus. Et ipsa planari Jlluminari Atque diligenter ligari ordinauimus seriöse: vt per omnia bene expedita ad manus nostras. necnon aliorum nostre dyocesis clericorum dicta breuiaria sine defectu venirent

quod et nunc nobis dei cooperante. gracia factum est —----------

Omnibus vobis virtute sancte obedientie precipiendo mandamus Quatenus breuiaria supradicta. tantis labore diligentia cura et expensis in vestram vtilitatem ad vestrarumque aniraarum salutem impressa et elaborata. vobis emptionis titulo optinere et habere curetis: vt in illis et secundum illa in caritate non ficta cum cordis deuotione. necnon cum debita attentione et intelligentia. Sepcies in die laudem deo dicendo diuinum officium in horis canonicis exoluatis---------—

Det ofvan nämnda förordet af korrekturläsaren, eller redaktören, är affattadt i följande ordalag:

Omnibus et singulis Dominis Patribus et fratribus suis in superiore epistola Domini reuerendissimi sepe nominatis presbiteris et clericis dyocesis vpsalensis necnon et singulis cuiuscunque conditionis status aut ordinis hoc subsequens opusculum inpressum inspecturis Andreas Simonis eiusdem dyocesis clericus presbiter Salutem et omnia que viderint et audierint in partem meliorem interpre-tari Qvia obedienciain meliorem esse victima ex sacri eloquij docmatibus intellexi Ex mandato Reuerendissimi in cristo patris superius nominati Eiusdemque venerabilis capituli subsequens opusculura corrigendum indingnus assumpsi. Sed opere iam completo Experior me iuxta modulum ingenij mei diligenciam fecisse quam potui sed non tam sufficienter vt volni. Tum quia experienciam oninium rerum magistram Circa literam inprimendam minimam habui Tum eciam quia varijs necessitudinibus in hac parte emergentibus. non solum scribendi verum eciam per alios scripta. ante inpressionem corrigendi nexibus irretitus. correccioni litere inpresse prout volui. ad plenum voeare1 nequiui. quia cuiusque animus ad plura diuisus redditur profecto ad singula minus copiosus Hinc est quod benig-num cedulo inploro vnumquemque vestrum esse lectorera verum eciam pium desidero correctorem quia beu negare nequeo quam plures litere vel dicciones huic opusculo reperiantur inserte que iusto possunt iudicio nulla temeritate culpari Obsecrans vt si quid in eo reperietur forte laude dignum. hoc diuine gracie penitus aseribatur Nam omne datum optimum &c Si quid vero indignum. inexperiencie et inaduertencie meis prefatis et insiifficiencie deputetur humane. Cum in actibus humanis vix omnia omni ex parte perfecta sint. corrigendo cum ea que operit multitudinem peccatorum caritate Hane solum laboris mercedem exopto ut apud misericor-dissimum iudicem particeps fieri merear orationum vestrarum ex hoc breuiario persoluendarum atque indulgenciarum singulis nobis ex hoc libro perorantibus per prefatum dominum reuerendissimum largitarum et ut nos pariter. vna cum eodem conregnemus viuenti in secula seculorum Ex holmis.

Tryckort och årtal äro angifna nederst på 8i8:e sidan, så som afbildningen å nästa sida utvisar.

Vi erfara häraf, att JOHANNES Fabri, boktryckaren, dött sedan han i Augusti 1495 afslutade Strengnäs-breviariet.

Intet alldeles fullständigt ex. är nu bevaradt, och dertill kommer ännu, att de alla aro genom flitigt begagnande illa farna. Boken

I Är väl tryckfel för vacare.erbjuder således icke samma ståtliga utseende som Strengnäs-breviariet. På pergament trycktes äfven haraf exemplar, men intet sådant har hunnit till vår tid; endast ett par blad i Stockholms Kongl

Slutskriften i Breviarium Upsalense.

Bibliotek vittna derom. De bästa ex. finnas i Stockholm, Uppsala, Lund och Köpenhamn. Ett par fragmenter finnas i enskilda händer (1 i Sverige och 1 i England).

Sunte Birgitten Openbaringe.

Lübeck, utan boktryckarens namn, 1496.

Titel:

Qunte. Birgtttem

openbaringe

I slutet af sista bladets framsida:

2lnno t>omini VCi c«c pcvu iubecH*

Qvart, 408 sidor eller 204 blad, numrerade ii—C&iii, men px>, pvi dubbla och wpi): öfverhoppad. Arksignatur b—3, :, 2j., (| (= 25 dubbla och 1 enkelt ark, det sista). Tryckt med schwabach, eller fet fraktur-stil; 29 rader i full kolumn. Öfver de två titelraderna

en stor kejsarkrona. På titelns frånsida träsnitt: Birgitta sittande och skrifvande i sin bok med öfverskrift: Quntt 25iv$itta byt>£>e vox vne, och nedanför 4 rader på Latin ur 4:e boken, kap. 133. Samma bild förekommer inpassad i en bred ram på bladen ix, xl, lxxix, CjtjWt/ vid början af 1:a, 2:a, 3:e, 4:e böckerna. Vid 5:e boken, bl. (Ctyjwiij/ förekommer Qunte £atr;erina van voctt,zyn i samma ram som de 3 sista. Dessa 4 hafva nedtill boktryckarens 2 sköldar, hvarom straxt nedan; den första ramen åter har en tom sköld nertill. Ännu finnas 3 träsnitt: en madonna i solstrålarna, stående på halfmånen, bl. viii; en liten tafla, föreställande Maria och Josef knäböjande för barnet, som ligger i en ask, bl. £):i; en korsfästelse med 4 personer och underskrift:

@atue anp t>igna* *

Super omnia tigna benigna *

Xu me conftcjtta *

XZe motiav mojte maligna *

alltsammans omgifvet af ramen med de 2 sköldarna, bl. (Lpv. Andra prydnader äro de stora initialerna af olika slag; några hvita på svart botten, andra tvärtom; för den första på bl. x är tomrum lemnadt att ifyllas med målning, likaså bl. Clpjrij?» Bokens sista sida upptages af 4 vapensköldar i hvar sitt hörn och i midten en dödskalle; den öfre till venster visar dubbelörnen med utspända vingar (kejsarvapnet); den högra: ett hvitt fält och ett nedre, utsiradt med slingor (Lubecks vapen); den nedre till venster: 3 vallmoknoppar; den högra: monogramet |+. Dessa 2 sistnämnda anses vara boktryckarens märke och finnas redan 5 gånger förut, i mindre skala. Hans namn har förblifvit okändt, och man har kallat honom Der Buchdrucker mit den drei Mohnköpfen. l

Efter titeln följa: <Dat vegiffcer fceefee boeFeö; l£yne vozrefce, bl. vi; 3 böner till Maria, Birgitta och Katharina van watzsteyn; två latinska hymner till Birgitta (de kallas oracio). Texten börjar på

1 I Centralblatt fur Bibliothekswesen för 1884 har dock W. E. Seelmann gjort mycket sannolikt, att »Der Lubecker Unbekannte» var Mattheus Brandis. Äldre författares åsigter i frågan anföras också i denna artikel.

bl. x och fortgår till slutet, fördelad i 5 böcker, af hvilka den första handlar om revelationerna och Birgittas lefnad; den 2:a och 3:e innehålla utdrag ur revelationerna utan någon annan ordning än möjligen en gruppering kring Birgitta och hennes verksamhet; den 4:e ytterligare ett blandadt urval; 5:e boken slutligen handlar om Katharinas lif och mirakler.

Fullständiga exemplar af boken tillhöra de största sällsyntheter; det som förvaras i Kongl. Biblioteket har på bakpermen biskopen i Skara BRYNOLF lll:s vapensköld, liggande på en kräckla, samt hans initialer b g (brynolphus gerlaci). Ett ex. utan titel finnes i Uppsala Univ. Bibl.

1498.

Alanus de Rupe, De utilitate Psalterii Marie.

[Svartsjö Gartusienser-kloster], 1498.

Qvart, 235 onumr. blad (titel, * = 4 blad, A—Z, aa—ee med 8 blad i hvarje, ff = 6 blad, hvaraf det sista hvitt). Tryckt i spalt. Titel:

Agifter Alanus de Rupe fponfus nouellus beatiffime virginis Marie, docto* facre theolo gie deuotiffimus. o:dinis frat, pedicato2j.. de im méfa et ineffabili dignitate t vtilitate pfalterij precelfe ac intemerate femp virginis Marie. Efter titelbladet följer Tabula libelli sequentis; Copia bulle confirmationis et indulgentiarum psalterij virginis Marie pape Sixti quarti.; m. m. Boken innesluter 6 predikningar, uppenbarelser, visioner, underverk m. m. På bl. [ee viij]: sequitur historia valde mirabilis de origine sacri ordinis Cartusiensis. På ff iij v. börjar Breuis recommendacio metrica solitudinis cartusiane, 143 verser.Sist står utgifvarens slutskrift:

Slutskriften i Alanus de Rupe.

Några exemplar af denna upplaga, 1498, ha i slutet en olikhet, börjande i underskriftens 5:e rad, der sista ordet

impéfis samt allt följande är borttaget. I stället äro följande 5 rader insatta:

Et qm materia de pfalt'io vgés Marie (ni fällor) eft multu rara. idcirco petit ois pnté libellu lcu rus vt follicitet apud diuites t magnates q» pre fente materiam adhuc femel faciant imprimi ad

glcttiä vginis Marie- t plebis illitterate deuotöem-

Äfven finnes 1 ex. utan detta tillägg, slutande med Swecie i 5:e raden; kanske endast att anse som tryckfel.

Ehuru tryckorten ej är angifven, kan den dock bestämmas såsom ofvan är sagdt. Bibliothéque Nationale i Paris äger nemligen ett ex., hvari dess direktör L. DELISLE funnit och offentliggjort1 följande med boken nära samtidiga anteckning:

Hunc libellum fecit imprimj in Swecia apud Carthusienses generosa domina Jngeburgis quondam gubernatrix regni Swecie, committens predictis Carthusiensibus ad distribuendum istuin et quosdam alios gratis ad loca religiosorum et vbi fruetus inde fieri potuerit, petensque humiliter orare pro se et pro suo marito domino Stenone quondam strenuo gubernatore regnj Swecie &c.

i Deux no tes sur des Impressions du XVe sieele uti Bibl. de VEcole des C hartes, 1887.

Då något annat Cartusienserkloster ännu ej fanns i Sverige än det 1494 * i Svartsjö anlagda, är slutsatsen mycket enkel. Bifogandet af de för boken främmande, men för Cartusienserna intressanta styckena får ock genom denna omständighet en giltig förklaring.

Då stilarna äro de samma som i Breviarierna 1495, 1496, synes man kunna sluta, att FABERS tryckeri öfvergått till Cartusienserna.

En ny upplaga trycktes, på SVANTE STURES bekostnad, år 1506 i Lubeck af G. RiCHOLFF D. Ä., men kan väl ej med rätta upptagas i dessa annaler.

Ex. af båda slagen i Kongl. Biblioteken i Stockholm och Köpenhamn; 1 i Uppsala Univ. Bibl. och 1 i Linköpings Bibl.

Breviarium Searense.

Nurnherg, G. Stuchs, 1498.

Bred oktav, 520 blad. Tvåspaltadt, svart och rödt tryck med 32 rader i kolumnen, arksignatur nederst och, delvis, bladräkning öfverst.

Collatio: blad

1 ark med 8 blad utan sign.................... 8

Innehåller Biskop Brynolphs företal och kalendern på 7 blad; det första är nemligen blankt. Raderna äro här obrutna. 11 ark, sign. a—1 med 8 blad, utom 1, som är halfark med

blott 4.............................. 84

Rubrik, tryckt i rödt:

Pfalteriu oidinatu fm rubji cä ecclefie Scaren

i Grundläggningsåret 1494 uppgifves uti ofvan nämnda historia mirabilis. Klostret i Mariefred invigdes först 1504 enligt Rhyzelius, men 1499 enligt Tromby, Storia critico-cronologica del patriarca. S. Brunone e del suo ordine Cartusiano% IX: 234. Napoli 1799. 1Innehåller Psalterium med hymner, litanian och manuale, om hvilket allt i slutet af bl. 1 ij lemnas underrättelse sålunda: Habes actenus o lector quamplura. Primo enim psalterium cum suis bymnis nocturnalibus atque prophetarum canticis iuxta ferias adiuncta letania necnon precibus tum maioribus tum minoribus. Deinde autem vigilias defunctorum. Preterea hymnarium. Postremum vero actus sacerdotales. Bladen 1 iij, 1 iiij innehålla förteckning öfver innehållet af följande afdelning, bl. I—CCCLXIII, hvaraf blir tydligt att denna var tidigare färdig från pressen.1

18 ark, sign. a—s, med 8 blad, men s med io.........146

Upptill åt höger röd bladräkning I—CXLVI. Rubrik:

Jn noie drii nfi iefu xpi. Amé. Jncipit bzeuiariu fm rubzicä alme eccl'ie Scareii otdinatu. Diiica pma in ad uetu dni-----

i rödt tryck. I slutet af bl. XCII läses: Actenus pars hyemalis de tempore. Blad XCIII börjar med: Jn vigilia sancti andree apostoli. Afdelningen slutar bl. CXLVI recto med orden: Finit pars hyemalis tam de tempore quam de sanetis.

1 ark, osigneradt, med 6 blad................... 6

Första bladet, tryckt endast på frånsidan, har det sid. 71 återgifna träsnittet Korsfästelsen med en vid korset knäböjande biskop, som säger: f] Jhesu filij dei miserere mei. — På marken framför honom hans sköld med sex torna fält, BRYNOLPH GERLAKSSONS vapen; de fem följande innehålla canon missae, som med grof stil och i hela rader jemt fyller bladen.

3 ark utan signatur, med 8 blad i hvarje............. 24

' det sista hvitt. Hvart blad är nedtill numereradt med bok-

I Häraf följer ingalunda, att boken utkom i häften, som man velat antaga.

stäfver: j—xxiij. Innehålla till messan hörande bruk, prae-fationer, commune sanctorum och hvarjehanda förnämligare offlcier, bland hvilka äfven förekomma Vestgöta-helgonen Brynolf och Helena. 27 ark, sign. t—z och A—Y, med 8 blad i hvarje, utom Y,

som har 10 blad..........................218

Den röda bladräkningen fortsätter med CXLVII— CCCLXIIII. Rubrik:

Jncipit pars eftiualis : pri--

mo Jn vigilia pafche ad vef

peras an.

i rödt tryck. Slutar på sista bladets verso: Finit pars estiualis tam de tempore quam de sanctis. Sequitur commune sanctorum. 4 ark, sign. Aa—Dd, med 8 blad, utom det sista som har 10 34

520 Det yttersta bladet hvitt. Öfverst till höger: ny bladräkning I—XXXIII; på det första står dessutom: Foliu. Rubrik:

Jncipit cömune fctö2j.. Et

pjimo in vigilia vni9 apofto Ii fcd'm Joh'e3. xv tryckt i rödt. På bl. XVII verso börjar en ny afdelning: Lectiones de beata virgi

ne i fabbatis a Deus omniu.

vfq3 ad aduentu dni. Lee. j. tryckt i rödt, utom orden Deus omniu., som äro svarta. De sluta (12 till antalet) på bl. XXVII verso, första spalten. På bl. XXVIII börjar sista afdelningen med följande hänvisning till förut nämnda register, utvisande att den också verkligen är till sist tryckt: Registrum tabulare horarum canonicarum persoluendarum a quolibet clerico ad sacros maiores ordines promoto diocesis Scarensis comprehensiuum non solum de tempore verumetiam de quolibet sancto inkalendario locato patet in fine psalterij. Derpå följer: Jncipit notula beati brynolphi quondatn episcopi Scarensis. Innehåller föreskrifter om förrättandet af hvarjehanda officier.

Träsnitt i Breviarium Scarense.

Sist på bl. XXXIII verso kommer boktryckarens slutskrift, in rubro, (se sid. 73).

Stilarne äro alldeles de samma som i Breviarium Lincopense; blott med tillägg af några större initialer af enklare och, som det tyckes, yngre snitt. Endast de två begynnelsebokstäfverna på bl. i och i canon äro målade; alla öfriga, större och mindre, tryckta med röd färg. Papperet är här af något tjockare art.

Biskop Brynolphs förord lyder så: Brynnolphus dei gratia episcopus Scarensis. Honorabilibus viris dominis ecclesiarum rectoribus et curatis aliisque sacerdotibus et clericis in sacris constitutis. per et infra nostram dyocesim inhabitantibus vniuersis. Paternam dilectionem in domino et presentibus intendere cum effectu. Sacre pagine nobis alludit eloquium: quod bonum tanto felicius agitur. quanto diligentius affectum suum ad summe bonitatis protendit principium. Hinc est quod nos cum per nostram dyocesim visitationis officium aliquibus retroactis annis secundum sacrorum statuta canonum licet immeriti fecerimus. plures in inuio et non in via sacerdotes et clericos in soluendis horis canonicis aberrare conspeximus: ita quod ecclesie cathedralis (ad quam intitulati sunt) ritum et ordinem non obseruent. Quod tamen vt faciant. sacri canones vnumquemque sacerdotem et clericum. saltem ad sacros promotum ordines compellere dinoscuntur. Uolentes talibus obicem ponere periculis. libros breuiarios littera impressa secundum ecclesie nostre ordinarium characterijatos castigatos et correctos. adduci fecimus in foro leuissimo communiter comparandos: secundum quos. omnes in oratione vnanimes. ipsi summo bonitatis principio bonum bene persoluere valeamus. Ut igitur hane nostram piam exhortationem vnusquisque eo deuotius accipiat quo celestis gratie ymbre respersum se conspiciat. quotiens in libris sic vt dicitur characterijatis. horas canonicas deuotione sincera soluendas dixerit. totiens nos de omnipotentis dei misericordia et beatorum petri et pauli apostolorum eius meritis et auetoritate confisi. quadraginta dies indulgentiarum de iniunctis ei penitentijs misericorditer in domino relaxamus. Datum Scaris Anno domini M.cccc.xciij. Mensis aprilis die duodecima.I årtalet bör tvifvelsutan tilläggas ett v, så att det dermed blir 1498, öfverensstämmande med boktryckarens uppgift; 93 kan ej vara det rätta, emedan BRYNOLF I förekommer bland helgonen här, och han kanoniserades ej förr än just 1498, då boken trycktes. — Slutskriften har följande utseende:

Slutskriften i Breviarium Scarense.

Af boken äro mycket få exemplar i behåll; i Uppsala finnes 1 fullständigt, samt i Stockholm, Skara och på Skokloster 3 mer eller mindre ofullständiga.1500.

Reuelationes Sancte Birgitte.

Nürnberg, A. Koberger, 1500.

Andra upplagan. Folio, 624 opag. sidor. Tryckt i 2 spalter, götisk stil, 57 rader i full kolumn.

Collatio:

14 blad sign. 3—8; 244 blad, det sista hvitt, sign. a—3, A—H med 8 blad i hvarje af de 29 första läggen, men endast 6 i de 2 sista; 54 blad sign. a—g med 8 blad i a—f och blott 6 i g.

Titeln består af den som rukrik satta raden och derunder det till Regula Salvatoris hörande och der ånyo befintliga träsnittet. Frånsidan upptages af en Prologus, som berättar, att kongl. rådet och riddaren FLORIAN WALDAUFF VON WALDENSTEIN, Salvator-ordens befordrare, beslutit låta trycka en ny upplaga af Revelationerna och öfversätta dem på Tyska; att han för detta företag intresserat romerske konungen MAXIMILIAN, som genom kongl. bref uppdragit tryckningen åt KOBERGER; och att Waldauff bekostat båda upplagorna, på Latin och Tyska. Till minne deraf bär andra bladet på rätsidan insignia Regie Maiestatis och på frånsidan Arma stren-nui Militis Floriani Waldauf; båda i stora, hela sidan fyllande träsnitt. Derefter följer Epistola cardinalis, påfvebullan &c., de 3 träsnitt-sidorna, Prologus magistri Mathie, Epigramma libri, Phares voluminis och första bokens träsnitt på I3:e bladets sista sida. Sjelfva boken med tillhörande träsnitt upptar de 243 följande bladen; det sista af dem inrymmer äfven hymnen O Birgitta mäter bona samt boktryckarens slutskrift, som här nedan följer. Slutet bildar registret på 53 blad.

Träsnitten, hvilkas antal genom de 2 tillkomna stora vapnen här vuxit till 17, gifva samma bilder som i original-upplagan, men kunna icke kallas kopior derifrån, emedan de äro helt omskapade,ojemförligt mycket bättre,

verkliga konstverk, så till teckning som skärning. Man antar, att om de icke äro af A. DURERS egen hand (efter som hans märke icke finnes), så äro de dock utförda på hans atelier i Ntirnberg. De egentliga afvikelserna från originalbilderna äro följande. På den första Birgitta-taflan, blad 9, äro tillagda man och hustru knäböjande på hvar sin sida om den heliga, med torna sköldar framför sig. Birgitta sjelf är framställd i 2 helt olika ställningar blad 9, 10. De största och större initialerna finnas alls icke, utan antydas, blott med liten bokstaf, för att målas i det lemnade tomrummet.

Boktryckarens slutskrift på 2571c bladet lyder så:

Finit diuinu volumé [&c såsom i förra upplagan, 8 rader, till:] erronee decernent. Jnfup iam alterato p Anthoniu Koberger ciue Nuremburgeii. impieffe finiunt. Anno domini. M. ccccc. xxi. menfis Se ptébris. Laus omnipotenti deo: Amen.

I anledning af dateringens ställning omedelbart i hop med årtalet, antog man förr att detta var 1521, utan att betänka det formen 'mensis' då vore oriktig. Denna åsigt, hvarom man fordom stred, behöfver ingen vederläggning; som direkt bevis kan dock anföras den omständigheten, att ett exemplar bär den samtidiga anteckningen »Iste liber attinet venerabili Monasterio S. Qvirini in Tegernsee Anno 1501 emptus et ligatus sub Abbate Henrico quinto».

Ex. i Kongl. Biblioteket och hos frih. Silfverschiöld på Koberg. Tillhör icke de stora sällsyntheterna.

Öfriga upplagor, se: 1492.Delaktighets-bref från Vadstena.

Utan tryckort och år.

Det å sid. 78 afbildade delaktighets-brefvet är formulär för flera. Originalet, tryckt på pergament, förvaras i Kongl. Bibliotheket. Tomrummen äro afsedda till ifyllande af namn samt af år öfver 1500, dag och månad. Sigill vidhängdes; på en del aftrycktes det på baksidan, såsom det härefter följande Eskilstuna-brefvet 1500 (1519) visar.

I Uppsala Univ. Bibl. finnes ett varierande ex., tryckt med samma stilar, likaledes på pergament och icke ifyldt.

Dessa bref, äfven kallade broderskaps-bref, utfärdades af ordnar, kloster eller andra andliga institutioner till en eller flera personer, åt hvilka derigenom, mot viss ersättning, förlänades delaktighet i kyrkans förböner, hennes samlade skatt af goda gerningar och i allmänhet den henne särskildt tillkommande guddomliga nåden.

Aflatsbref, utfärdade pä apostoliska stolens vägnar af Ray-MUNDUS PEYRAUDI och JOHANNES ANGELUS ARCIMBOLDUS, finnas daterade i Svenska städer; men man kan ej säga hvarken att de äro tryckta i Sverige eller särskildt för dess räkning.

Delaktighets-bretf tfrdn Eskilstuna.

Utan tryckort och år.

Formulär för man. Upptar 27 rader; trycket är 210 mm. långt, 127 mm. högt.

Utfärdadt af Johanniter ordens-hospitalet i Eskilstuna och börjar:

Hntefts crffHflft*Iflhw jrcffenfe» Hffwa» infijwfttria Jfca*

ttV (olavs haquini)1 JJPSfÖtföP ti | prior domus ordinis fancti Johänis baptifte hofpitalis ihrl7omitani in Efkilftwna Totufq3 conuentus ibm Salutem in diio fempi | ternam Nouerint vniuerfi nos Honöbilem diim circumfpectuq3 virum dnm (magnum laurenci)

-------Ad noftram fcäm confraternitatem cum gracijs priuilegijs

et Jndulgentijs dicto noftro ordini a fancta fede apoftolica | gra--

tiofe collati Tenorepntium benigniter acceptaffe -........- -

Jn cui9 rei veri9 teftimoniu Sigillum | officij mei dotfeten9 eft Jmpieffum Datum (Alundha) Anno dni Md (xix =

ijipj Die (sancti benedicti abbatis) Menfis (marcij)

Efter brefvets text, som upptar 21 rader, följer på 6 rader:

Jfopnta aöfolufionis

Det här beskrifna formuläret finnes, ifyldt på ofvan angifvet sätt, i Uppsala Univ. Bibl.; det är tryckt på papper. På baksidan är märke efter Olaus Haquinis sigill.

Delaktighets-bref från Gudsbergs kloster.

Utan tryckort och år.

Formulär tryckt på svenska (således kanske i Sverige). Ensidigt blad. Utfärdadt af abboten uti Gudsbergs kloster i Husaby socken.

Meddelades af C. G. TESSIN åt Sv. Balter, som aftryckt det i Hist. anm, om Kyrko-Ceremonierna, sid. 318 (2:a uppl. sid 241, 3:e uppl. sid. 207). Exemplaret har icke varit ifyldt och slutar: Som giffwit är aaren äpther gwdj byrdh tusende fämhundrade.

Intet ex. är nu kändt.

1 De här och i de följande delaktighets-brefven med kursiv tryckta parenteserna angifva handskrifna utfyIlningar af de i formulären lemnade tomrummen.Deldktighets-bref från Vadstena, 1500 (se sid. 76).1501.

Delaktighets-bref af Predikare-orden.

Utan tryckort och år.

Det å nästa sida afbildade delaktighets-brefvet är formulär för flera; o i Devottf och dilecto är ifyldt med bläck; så ock innehafvarens namn: kanuto bult armigero samt klostret: in conuentu Scarensi; årtalet 1501 är genom ifyllning ändradt till 1504, liksom dag och månad äro tillskrifna; likaledes några böjningsändelser.

Det är tryckt med samma stilar som näst följande Predikareordens bref.

Ex. på pergament finnes i Kongl. Biblioteket.

Delaktighets-bref af Predikare-orden.

Utan tryckort och år.

Formulär för man öch hustru. Upptar 15 rader; trycket är 159 mm. långt och 68 mm. högt (utom den stora initialen). Det har följande lydelse

mot tt in ?po flöt bilut

Ac cöfozti fue pdilecte Fräter (martinus iohannis)

facre theologye (leetor) piioz cöuet9 | (Sictuniensis) ozdis fratru

pdicatoiu Salute et augmétum continuu celeftiu gratiaru......

Hui9 qdé gré pticipe ac cöfojte | vigoze huiufmodi nré cöfraternitatis vos effe denutio p pntes Volo infup et o:dfno vt anim ve | ftr poft deceffu veftr fratru noftri cöuet9

fufFragijs et ojöib9 recömendetur in nrö cöuentuali capi | tulo cuDelaktighets-bref af Predikare-orden, 1501 (1504).SKRIFTER UTGIFNA AF SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPET.

SVERIGES BIBLIOGRAFI

I481-1600

AF

G. E. KLEMMING.

ANDRA HÄFTET. 1501- 15 l8.

UPSALA 1890,

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET EDV. BERLING.veftr obit9 ibidé fuerit nutiat Jn quoni teftimoniu Sigillu. officij mei pjefentib9 eft appen | fum Datu in conuétu noftro

(Sictuniensi) Anno diii. M.d.i (i är med bläck ändradt till xx, = 1520) Die vero menfis |

Tryckt med samma stilar som näst föregående bref, (Skara) 1501 (1504.).

Exemplar på pergament med ofvan angifna ifyllningar finnes i Uppsala Univ. Bibl. De tomrum, som lemnats i trycket för innehafvarnes namn äfvensom för en del böjnings-ändelser — hvilka ju måste vara olika för en eller flere personer samt för olika kön — m. m., äro icke ifyllda. Anmärkas bör, att ifyllningarna äro gjorda ofvanpå raderingar i pergamentet; detta exemplar har således antagligen i annat kloster förut varit ifyldt till begagnande, ehuru det aldrig blifvit utfärdadt. Nedtill äro — såsom vanligen är fallet — hål skurna i pergamentet för sigills vidhängande.

Delaktighets-bref af Predikare-orden.

Utan tryckort och år.

Formulär för flera. Upptar 14 rader; trycket är 155 mm. långt och 66 mm. högt (utom den stora initalen).

Börjar: lono,aötlt1 rf ttl ttiftO fiU tälittfisj (päder lars-

son vaborgh)2 \ Fräter Gudmudus <puinucie (sic!) dacie puo:-pjouincialis ojdinis fratru pdicato2j. Salute et aug | mentu cötinuu

celeftiu grä2j..................................

Datum Anno dni M.d.i | Die vero menfis

1 Ofvanför är tillskrifvet: Deuotis.

2 = Päder Larsson och (hans hustru?) Vaborgh,

De för orten, årtalet, dagen och månaden lemnade tomrummen äro ej ifyllda; icke heller de, som äro lemnade för åtskilliga böjningsändelser.

Det här beskrifna ex. — det enda kända — är tryckt på pergament och förvaras i Kongl. Biblioteket.

I502.

S. Birgittas uppenbarelser på Högtyska.

Nürnlerg, A. Koberger, 1502.

Folio, 696 opag. sidor, de 3 sista hvita. Tryckt med schwa-bach-stil i hel kolumn med 53 rader på full sida.

Collatio:

56 ark; det 1:a sign. i—x> har 8 blad; det 2:a sign. vi—pi har 10 blad; % = 6 blad; 23 = 8 blad; <£—Z med 6 blad i hvarje; a—jr med 6 blad; y = 8 blad; 3=6 blad; aa~gg med 6 blad i hvarje; t)\) = 8 blad. Summa 348 blad, eller 696 sidor.

Under den korta 2-rädiga titeln

J)ttö jwd) ber Ijimlifdjen offenbanmg

t>er fjeiligen wittiben Bitgitte x>on fcem Eunigmcf) @*x>et>em

står den egentligen till Regula Salvatoris hörande och der ånyo intagna bilden. Träsnitten äro aftryckta med samma stockar som i Latinska upplagan af 1500, men minskade med ett: magister Magnus, som är bortlemnad

efter orationerna. De olika taflornas antal är således här 16. Prydnader äro i öfrigt de röda begynnelse-bokstäfverna, som målades för hand i de vid hvart kapitel lemnade tomrummen.Upplagan bildar ett troget motstycke till den Latinska af år 1500, med dess förord och 2 vapen. I slutet införes dock, i stället för bönen O Birgitta mäter bona, Ein schönes gebet till Birgitta af en Cartheuser och en annan af Bonifacius IX med versikler, antifon och kollekter. Registret är alldeles uteslutet. Enligt förordet lät riddaren Florian Waldauff von Waldenstein bekosta öf-versättningen och befordra dess tryckning.

Slutskriften på 693:e sidan lyder:

f| Hie hat ein ennt> das pud) aUer himlif,er offenbarung der fur aufferweltett | gefponfen Clnisti fant Birgitte von t*em kunigreid) Schweden/ uon t>m geift- | lidren metern des vrfpmngktichen Ctofr-ers der heiligen Marie xwd Birgitte 3U | wa,sken mit gar 3eitiger ler und erfarnem skeiss in dife obengefcf).ubne 3a! xwd | ojdnung skeifftgklich 3ufamen ptctcfyt/ ob vi\leid)t annt>ve offenbarung (als er= | funden ifi) der hertigen Birgitte/ durci> irrung öder freuelid) uon einichem wie | das gefct>ech 3u gefd>uben wurden (auS3gettomen t>ie dte in difem ge= genwurti- | gen purf>/ öder in t>em merern leben öder lefen ,ctnnt ,iv,itte begriffen fein) Ue | foUen als falfrf) tmd irrig erkennt u?erden. Das nach folher 3eittiger bewerung | in der kuttigklicf>en ftat XZuvn; berg durd> Unthonien koberger dafelbs | im ctn,xn n der hedgen frawen Birgitte) uolendt ifi | wojden Umen.

Ex. i Kongl. Biblioteket. Äfven hos Grefve C. Snoilsky. Jfr: 1492, Reuelationes.Die Burde der Welt.

zAugsburg, ii. Zeissenmair, 1502.

Ny upplaga.

Liten qvart, 80 opag. sidor, de 2 sista hvita. Tryckt med schwabach-stil, 27 rader; 5 dubbelark, sign. a—e. Titeln

£)as bucfjlin t>' l)f lifcf)? offenbatug Sant 23irc$ite wie es yec$ jn t)' welt etge fol

är tryckt med ovanligt stora och grofva bokstäfver, skurna i en hel trästock. På titelns frånsida träsnitt: Birgitta sittande skrifvande vid en pulpet; öfver och framför henne Christus till midjan, visande sina genomstungna händer; bakom henne pilgrims-stafven med mössa och skärm. Nästa blad,

f] Von t>ev bewemng xmt> beffcetttgunge fcer offenbatumeng (sic!) Sant Sitrgittem

På yS:e sidan:

,ie t)etr welt. (Betvu&t Suvd) 2Luem iar nacf; £trt (ti xmnfetö genren gebuvt* *TC* <c<c<. xwt> ij.

Derunder ett träsnitt med tre samtalande karlar (bönder?). Ex. i Kongl. Biblioteket och Uppsala Univ. Bibl. Öfriga upplagor, se: 1481.Omkring 1502.

S. Birgittas uppenbarelser i utdrag på Holländska.

Bryssel, Th. van der Noot, utan år.

Liten half-oktav eller sedes, 24 opag. sidor, med sign. b. Götisk stil. (Titelbladet felar.) Är tryckt af THOMAS VAN DER NOOT i första åren af 1500-talet. I slutet:

Gheptint in de piineelijcke (sic!) ftat van btuefel inden 3eeriddere.

Sista bladet har på rätsidan blott ett träsnitt: madonnan med barnet gående och 4 qvinnor knäböjande; Frånsidan har, öfver de nyss anförda slutorden, boktryckarens märke: en i vatten stående yäpnad riddare med stor fiskstjert.

Innehållet består af några korta stycken om Birgitta, hennes lefnad och orden, 3 utdrag ur revelationerna; aflat gifven af påfvar, &c I sista stycket omtalas upplagorna, som MAXIMILIAN låtit trycka på Tyska och Latin (1502 och 1500). Man ser deraf, att den lilla boken är tryckt efter 1502, men förmodligen icke mycket senare.

Ex. finnes i Kongl. Biblioteket.1504

Die Burde der Welt.

Augsburg, H. Froschauer, 1504.

Ny upplaga.

Liten qvart, 68 opag. sidor; den sista tom. Titel:

Dae bud) der hi melifchett offen: barung fant Bir q,itUn wie es yet3 in der welt ergen fot.

På titelns frånsida ett träsnitt liknande 1:a upplagans. Slutskriften, på 6y:e sidan, lyder så: .

f\ Hie hat nn mtio bi$ buci>lein. genannt He burde der welt. Getruckt durct> <,ann fen $rofd>auer 3U Uugfpurg. Jn t>em iar nad) Crifti unnfers herren gepurt. M. ccccc. vnt>. iiij.

Intet ex. är kändt i Sverige. Ett finnes i Hof- und Staats-Bibliothek i Munchen.

Öfriga upplagor, se: 1481.Före I506?

Opuseulum Vite på Holländska.

Amsterdam, H. Janssen van Woerden, utan år.

En yngre upplaga af Die god like reuelacien.

Utan titel Mycket liten oktav (sedes), med träsnitt kopierade efter Leuus upplaga. Börjar:

Hier beghint dat Lijden ons heren Jhesu chrifti dat der heyligher vrouweri finte Birgitten was geopenbart.

I slutet:

Hier eyndet finte Birgitta paffie - - - Ende is gheprendt tot Aemftelredam. Bi mi Hugo Janffoen van Woerden.

Boken anses Vara tryckt före 1506, det äldsta kända året för Amsterdams tryck.

Ett ex. finnes i British Museum.

I:

Jfr: 1491, Die godlike reuelacien.

1506.

Bannbulla.

iiMot Hemming Gad utfärdad af påfven Juuus II den 20 Januari 1506.

Erkebiskop BiRGER i Lund lät trycka den på Latin och Danska. Exemplar lacerum fanns i Antiqvitets-arkivet på M. y. Celses tid. I hans Appäratus ad Hist. Sveo-Goth. I: 212,. läses härom: Julius II. Ragusensi, Lubicensi et. Roschildensi Episcopis; qua Jaeobus Card. et Presb. tit. S. Clementis, Arborensis nuncupatus,

perpetuus ecclesise Lincopensis Administratör confirmatur, excluso Hemmingo Gaddio, qui ejus locum injuste occupavit, hinc ter admonitus, ut desistat et reditus sedis episcopalis acceptos restituat, ni obsequutus fuerit, candelarum extinctione et trium lapidum projectione excommunicandus. Item contra Stenonern et Svantonem Sturios eorumque adhserentes, si tertium admoniti Gaddio tamen faverent, eodem censurae rigore procedendum. Dat. Romse XIII. Kal. Feb. (20 Jan.) 1506, pont III. Hane bullam Birgerus Areb. Episc. Lundensis exegesi Danica auetam, sua manu subscriptam, sigillatam typisque editam in Svecia publicavit XIII. Kal. Sept. (20 Aug.) eodem anno. Ipsam, cum exegesi, ex lacero exemplari Archivi Ant. K. in Bullarium transtulit Peringsköld. Intet exemplar är nu kändt i Sverige.

1507.

Kurfursten Joachims Vidisse.

Utan ort och år.

Patentfolio, 2 hopfästade ark med tillsammans 127 rader af 555 mm. i höjd och 240 i bredd.

Utan titel eller rubrik. Innehåller 2 kejsar Maximilians Akt-och Exekutorial-bref i saken mellan kung Hans af

Danmark och Svenskarne, riktade emot dessa och daterade Gretz den 2 Okt. 1506 och Rattenman den 23 i samma månad, samt kurfursten af Brandenburg JOACHIMS vidisse deraf. Vidisset är <5e$ebm $u Coln an t>et @p:ew am £>inftag nad) £att?et>za Petri fcetr gebutt fybenfcem 3ar*

Kurfurstens sigill i vax. — Plakatet anslogs på kyrkodörrarna i Lübeck, Danzig och andra sjöstäder våren 1507 genom kurfurstensförsorg, hvilken var Danske konungens mág. Se ALLÉN, De tre nord. Rigers Hist. 1: 395.

Den första skrifvelsen är intagen i Refutatio calumniarum Ioannis Magni Goihi af ROSÉFONTANUS (JOH. SVÅNINGIUS d. ä.), 1560, blad Gg 4 —Hh3.

Ex i Kongl. Biblioteket.

1510.

Psalterium.

Uppsala,R. Grijs, 1510.

Bred oktav, 120 blad med 24 till 32 rader på sidan och arksignatur. Co 11 a tio:

1/2 ark = 4 blad; 2:a bladet är signeradt: x 10 ark, signerade a—k, med 8 blad = 80. På hvart blad står sign. jemte en af siffrorna j t. o. m. viij. (bl. f 6 och g 5 sakna sign.; h 6 är sign. h vij). 4 1/2 ark, signerade JA—E, med 8 blad = 36. Här ha endast de 4 första bladen af arken signatur, utom D, der endast 6:e bladet är osigneradt; E ij är genom tryckfel signeradt Cij; E 3 och 4 äro osign.

Första bladet :; har endast titeln, som här nedan anföres fullständigt. De tre följande innehålla Utiiitates psalmorum af Beatus Augustinus samt, på 8:e sidan, 2 hymner.

Förra afdelningen slutar på k viij recto med följande underskrift, som ger tillkänna innehållet af båda två:

Cl Finiunt Pfalmi- ymni- et Antiphone noc-

turnales: Et incipiunt Pfalmi- ymni- l Antiphone Diurnales- Et vefpertinales-

På k viij verso förekommer samma träsnitt, Yttersta domen, som finnes i Breviarium Upsalense 1496 och sid. 61 här ofvan är återgifvet. Deröfver stå följande verser:

Hec mea majeftas- hec eft mea magna poteftasPontus- terra- polus- michi fubdit: hec tria folus Tempero: trina rego- trinus et vnus ego-På motsatt led, längs efter träsnittets inre kant, stå dessa verser i två långa rader:

Judicabit iudices Judex general'- Jbi nichil p*ode:it dignitas papalis-

Siue fit epifcopus fiue cazdinalis Reus pdempnabitur non curatur qualis-

Stilarna äro af 3 storlekar och de samma fula, som den resande Holländaren J. SNELL nyttjade i Stockholm 27 år förut; samma år, 1483, försvinner han alldeles, och det förefaller derför sannolikt, att han snart dött, efterlemnande sitt trycken qvar i landet. De större initialerna äro ornerade med bladverk och inneslutna i nästan qvadratiska ramar; endast en, den första och största, är målad för hand. Hela boken är i intet afseende någon vacker produkt. Titeln i sin helhet lyder så:

Salterium dauid bene co:rectum

cum Antiphonis \ Ymnis in debi

tis locis Et quibufdam tytulis-

Jn quibus continetur fingulozum

pfalmorum fenfus- Sine quibus pfalmi qui

obfcuri funt facilit intelligi non poffunt- X cu

quibus cito legentibus patefiunt. Jtem Au-

guftinus de laude pfalmo2j. 1 de virtute eorä

dem- cuius virtutis fint Et quomö eis homo

vti debeat in omni euentu Jn profperis et

aduerfis

Jmp:effum Upfalie Jn domo Uenerabilis patris dni doctoris Raualdi Archidiachoni

pibidem Per Paulum grijs anno dni M-d.x Jn octaua vifitationis marie: Soli deo Laus et gloria per infinita fecrorum fecula-

Derunder erkebiskopens vapen: kors och klo, i fyra fält; det finnes afbildadt här nedan under Ars moriendi, 1514.

Slutskriften upptar 240:e sidan och har följande utseende:

Slutskriften i Psaltenum, 1510

i

Exemplar finnas i Stockholm, Uppsala, Linköping, Skokloster, m. fl., måhända ett dussin, dock äro högst få fullständiga.Delaktighets-bref från Helgeands-hospitalet i Söderköping.

Utan tryckort och år [Uppsala, R Grijs, 1510].

Det delaktighets-bref, hvars 8 första rader äro afbildade å motstående sida, är formulär för flere, tryckt för Helgeands-hospitalet vid Söderköping. Upptar 26 rader; är 163 mm. långt, 122 mm. högt.

Kongl. Bibliotekets ex., tryckt på papper, är utfärdadt af Johannes Olaui för (*) samt Datum in dicto hofpitali Anno dni-M. d. x (v = 1515J die (x) | Menfis (aprilis) noftro Sigillo prefentibus fubimpreffo

Efter delaktighetsbrefvet, som upptager 18 rader, följer på 8 rader:

Ifotmta aufem aöfolufionis ef! $a-

Uppsala Univ. Bibl. har ett variant-exemplar, tryckt på pergament med samma typer som det nu beskrifna, och med en längd af 160 och en höjd af 122 mm. Det är utfärdadt likaledes af Johannes Olaui för Petrum et marinam och dateradt Anno dni M.d.x (vi = 1516) die (xx octaua) \ Menfis (septembris) noftro Sigillo pre-fentibus fub impreffo

Detta är aftryckt af E. BENZELIUS i Skriftelige Bewis till SPEGELS kyrkohistoria, sid. 98.

Ett ännu mera varierande ex. finnes i Uppsala Univ. Bibl. Det är tryckt på pergament med samma typer som de båda andra, och är 162 mm. långt och 114 mm. högt. Det är utfärdadt af Johannes för Gunnildis Johansdotter cum omnibus suis liberis samt Datum 1 dicto | hofpitali Anno dni M- d- x (j = 1511) die (xviij) Meni? (Septembris) noftro Sigillo pntibus f oimpffo |

1 En Pedersson och hans hustru?; oläsligt.Denna variant innehåller endast 24 rader (16 för delaktighetsbrefvet och 8 för Forma absolucionis).

Dessa 3 varianter, äfvensom Eskilstuna-brefvet (sid. 76), äro tryckta i Uppsala hos P. GRIJS med samma mindre stilar, som han begagnade i Psalterium, 1510, Donatus, 1515, Een rikir man (slutskriften), omkr. 1515, och Composita verborum 1519, samt i ARCIMBOLDI Aflatsbref, 1518.

Stilen i Vadstena-brefven af 1491 (sid. 44) tillhör väl samma garnityr och är af förvillande likhet, men har dock icke blifvit gjuten i samma matriser som denna på 1500-talet nyttjade.

Den större stilsorten i första raden samt i rubriken till Forma absolutionis är den, som härstammar från Snells tryckeri, såsom ofvan, sid. 90, är sagdt.

Början af Delaktighets-bref från Söderköping, 1510 (1515).Die Burde der Wclt.

ÅugslurH. Schönsperger, 1510. Ny upplaga. Titel:

£>ife bied)lin wivtt genant | t>ie weifiagung von 3uFunff | tiger bettwbtnuft t>ie t>yfe | gant$fi xodt ubergeen u>irtt | Welidje gran* fammen be* | triebtnug x>nm Uåvlicfyen \ aufipred>enn i(l. | Sant Sivgitta | Sant Sibilla [Sant (Bregotius | Sant ,Igart | @ant 3oad>ym*

I slutet:

llnno t>omini *rL(D£<£<££ £♦ (Befcmtft | xmfc> »oilenfct t>uvd> ,anne fd>enfperget | fc>en pungen an fant Xf>oma6 t>es I?aiU* | gen $tt>elff; potten abent.

Liten qvart, 6o sidor. Under titeln 3 porträttmedaljonger. Intet ex. finnes i Sverige. Uppgifterna äro hemtade ur Weller, Repertorium typographicum, Supplement, n:r 54. Öfriga upplagor, se: 148,1.

Omkring 1510.

Herdabref af erkebiskop Jacob Ulfsson.

Uppsala, PaulGrifs, omkring 1510

Ett blad patentfolio. Innehåller ett utdrag ur i8:de kapitlet i Lavacrum conscientice. Textens höjd 31 cm., och nederst erkebiskopens vapensköld i träsnitt, 25 mm. hög (afbildad här nedan under Ars moriendi, 1514); textens bredd 211 mm., hvartill kommer initialen 32 mm. bred; fristående i venstra kanten. Radernas antal är 48, af hvilka de sista 7 innehålla erkebiskopens befallning

till stiftets presterskap att minst en gång i månaden läsa det ofvannämnda utdraget och iakttaga dess föreskrifter. Det börjar med rubrik på 2 rader af olika längd:

Jn nomine Patris et filij et fpiritus fancti Amen | Sequitur tranffumptum Capri xviij. Ex libello qui intitulatur Lauac2j. pfciencie extracti

Bladet är tryckt med SNELLS stilar från 1483 och skulle lika väl kunna vara utfärdadt då (såsom THORKELIN i sitt nedannämnda arbete antager) som omkr. 30 år senare, eftersom JACOB ULFSSON hela denna tid var erkebiskop; men det är dock sannolikare, att det utgafs sedan tryckeriet flyttats till Uppsala; vapenskölden uppträder också hos P. GRIJS i Psaltefium af 1510.

Två ex. äro nu kända; det ena, som tillhört Arnamagnseanska biblioteket, är helt felfritt; det har förvärfvats af Kongl. Biblioteket genom byte med Univ. Bibl. i Köpenhamn. Ar 1826 utgaf R. NYERUP derstädes ett aftryck, jemte faksimile, under titeln En hojst sjelden svensk Palceotyp. Det finnes äfven aftryckt i THORKELINS Statuta provincialia, Hafniae 1778.

Ett skadadt ex. har frih. N. Silfverschiöld på Koberg.

1512.

Breviarium Birgittinum.

Lüleck, St. Arndes, 1512.

Qvart, 480? sidor; bestämda antalet kan ej uppgifvas, då intet fullständigt exemplar är kändt. Arken torde hafva varit 30, sign. A-K och a—v med 8 blad i hvarje. Den senare afdelningen är ett till liturgiskt bruk anordnadt psalterium. Svart och rödt tryck med stor, präktig stil.

På sista bladets rätsida i rödt tryck, utom det svarta paragraftecknet :

(Explicit liber Bieuiarij feu hotarum fcd'm o:diné \ vfum Säcte Birgitte Jn pffum ac feliciter pfumatu. Lubeck. arte et ingenio Stephani Arndes conciuis. Anno vginei partus. M.CCCCC.Xij. Die.xxviij. meni? Januarij.

Rörande Birgitta förekommer intet annat än ett kort Suffragium på bladen Kij och Kiij, innehållande hymnen Rosa rörans. Ex. i Stockholm och Uppsala. Ny upplaga, se: 1544. Andra Birgittin-ritualer1 anföras i Birgitta-Literatur sid. 83 ff.

i Man har räknat de för utländska Birgittiner-kloster tryckta breviarier eller tideböcker till den Svenska ritual-literaturen, men det synes knappast vara skäl att tillträda denna uppfattning. — Birgittas skriftefader, mäster Petrus, anordnade visserligen för gudstjensten i Vadstena kloster en ritual, hvars första afdelning, för de sju veckodagarna, återfinnes utvidgad i de fremmande breviarierna; men denna ritual har i sig sjelf, utom ett kort Birgitta-officium, ingenting af Svenskt intresse eller af Svenskt ursprung, såsom blott bestående af urvalda och i viss ordning hopställda psalmi, hymni, antiphonae, responsoria, versiculi, lectiones och benedictiones. Då således mäster Petrus icke kan sägas hafva författat texten, höra de fremmande trycken ej häller till Sveriges literatur ur synpunkten att vara en Svensk författares arbete. Det nämnda korta Birgitta-officiet, som naturligtvis är ett yngre tillägg efter hennes kanonisation, är det enda som kunde berättiga dessa böckers medräknande bland Svenska; ehuru denna grund förefaller nog svag, hafva vi likväl icke velat underlåta att medtaga dem, som falla inom tiden för detta arbete.

ClÉment omtalar i Bibliotheque curieuse, V: 235, efter H. Wharton en öfversättning på Engelska af »Integrum B. Virginis Officium, quod a S. Brigitta concinnatum, Monialibus sui Ordinis in usu publico fuit», såsom tryckt före 1500, sannolikt hos Caxton, men den har forblifvit; alldeles okänd.1513.

Missale Upsalense.

Basel, Jacobus de Pfortzheim, 1513

Folio, 240 blad. Svart och rödt tryck i 2 spalter (utom kalendern, not-trycket och canon missae); 34 rader i kolumnen, med röd kolumntitel och bladräkning öfverst, samt svart arksignatur nederst. Collatio: 1 lägg, utan signatur, 10 blad med bladräkning i svart, j— vj. Innehåller kalendern &c, som i gamla missalet, samt en nyhet: Jnuentarium huius Missalis, ett register på 5 spalter. 29 lägg, sign. a—$ och A—F, med 8 blad i hvarje, utom k, som har sex; således tillsammans 230 blad, af hvilka det sista är tomt. Bladräkningen är sålunda: Fol I — Fol'. LXXXVI, Fol'. XOIIII — For. CCXXIX. Luckan fol. 87—93 fylles dock af canon missse (lägget m, som icke har bladnummer), men man har räknat ett blad för litet, då den ju upptar 8 blad. Äfven har OXLII fått förekomma 2 gånger; slutsumman skulle derföre ökas med 2, men felet är utjemnadt derigenom att CV och CL äro öfverhoppade, och slutsiffran blir således riktig. På ett par ställen äro fel i bladräkningen afhjelpta genom små påklistrade lappar. — Hvarför canon icke fått bladräkningen utsatt är ej godt att säga; måhända är det blott af glömska. Om arksigneringen, m, äfven felats, så hade det låtit säga sig, att utelemnandet skett för att så mycket lättare sälja canon särskildt och låta den beqvämt kunna inpassas i hvilket annat missale som hälst. Dessa blad äro nemligen de som flitigast användas, fortast utslitas och snarast behöfva ombytas; de trycktes derför ofta på pergament äfven för pappersexemplar och kunde särskildt tillhandahållas. Innehållet är temligen oförändradt lika med den äldre upplagans; dock är ett modernare stafningssätt i hela boken genomfördt,

ordningen i senare hälften betydligt ändrad och förbättrad, ordalagen i anvisningarna ofta ombytta samt slutligen några stycken tillagda. Hufvudsakligen äro följande olikheter anmärkta.

I kalendern äro vid helgonens namn bladnummer utsatta för att lätt kunna uppslå deras officier. Tillagda äro:

4 Febr. Ansgarius.

5 Maj Compassio beate marie. 16 Juli Diuisio apostolorum.

Registret å bl. 8, 9 är redan omnämndt som nytillkommet.

Cautele in missa observande, bl. XCIIII —XCVI, äro här svarta, men i gamla missalet röda.

Jn festo beati ansgarij episcopi et confessoris tillkommer, bl. CXLIX (det första).

Joannis et Pauli martyrum officium upptar 4 spalter af bl. CLIX, CLX, då i gamla missalet finnes blott de 6 första raderna, bl. v x.

Lectio libri sapientie xxiiij i Eusebii officium är hel införd, bl. CLXVIII, men endast citerad i gamla missalet, bl. q x.

Lectio libri sapientie xxxix i Elfvatusen jungfrurs officium införes, bl. CLXXV, men citeras blott, bl. r viij, i gamla missalet, der lectien dock sedan finnes införd 2 gånger, bl. v x och x v.

Officierna Plurimorum apostolorum, Unius euangeliste och Plurimarum virginum tillkomma, bl. CLXXXII.

Officiet Pro pace, bl. CXCVII, är ökadt med en spalt och sammanstäldt, men i gamla upplagan deladt på 2 ställen, bl. t x och v i.

Officiet De sancta helena regina har tillkommit, bl. CXCIX.

Missa de mortalitate auertenda, bl. CXCIX, CC, är ökad dels med 6 från andra håll hitflyttade småstycken, dels genom nya tillägg och har sålunda vuxit ut till 7 spalter mot 3 £ i det gamla missalet.

På bladen CCIIII verso — CCVI verso tillkomma följande 16 små officier:De sanctospiritu in quadragesima.

Missa contra persecutores et raale agentes.

Missa pro nimijs pressuris.

Missa in tempore belli.

Missa ad postulandam sapientiäm.

» » spem fidém et charitatem.

» » humilitatem.

» » charitatem....

» ». patientiam.

Missa pro inimicis

» » amico incarcerato.

» nauigantibus.

» » sterilitate terre auferenda.

» » peste animahum.

» » facientibus nobis elemosynas.

» » confitente peccata sua.

Tillägget, på sista sidan i gamla missalet, om Maria Magdalena är infördt på sin plats, bl. CXXX verso.

Fyra sequentier ha tillkommit, neml. 3 på bl. CCXVII:

Presens dies refulget celebris,

Leta celi hierarchia,

Exultant angelorum chori, samt en på bl. OOXXIX verso, eller sista sidan:

Aue preclara maris Stella.

Emot all denna tillväxt synes blott en uteslutning af gamla upplagans text vara gjord; den omfattar prestens förberedelser till messan, 9 små stycken, förekommande på bl. v x verso. Deras rubriker äro: Dum sacerdos preparat se ad missam et exuit vestes proprias dicat. — Dum lauat manus dicat hane orationem. — Ad amictum oratio. - Ad albam. — Ad cingulum. — Ad manipulum. — Ad stolam. — Ad casulam. — Alia oratio.

Boktryckarens islutskrift, i 14 röda rader på sista spalten af bl. OOXXIX, lyder som följer:

Anno ab incarnatiöe verbi Millefimo qngentefimo de cimotertio: Juffu gratiofiffLmi dni: domini Jacobi vlpho nis: dei \ apl'ice fedis gratia ar chiepifcopi Upfalen. Jmpref fum ef t hoc Miffale f?m ritum alme ecclefie Upfalenfis: omi qua potuit diligentia. Bafilee per magiftru Jacobum de Pfortjheim artis impfforie laudatiffimu.

Finitumq5 eft feliciter in vigilia fcti Mathie apoftoli. Anno quo fupra.

I typografiskt hänseende är boken ett mästerverk. Nya skarpa stilar af vacker snitt, ståtliga röda initialer af flera olika storlekar, jemnt och godt tryck i vexlande svart och röd färg af bästa slag, fast, hvitt papper eller pergament utmärka boken på det fördelaktigaste. l

Initialerna äro tryckta, utom 3 målade för hand i färger och guld, bl. 1, 9 och 87. 2 Flere af de större röda, från 34 till 64 millimeters höjd, äro ornerade med rankor eller blommor; endast två äro i svart träsnitt; de föreställa bedjande galileer, och ett bedjande qvinligt helgon. I notskriften förekomma svarta, stora initialer och i canon missse svarta versaler; der finnas ock två svarta mindre träsnitt, neml. lammet med fanan samt ett likarmadt strålande kors. Not-tecknen äro här tryckta mellan 4 röda linjer. Stilarna äro, som vanligt, af 3 storlekar: canon-, text- och sång-typ; af de båda senare lemnas här afbildningar. Med helgonens officier, bl. 138, börja talrika röda hänvisningar till blad längre fram, der

1 Samma egenskaper utmärka väl ock Gothans tryck, men stilarne äro dock här vackrare och af smärtare, finare byggnad.

2 Som variant finnes ännu en fjerde, bl. CXXXVIII, men den är målad ofvanpå den tryckta röda.Sång-stilen i Missale Upsalense, 1513.texterna fullständigt anföras, såsom från bl. 139 till bl. 194; från bl. 155 till bl. 197, o. s. v. Då dessa högre bladsirTror icke kunde införas i korrekturet, utan att allt det mellanliggande redan var uppsatt, skulle synas häraf följa, att icke mindre än 8 hela lägg, med 32 ark eller 64 blad, voro på en gång stående uppsatta och väntade på tryckning; men dertill erfordrades väl en allt för stor rikedom på stilar. Förhållandet måste derför antagas vara sådant, att tryckningen af de röda rubrikerna och anvisningarna uppskjutits, till dess sättningen af texten hunnit fram så långt behöfligt var för

Text-stilen i Missale Upsalense, 1513.

att insätta bladens nummer, då de mindre dryga röda formarne lämpligare kunde hållas väntande. — En annan förklaringsgrund är, att boktryckaren skulle ha haft att slafviskt följa ytterligt noggrannt anordnadt manuskript, der alla dessa hänvisningar redan voro införda. Men detta förefaller redan i sig sjelf osannolikt, och blir så ännu mer, då man finner, att hänvisningarna stundom infördes skrifna uti de tryckta exemplaren, såsom uti äldre upplagan af Missale Upsalense och i Missale Strengnense.Den gamla upplagan af Uppsala-Missalet hade redan så tidigt som 1508 befunnits olämplig eller utnött; ty detta år uppgjorde domkapitlet kontrakt med en PETER HASSE från Lubeck om tryckning af ett nytt. Detta kontrakt, som i flera afseenden är rätt märkligt, må här meddelas efter originalet i Riksarkivet.

Uniuersis et singulis presentes literas inspecturis, nos Jacobus miseratione diuina archiepiscopus vpsalensis et capitulum ibidem notum facimus per presentes, quod anno a natiuitate domini millesimo quingentesimo octauo die Mercurij xxiii mensis Februarij in domo nostfa capitulari, cum quodam Petro Hasse de societate Hin-riei Fr.osselth, ciuis Lubieensis, de certis missalibus pro nostra pro-uingia inprimendis sub certis modo et forma, quibus infra, con-uenimus et concordauimus, Jn primis, quod faciat inprirai suis inpensis septingenta missalia, centura quinquaginta ad minus in pergameno, reliqua vero in papiro et inpressa atque expedita adducat in ciuitatem vpsalensem suis sub lucro, periculo et dampno, et si vltra numerum jam determinatum inpresserit, illa debeat exhibere vendenda ecclesie vpsalensi et non vendere sua sponte. Jtem quod habeat pro quolibet missali in pergameno inpresso xvi marchas et pro quolibet in papiro vi marchas, et quod predicta missalia inprimantur in bona littera, non caduca, correcta et planata. Et prefacionem cum notis quadratis, eciam cum latioribus marginibus quam habeant missalia de priori inpressura juxta exemplar traditum, Jn bono papiro, non corrupto aut fluente, et pergameno vitulino, non ouino, ligatura eciam fiet modo meliori quo poterit, scilicet in bono coreo, et quod missalia in pergameno inpressa ligari debeant cum suino, quod durabilius est. Illuminatura similiter cum capitalibus auratis et depictis in quolibet missali, in principio cuiuslibet, tam in missalibus inpressis in pergameno quam in papiro, Puer natus, Ad te leuaui, Resurexi, Spiritus domini, Thau, in principio de Sanctis in communi. Jtem quilibet liber habeat fibulas in quatuor angulis, et in medio vtriusque lateris, et canon erit in quolibet libro papireo de pergameno, et in quolibet libro ponatur sexternus vacuus, vt alia officia pro tempore occur-.

rencia valeant inscribi. Eciam fiet exacta diligencia in remissionibus cum quota foliorum. Jnsuper ponantur duö folia pergameni, unum in principio, alterum in fine, pro vniuscujusque libri conseruatione, et circa inceptionem canonis ponatur ymago crucifixi eciam vna crux in margine pro osculo circa Agnus dei. Pro quibusquidem omnibus et singulis sic concordatis obseruandis et tenendis et firmiter adimplendis, predictus idem Petrus Hasse de societate Hinrici Frosselth quandam cedulam obligatoriam manu sua propria scriptam et signeto suo munitam, predictas condiciones, conventiones prout (vt) premittitur ex vtraque parte factas, continentem pro firmiori contractus verificatione nobis tradidit et cum effectu assignauit. Nos vero versauice presentem nostrum contractum sigillorum nostrorum appensione fecimus communiri. Datum Vpsalie anno die quibus supra.

Såväl detta kontrakt som den deri omnämnda lika lydande förbindelsen af HASSE finnas nu i Riksarkivet, och man kan af detta förhållande draga den slutsats, att kontraktet återgått eller icke blifvit afslutadt Tryckningen af den nya upplagan uppsköts också verkligen i 5 år.

Exemplar af boken äro icke så utomordentligt sällsynta som af de föregående missalen; ett dussin eller något mera kan måhända ännu sammanbringas, af hvilka endast 1 enda på pergament, på sätt förut (sid. 13 f.) är nämndt ihopletadt från Kammarkollegiets räkenskaper och sedan 1862 befintligt i Kongl. Biblioteket. Alla exemplaren voro dock dessförinnan ofullständiga, ity att åtminstone mellan bl# 86—94 alltid gapade ett tomrum, som mycket brydde våra om romerska liturgien okunnige bokkännare. Att det fylles af canon missse synes af ofvanstående, och förklaringen till dess frånvaro lär nog ligga deri, att hela upplagan äfven af pappersexemplaren hade densamma på pergament för slitningens skull1. Då pappersexemplaren

i Jfr föreskriften i kontraktet af 1508. — En hithörande, nära riktig anteckning finnes i den lärde lektor Stambergs katalog öfver biblioteket i Vesterås: »Missale Upsalense. Folia 87—94 desunt. Folia vero illa qvondam non fuerunt chartacea & prselo impressa, sed pergamena & calamo scripta, uti reliqvae eorum & jamnum testantur.» — Att man ansåg den grofva canonstilen vara textad är ganska förlåtligt.af missalet för sin oanvändbarhet skonades, voro dock de 8 canonbladen för mycket lockande, och således utskuros de för att öfvergå till bokbindaren. Det har nu lyckats att af omslagsförrådet hopfoga sex exemplar af canon; detta är således det högsta antal, som af hela boken; kan blifva fullständigt. Jfr: 1483?

Breviarium Arosiense.

Basel, Jacobus de Pfortzheim, 1513.

Oktav, 456 blad. Svart och rödt tryck, tvåspaltadt (utom 1:a arket) med 37 rader i kolumnen, arksignatur och röd bladräkning med arabiska siffror. Collatio: 1 ark med 8 blad; sign. ij, iiij. Innehåller titeln i rödt tryck:

Titeln i Breviarium Arosiense.

På frånsidan biskop Ottos förord dat. 1504; Kalendarium 6 blad; påsk- och åderlåtnings-tabell samt en rund siffer-tafla försöndagsbokstafvens bestämmande; den har årtalet 1507, och förklaringen dertill, tryckt inunder, är ställd på samma år. 1 ark, 8 blad, nedtill signerade 2, 3, 4, 5. Första bladet är alldeles blankt; bl. 2-5 upptagas af Tabule ad inueniendas Dominicas: Psalmos: Festa sanctorum et cetera in hoc Bre-uiario contenta. På bl. 6 och första början (4 rader) af bl. 7 följer Presens inferior notula de nouo condita in eeclesia Aro-siensi diligenter est obseruanda. Första sidan af bl. 7 är blank på de 4 raderna när, och andra sidan alldeles; likaså bl. 8 recto, men verso-sidan upptages af ett träsnitt, hvilket således, då det sammanhänger blott med arkets första, torna blad, är särdeles lätt borttaget utan att lemna något spår efter sig. På grund af dess frivola beskaffenhet har väl också sådan åtgärd vidtagits med de flesta exemplaren, då det nu är mycket sällsynt. Det framställer neml. den sköna Bathseba, uppvaktad af 2 tjenarinnor med toilettsaker, ohöljd stående i ett fyrkantigt badkar. Hon förses med vatten af en som springbrunn tjenstgörande naken gosse (erinrande om Manneken pis i Bruxelles). Straxt bakom i en fönsterglugg ligger kung David på armbågarne småleende. 20 1/2 ark, sign. a—x, eller 164 blad, med numerering: Fol'. 1. t. o. m. Fol'. 163.; det sista bladet är utan nummer. Förstasidan omgifves af en träsnittram hopsatt af 4 mindre bitar; den ena är signerad med monogramet VG, som begagnades af medaljgravören, guldsmeden och xylografen Ursus Graf, eller Ursgraf, i Basel.

Afdelningen börjar med rubriken: Jn aduentu domini och slutar med Dominica xxv på midten af sista bladets recto: Finit feliciter breuiarium de tempore. Sista sidan är blank. 8 1/2 ark, sign. a—i, eller 68 blad; de tre sista sidorna hvita. Bladräkningen är ånyo: For. 1 — Fol'. 67. Första sidan omgifves af samma ram, som nyss nämndes, men de 4 styckena äro här passade i annan ordning.

Innehållet är Psalterium och första rubriken helt enkelt: Dominicis diebus.26 ark, sign. A—Z och ,—«, eller 208 blad, numererade For. 1-—Fol\ 208. Första sidan har ånyo ramstycken, lika som på 2:a afdelningen. Bl. 186 recto är blank, och frånsidan upptages af ett träsnitt: Gabriels helsning till Maria; träsnittet är signeradt M. Innehållet är Festa sanctorum och första rubriken: Jn vigilia sancti Andree. Bl. 195 verso är tom; 196 recto upptages af apostlarna Petrus och Paulus i träsnitt, sign. VG. Nederst på 208 recto står boktryckarens slutskrift, 5 korta rader in rubro (se nästa sida), tvärsöfver kolumnerna. Sista sidan är tom. Stilarna äro af 2 storlekar, corpus och petit; af den förra finnes prof å nästa sida. Alla initialer, stora och små, äro tryckta och röda, utom det stora B i 1:a psalmen, hvilket är ett träsnitt, föreställande David spelande sin harpa.

Biskop OTTOS förord lyder sålunda:

Otto dei et apostolice sedis gratia episcopus Arosiensis Uniuersis et singulis dominis preposito, arctaidiacono, decano, canonicis, prepositisque ruralibus, ac parochialiuni ecclesiarum rectoribus, plebanis, viceplebanis, capellanis, vicarijs, altaristis: ceterisque presbyteris et clericis per nostram Arosiensem diocesim constitutis Salutera vtriusque hominis sospitatem et meliora semper sectari, nostrisque firmiter obediremandatis. Quemadmodum in secularium principum curijs varietas, habitus, vestitus diuersitas difformitatem et in vniuerso raorum disproportio discordiam: similitudo vero amicitiam parere solet: eo quod pares cum paribus vetere prouerbio facillime coniunguntur. Jta in ecclesia dei identitas simul ac parilitas orandi fert pre se speciem quandara nedum religionis, veruraetiam animi viteque similitudinis. Ast econtra diuersus aliusque atque alius orandi modus simul ac consuetudo dissentire minimeque inter se couenire hec omnia contendit, quod in ecclesia summopere fugiendum est, decorem domus dei dissimilitudine mirum in modum coinquinante. Nostre igitur Arosiensis ecclesie honori crediteque nobis gregis vtilitati consulere volentes veteres in orando discordias, diuersitates, dissentiones et errores extirpare et abolere cupientes de venerabilis capituli nostri consilio et consensu breuiariaiuxta nostre diocesis rituni ordinarium et veram obseruantiam imprimenda dedimus: vt quisque vestrum librum inuenire valeat: vnde absque multo labore canonicas horas recte persoluere possit. Quem exiguo precio apud cathedralem ecclesiam redimere poteritis. Et vt animus vester ad huiuscemodi libros redimendos propensior reddatur, eoque libentius ex prefatis impressis libris horas exoluere studeatis: de omnipotentis dei clementia, ac beatorum apostolorum petri et pauli eius auctoritate confisi: totiens quotiens nostre ditioni subiectus, vere penitens et contritus ipsas deuote exoluerit: ex pre-dictis libris impressis quadraginta dierum indulgentias de iniunctis ipsi penitentijs misericorditer in domino relaxamus. Datum Arosie: Anno domini millesimoquingentesimoquarto sexto idus octobris. Boktryckarens slutskrift, i rödt, har följande utseende:

J Slutskriften i Breviarium Arosiense.

Detta breviarium är icke så sällsynt som de förra. Ett dussin exemplar finnas åtminstone. Upplagan försågs med liknande band som Strengnäs- och Uppsala-böckerna.1514.

Gerson, Ars Moriendi.

Uppsala, P <Grijs, 1514. Qvart, 36 opag. sid. (sign. a = 4 blad, b = 8 blad, c = 6 blad).

Titel:

Ars moriendi

Johannis gerfon lärdom hwrw man skal

lära dö til fiälenne falicthet

Derunder ett träsnitt framställande Yttersta domen, afbildadt här ofvan sid. 61.

35:e sidan underrättar att — liksom förhållandet är med Djefvulens frestelse — erkebiskop JACOB i Uppsala befallt ERICUS NICO LAI, skollärare derstädes, att öfversätta skriften från Latin:

Sedhan haffwer foinemde werdogifte y gwdhi Fader ok herre befelth befkedeligom ok ftnnomftogom ma Pawel grijs boketrykkiare ok bo*ghare y Upsala trykkia théna bok- Alle menlighä oläzdä folke ok färdelis Swerjghis rikes jnbyggiaromtil andeliga nyttogheth och fiälenne ewighe falichet- Arom äfter gwd$ byrdh Mdxiiij. Tozfdaghen fo: xj twfen jomfrwer

Sista sidan har å nästa sida afbildade träsnitt, framställande en pilgrim med käpp och radband; derunder Jacob Ulfssons vapensköld.

Den lilla boken är tryckt med J. SNELLS stilar från 1483, liksom de närmast följande trycken; bokstäfverna ä och ö äro tillagda, i den form som afbildningen utvisar.

Originalet är tredje afhandlingen i Paris-professorn Joh. GerSONS Opusculum tripartitum. Om de svenska öfversättningarna af Ars moriendi se Samlaren, 1885, sid. 162 ff.

Ex. i Kongl. Biblioteket, Uppsala Bibliotek, Skokloster samt ett mycket defekt hos frih. Silfverschiöld på Koberg.

Fotolitografisk upplaga utgafs 1881 i Svenska Fornskrift-Sällskapets Samlingar.Sista sidan i Ars moriendi.Omkring 1515.

Legend om Kardinal Manfredus.

Uppsala, P. Gfrijs, [omkring 1515].

Qvart, 6 opag. och osign. sidor. Ingen titel eller rubrik. På sista sidan, under slutet af texten:

Jmp:effum Upfalie per Paulum grijs.

Innehåller berättelsen om två underverk, som skola hafva skett med en Cardhenal som Manfredus heeth. och han war pawans (Ho-norii) nästhe frende. och war een stoo: syndare.

Enda kända ex. finnes i Kongl. Biblioteket. Fotolitografiskt aftryck togs 1870 i 20 ex.

Psalm.

Utan ort och år [Uppsala, P. Grijs, omkring 1515.

Qvart, 4 opag. sidor, sign. A i. Ingen titel eller rubrik. Stilarna äro de samma Snells, som GRIJS vid denna tid använde. Börjar:

Een rikir man- ok welloger han

en bryllops koft til redde

aat finom fon. mr mykin mon

fyna ftora äro beteddhe Denna psalm finnes intagen i psalmboken af år 1536 och senare upplagor; i 1695 års psalmbok finnes den under n:r 205. I 1809 års är den utelemnad.

Är utan tvifvel en fri öfversättning eller bearbetning på Svenska af den från medeltiden härstammande Latinska hymnen Homo quidam Rex nobilis etc, som finnes intagen i Pice cantiones, Greifsw. 1582 och senare upplagor, samt i Latinska sånger från Sveriges medeltid, Stockholm 1887, och hvilken är en fri bearbetning af parabolen i Lucas 14. — Såsom öfversättare namnger sig ERICUS Olai i slutskriften, som är tryckt med annan, mindre stil:Jftud euangelium tranftulit de latino in fwecum ad modum carminis Venerabil' pater magifter Ericus olaui facre theologie Pzofeffor quondam Decanus alme ecclefie Vpfalen. Per cuius merita deus iugiter magna facit miracula

Enda kända ex. finnes i Kongl. Biblioteket. Fotolitografiskt aftryck togs 1870 i 20 ex.

1515.

Legend om S. Anna.

Uppsala, P. Grijs, 1515.

Qvart, 12 opag. sidor, sign. aij, aiij; första bladet fattas nu; om titel funnits kan derföre ej afgöras. Sista sidan är tom. Efter textens slut, på sidan ii, står följande slutskrift:

Thenne bogh haffwir tryckat pawel grijs Sancte anne til heder loff ok prijs Ok fa marie ok jhefu crift At the wille kwndgöre os thj wift Hwat wi fkwlle tala eller göre Th3 himmel rike fkal os til höre Ho fom tian fancte anne mr ymykt bön Th$ feger iak eder oppa mjn tro Y hemel riki fanger han fwlgodh lön Ok löffwe fiden både glad ok fro 0 Ex vpfalia Anno domini M-d-xv- Die martis Jnfra octauas fanctiffime'anne. Samma legend i annan Svensk öfversättning är utgifven i Ett Forn-svenskt legendarium, III, 27 ff.

Enda kända ex. i Kongl. Biblioteket. Fotolitografiskt aftryck togs 1870 i 20 ex.Joh. Gerson, Expositio super septem Psalmos poenitentiales.

Uppsala, P. Grijs, 1515.

Qvart, 45 onumr. blad, sign. a—f; a har 4 blad; b, c, e, f hvardera 8; d = 9. Ingen titel, i stället ett träsnitt: Madonnan med barnet i strålande oval, stående på halfmånen; två englar nedsätta en krona på hennes hufvud. Tryckt med samma stilar som föregående.

Fol. aij, aiij innehålla en Prologus, som slutar sålunda:

..........................prout

nuc vij pfalmi cum illa deuotiffima expofitione diligentiffime vifa et correcta. Upfalie per «puidum virum Paulum grijs ciuern ibidem* Jn arte imprefforia optime expertum cum mag diligétia fut Jmpffi- Et fi aliquis* certis impe dimentis detentus önes pdictos vij pfalmos cum predicta expoitöne que aliquantulum eft «plixa. öni die legere non valuerit. legat falté quolib3 die pfalmum vnum cum fua expoitöne aut duos prout deus infpirauerit 1 deuotöem dederit ad falutem- et fcd'm quod legens memi nerit canonis fupzadicti videlic5 Non mediocriter errant Xc-

Explicit prologus Fol. [aiv] börjar:

Jncipit doctrinalis expoficio magiftri Johis Gerfon Cancellarij parisieii fup feptem pfalmos penitenciales

Prefacio

De 7 botpsalmernas text genomgås i små afdelningar om 1, 2 och 3 versrader; på hvarje sådan afdelning följer en betraktelse deröfver. På sista bladets recto:

Explicit deuotiffima fuper feptem falmos expofitio preclariffimi doctoris Johänis ger fon cancellarij Parifienfis-Cum fumma diligentia vifa l correcta Ut fupra Jn principio huius opufculi in primo prologo eft declaratum. Jmpreffa Upfalie Anno dni M-d-xv-Finita feria quarta ante feftum Luce euangelifte.

Ex. i Stockholm, Uppsala och Skara.

Donatus, m. m.

Uppsala, P. Grijs, 1515.

Qvart. Endast 37 blad af hela boken äro nu i behåll; sannolikt har hon haft 11 till.

Arket a har bestått af 8 blad, hvaraf det första, som antagligen innehållit titel, nu saknas; det andra är defekt nedtill; af sign. finnas aiij, a iiij. Arket b har 8 blad, sign. bi — biiij; c har säkert utgjorts af 6 blad; endast c i har sign.; c 3, 4 fattas, såsom en jemförelse med andra donater visar. Arket d fattas, men är ersatt genom 12 med samtidig hand skrifna blad. Det är ej alldeles visst, att detta handskrifna ark tillhör just denna upplaga. Skrifvaren har nemligen, förmodligen genom ovarsamhet, kopierat 3 sidor in på e-arket; dessa sidor äro så lika de

motsvarande tryckta, att de bevisa, att det skrifna arket är afsedt att ersätta det felande d; men så pass stora afvikelser finnas dock, att man kan vara tveksam, huruvida ett ex. af denna eller af en annan mycket lik upplaga förelegat skrifvaren. Arken e och f innehålla hvardera 8 blad, sign. ei—iiij, f i—iiij; g = 2 blad, sign. g i.

Arken a—c äro tryckta med SNELLS nämnda stilar; likaså första raden af e samt slutskriften; för öfrigt äro e-g tryckta medandra, mindre stilar af 2 storlekar, af hvilka den mindre är den samma, som ofvan sid. 93 omtalats.

Boken börjar med den mindre Donatus, hvilkens text (icke af-bruten af någon kommentar) slutar å b iij r.; återstoden af b samt hela c (utom sista sidan) upptages af konjugationsparadigm, som i flertalet af denna tids upplagor af den mindre Donatus äro bifogade densamma.

Det handskrifna d-arket börjar: Magister que parsorationis, Nomen, quare quia significat substanciaoi cum qualitate propria vel communi Nomen quid est secundum priscianum — — —

Härefter genomgås sålunda de 8 ordklasserna efter det från PRISCIANUS hemtade mönstret af den lilla lärobok, som efter sin författare, REMIGIUS, och sin början kallas Remigius seu Dominus que pars (om denna se BRUUN, Den danske Literatur til 1550, sid. 34 ff.); adjektivets komparation och deklination; adverbiets komparation; pronomens deklination; anomala substantiva.

e i börjar:

Omen et veabum volunt cofcttma-

ri Jn tribus accidentibus gmaticalibus fcilr Jn nuro in pfona et in rectitudine cafuali vt Magifter legit Vnde verfus

Regler för congruens, genus, egenheter i deklination, o. s. v. På arken e—g äro reglerna åtföljda af minnesverser. Här igenkännes åtskilligt, deribland flera minnesverser, från afdelningarna Regimina och Regule Gramaticales, som i den nämnda Remigius följa på Dominus que pars1.

1 Det. förtjenar anmärkas, att denna sammanställning: 1) Donati Ars minor, åtföljd af konjugationsparadigmen, och 2) Dominus que pars med 3) Regimina och Regule Gramaticales återfinnes på andra ställen i denna tids skolboksliteratur, t. ex. i Doctrinale totius grammatices arlis, Basileae 1515, 8:0. Likaså trycktes år 1506 hos M. Lotter i Leipzig dessa 3 läroböcker hvar för sig i 4:0 ("den första dock utan utsatt år), och Uppsala Bibl. eger ett ex., der de i samma originalband äro förenade i ofvan nämnda ordning; här, liksom i den anförda Basel-uppl. af 1515, äro de åtföljda af Alexander de Villa Dei, Doctrinale, från samma officin och år.

e 5 r.: De pazticipijs

e 6 v.: De nomibus adiectiuis-

e slutar: Octo funt parteforation is vt patet per donatum

f börjar: De inuentione paztiumotationis-

f i v.: De diuifione verborum

fiiij v.: | Sequitur de diminutiuis

f 5 r-' De nöibus verbalibus

f 6 v.: Quem cafum rectus huc obliquus regit eius Rex ttoye regis troye- regi quoq3 ttoye Ad regem troye- troye vis rege carere Omnibus hijs poffeffiue regitur tibi troye:

f 7 r.: Quintuplicis fomie niierus diftinguitur effe

Cazdine pödere diftribuens fiml' ordiis aduer Dic vnum fimplu. bini primufqj femelqj» De sista 3, 4 bladen innehålla hvarjehanda af omvexlande grammatiskt och icke grammatiskt innehåll. Slutskriften å g 2 v. lyder så:

Donatus de nouo reuifus et fumma cura caftigatus Cum multis puerorum regl'is valde notabilibus et neceffarijs Jn locis fuis collocatis Finit feliciter- Jmpzeffus in vpfalia Metropoli Swetie vrbe inclita in Edibus prefa te metropolis Jmpenfis vero honefti viri pau Ii gzijs artis Jmprefforie librarij Anno domi

Millefimoquingentefimoquintodecimo- Die veneris menfis Aprilis vltima

Den Romerske grammatikern Aelius Donatus' Ars grammatica är bevarad i en utförligare och i en förkortad redaktion (Ars minor). Den senare är uppställd i frågor och svar och behandlar endast de 8 partes orationis. Det är den, som föreligger i vår bok. Få arbeten hafva erhållit en så utomordentlig spridning som Donati Latinska grammatik; den var genom hela medeltiden den isynnerhet använda läroboken, så att Donatus slutligen öfvergick till attanvändas i betydelsen Latinsk elementargfammatik i allmänhet. Äfven på den Grekiska skol-grammatiken använde man Donati namn och metod.

Också i boktryckeri-konstens historia har Donatus intagit en bemärkt plats. Det xylografiska boktrycket uppvisar såsom sin förstå och kanske oftast upprepade produkt en Donatus. Den stora efterfrågan, detta arbete rönte, framkallade planen att skära sida för sida i hela trästockar, hvilka sedan kunde aftryckas i många exemplar, utan att man behöfde vända sig till de dyra afskrifvarne. Och det är denna Holländska uppfinning, som i Europa gaf uppslag till boktryck med rörliga typer.

Enda kända ex. finnes i Uppsala Univ. Bibl. Det påträffades af H. G. Porthan i Åkas kyrka i Tavastland.

1517.

Reuelationes Sancte Birgitte.

Nurnlerg, P. Reypus, 1517.

Tredje upplågan.

Folio, 468 sidor, eller Fo. II—CLrXXXII och 52 onumererade blad för registret, som har eget titelblad. Tryckt i 2 spalter, götisk stil.

Titeln omgifves af en bred ram, hopsatt af 4 lösa stockar, framställande andliga taflor af utmärkt god teckning och finaste träsnitt, som anses vara af A. DURER. — Öfverst: Johannes skrifvande sin uppenbarelse; framför honom madonnan i moln; vid hvardera ändan en liten scen ur hans bok. — Nederst: Jesu döpelse i Jordan; på båda ändarna: engel med pinoredskapen. — De två midtelstyckena visa dödens uppträdande samt menniskorhäs flykt och nederlag. Företalet i 1500 års upplaga och dess 2 stora vapen-

sköldar finnas äfven här, men för öfrigt inga träsnitt eller prydnader, utom kapitlens initialer. Då således träsnittens textcitater icke kunnat få sina gamla platser, äro de i stället hopställda framför hvarje vederbörande bok. För öfrigt är innehållet oförändradt. Titel:

Reuelationes cele

ftes pelecte fpöfe chufti beate Bir-

gitte vidue: de regno Suecie: octo libris diuife. Siccp oidina-

te a religiofis patrib9: oiiginalis monafterij fctäru Marie

virginis et Birgitte in Vuatftenis: pmaturo ftudio et

exqfita diligetia: in hos infrafcriptos numeru t ozdi-

ne accurati9 cöpottate. Et fi fozte alique alie reue-

lationes (ficuti compertu eft) bté Birgitte per

erroié: aut temerarie a quoqj: qmodolibet

afcribant: pter has q in hoc pfenti volu

mine: aut in vita: feu legenda fancte

Birgitte maiori cötinent: tanqj

falfe 1 erronee decernant. Cl Ad-

iungit etiä in fine libto2j. Ta-

bula ptincipaliu fentétiarii

in his Ittnis cötentarii:

vti diligés lectol vi-

dere poterit.

Slutskriften, Fo. CLXXXII verso, lyder:

f| Finit diuinu volumé [&c, såsom i föregående upplagornas 7 första rader] decer- | nen t. Jnfup iam alterato in officina Federici Peypus. Sumptibufcp t impen- | fis honefti viri Joannis Kobergers Ciuem Nurenbergeii. impieffum. Anno | virginei partus. M. D. xvij. Decimaquinta. Menfis Nouembus. Ex. i Stockholm och Uppsala Öfriga upplagor, se: 1492.

Thesaurus anime fidelis.

Köln,Quentell, 1517.

Mycket liten sedes (6\ cm. hög), 320 opag. sidor, de 2 sista hvita; 21 rader i full kolumn; götisk stil. Arksign. a—v.

Titel:

ÖHesaurus anime fidel ex re uelationib) beate Birgitte faluriter collectus.

Uita x paffio Jefu chufti Uita dei genitricis Marie Uita beate Birgitte Uita beate Catharine- Regula fancte Birgitte Regula fancti Auguftini Stat9 huani gener* ab Adam vf<# ad Chtiftu.

Tabula huius libelli. loge am--plioia cöplectens qp titulus h3-

Slutskrift på 318 sidan:

41 Explicit hoc faluberrimu ch*i? ftiane meditatönis opufeulu Jm-pzeffum Colonie in edib) Quételia nis. Anno dni. millefimo qngentefi mo decimo feptimo.

Innehållet är det samma som i Opusculum vitce et passionis Christi, med tillägg af Regula sancti Saluatoris och Diui Aurelij Augustini Episcopi Regula prima, secunda, tertia, hvilka båda stycken upptaga 2:a t. o. m. 75:e sidorna. Epistola exhortatoria i slutet är utelemnad, hvaremot tillkommer på 159:e bladet: Oratio beati Gre-gorij pape de quinque vulneribus christi iesu. Af den på titelbladet nämnda uppsatsen Status humani generis finnes deremot intet spår.

Ex. i Kongl. Bibi.

Jfr: ,1489, Opusculum vitae.

1518.

S. Birgittas Uppenbarelser i utdrag på Italienska.

Mondovi(?)1, Jos. Berruerius, 1518.

Qvart, 232 opag. sidor, de 2 sista hvita. Ark a med 4 blad, b—p med 8 blad i hvarje. Götisk stil.

Särskild titel till denna bok finnes ej, utan följande 6 rader stå midt på första sidan, som är omgifven af 2 långa ornament och 10 små träsnitt, framställande bibliska och legendariska taflor:

Jncoméciano certi capitoli trati inuolgare de Ii libri di f&cta Bligida da dio allei reuelati. Laquale bligida fu de lo Reame difuetia electa da xpo pfua nouella fpofa t da lui come <pfeti3a in qfto piefente t pericolofo tepo mädata ad anutiare a gli homini e ale femine del mudo cheffi conuertano alo loro creatore.

Öfver första raden är ett större träsnitt: qvinligt helgon med kors, stående på en mark, der höga blomster växa.

Omedelbart i fortsättning med rubrikens sista rad följer en röd öfverskrift till första kapitlet, som inledes med en sittande påfve.

1 »In montis regalis» (sic!) torde såsom tryckort angifva staden Mondovi, fordom kallad Monreale, i Piemont; dess jemförelsevis obetydliga aflägsenhet från Genua (Janua) gör det sannolikt. Flera städer bära på Latin namnet »Möns Regalis».SKRIFTER UTGIFNA AF SVENSKA LITERATURSÄLLSKAPET.

SVERIGES BIBLIOGRAFI

148l-l600

G. E. KLEMMING

REDIGERAD OCH UTGIFVEN

AKSEL ANDERSSON.

TREDJE HÄFTET

1518 — 1527.

UPSALA 1892,

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET EDV. BERLING.Boken består af 113 kapitel, valda ur revelationerna;) öfverskriften och initialen till hvart kapitel äro i rödt tryck, utom i det sista. Efter detta följer på 224:e sidan register: Comincia la tauola de capituli che fi contengono ne lo p:efente: lilno che fono capituli. c.xiij.

Slutskriften på 230:e sidan lyder:

Jmpteffum in montis regalis per Jofephum

berruerium t ad inftantiam domini fte

phani de allegro mercatoi libto.

Janue Sub äno domini. M.

ccccc. xviii. die xv. Men

fis Marcij.

Denna upplaga är ytterst sällsynt. Ex. i Kongl. Biblioteket.

Aflatsbref af Areimboldus.

Utan tryckort och år. [Uppsala, R. Grijs, 1518].

Utfärdadt för insamling af penningar till Peterskyrkans byggande.

Det enda kända exemplaret är på pergament. Af texten är i högra kanten bortskuren en remsa på 5 a 6 bokstäfvers bredd; nedtill äro sista raden och en del af den näst sista bortskurna. På detta fragment är full rad 231 mm. lång; ett helt exemplar har således varit omkring 240 mm. bredt, — förutom de i venstra marginalen tryckta rubrikerna, som i korthet ange brefvets innehåll. Radernas antal har varit 41. I öfversta hörnet till venster finnes, indraget i texten, Leo X:s vapen i träsnitt1.

i Huruvida stocken dertill är skuren i Sverige, eller Arcimboldus fört den med sig hit, känn icke med visshet afgöras. För det förra alternativet talar emellertid den omständigheten, att af 9 oss bekanta olika Arcimboldi aflatsbref, tryckta utomlands, 1 saknar vapen, under det att de öfriga 8 hafva 7 olika träsnitt af samma vapen, och de två bref (utfärdade i Danmark), till hvilka samma stock begagnats, äro utgångna ur

Stilen är den samma mindre som vi känna från 1500 samt från P. GRIJS tryckeri (se sid. 93); de 2 första orden äro tryckta med den ofvannämnda af SNELL 1483 använda stilen (afbildad sid. 91). Dessa två stilar, hvilka båda vid denna tid användes af Grijs (se nästa sida), äro ett tillräckligt bevis för att brefvet är tryckt i Uppsala, som besöktes af ARCIMBOLDUS 15181. Det börjar:

Arcimbold9 Juris vtriufqp docto* P:epo-fit9 de Arcifate- fedis apl'ice- Prothonotari9 ac fanct(issimi)2 | in chtifto p:is t diii noftri dni Leonis diuina p:ouidetia pape decimi Referendarius Necnon in Colonien Treueren Sal(tzbur)2 | gen B:emen Bifuntin 1 Vpfalen ,puincijs Earuc# 1 in Cameraceu [sic!] Toznacii Mozineii Atrebateii Camineii t Mifnen C(ivita)2 | tib9 t dioci «p fabiica Bafilice ptincipis apl'o2j. de Vibe Niicius : Com-miffarius dilec (tisJB nobJ in chrifto (filio honorabili \ Domino Erico olavi cum matre sua heleita), Salute I diio fempitnä.......

På 35:e raden:

------Datum (vpsalie)* Anno m ccccc xviii Die (tercio)* Méfl

(marcij), - - -

På 36:e raden: - - - Fozma abfolutöis plnärie pmiffa cöfeffjöe*

Det här beskrifna fragmentet förvaras nu i Kongl. Biblioteket; Redan 1546 blef det användt till räkenskapsomslag och har såsom sådant funnits i Kammararkivet.

samma officin. Det blir häraf sannolikt, att träsnitten skuros för hvarje särskildt tillfälle.

i Det förtjenar anmärkas, att på alla de bref, hvilka i Arcimboldi titel hafva tillägget »Daciaa et Norvegise regnis», är årtalet helt tryckt liksom på det föreliggande Uppsala-trycket. Också deraf framgår, att Arcimboldus icke fört större förråd af bref med sig, utan han har låtit trycka sådana i mån af behof, dervid ibland modifierande sin titel efter omständigheterna. Så finner man på de för Danmark afsedda brefven efter de öfriga provinserna det ofvan nämnda tillägget; men »Upsalensis provincia» förekommer äfven på hans icke för Sverige afsedda bref.

2 Bortskuret i det enda kända ex.

3 Ifylldt med bläck.1519.

Magnus Ingemarsson, Composita Verborum.

Uppsala, R Grijs, 1519.

Liten qvart, 72 opag. sidor i 9 ark med 4 blad i hvarje och följande signering: Aj, Aij, Bj, Aij [sid], Biij Cj-Ciij, Dj—Diij, Ej, Fj, Fiij, Gj, Gij, Hj-Hiij, Jj, Jij. Utan särskildt titelblad. Blad Aj börjar:

Compofita vezborum- ex diuerfis antiquiffimis libris alme fcole vplii ad imperitoru nouellcnum ac prouectorum in hijs diligéter ftudere voletiu fcolarium eruditöem- latinitatifq3 copiofam fruc tuofam inufitate emédatiöem acquirentes- atq3 eorundem in eifdem <pfectum nö modicum ymmo maximum et per neceffarium fibi vendicando- p veneiabilem vi2|. magifUum Magnum Ingemari rectorem fcolarium necnon canonicu Upln et Arofien ecclefia2j. in vnu collecta et Paulo gtiis ad impiimendu fingl,ariter ac fideliter tradita»

Sista bladets recto har följande 9 rader högst uppe:

fj Compofita verborum fcd'm feriem primorum

Grammaticorum congefta Expliciunt

Anno ab incarnatione verbi vni

geniti Millefimoquingen

tefimodecimonono Jpa

die Jouis octa-

ua Menfis

Apri

lis

Boken är tryckt med två slags stilar, de samma båda som äro

använda i ARCIMBOLDI aflatsbref föregående år. Den mindre är

mycket förstörd; trycket är derföre icke godt; korrekturet är ej heller synnerligen vårdadt. Till sitt innehåll är den en alfabetiskt uppställd lärobok i de Latinska verben. De enkla verben uppföras i alfabetisk ordning; på hvarje verb följer en minnesvers, som (med den större stilen) uppräknar dess sammansättningar, och minnesverserna åtföljas af exempel och andra utläggningar (med den mindre stilen). Arbetets uppställning är, t. o. m. typografiskt, densamma som i MURMELLII De verborum compositis men innehållet är icke lånadt derifrån. I hvilken mån JOHANNES DE Garlandias arbete med samma titel kan hafva utgjort förebild, hafva vi icke varit i tillfälle att undersöka.

K. U. NYLANDER har lemnat en beskrifning af boken i Pedagogisk tidskrift för 1889, sid. 11 ff.

Endast 1 ex. är kändt: i Uppsala Univ. Bibl.

1522.

Manuale Aboense.

Utan tryckort, 1522.

Qvart, 66 blad: \6\ ark om 4 blad, sign. A—R, med numrering: Foliu.ij.—Foliu.lxvj. öfverst till höger. Svart och rödt tryck med 25 rader på sidan.

Titeln omgifves af en bred ram i renässans-stil; öfverst står dess årtal 1520. På tryck från Halberstadt-boktryckaren LUDV. TRUTEBULEN af 1521 och 1522 (Luthers Von den guden Wercken och ISIDORI De summo bono) förekommer en titelinfattning som är så förvillande lik den å motstående sida afbildade, att det fordras stor uppmärksamhet för att upptäcka, att de icke äro en och samma (äfven årtalet 1520 är gemensamt för båda). Den ene är uppenbarligen med stor noggranhet kopierad efter den andre; storlekenTitelbladet i Manuale Aboense, 1522.

är icke alldeles densamma. I ISIDORUS finnas vidare 2 ornerade initialer (S och O), utförda i alldeles samma stil som vårt Manuales begynnelse-E. Huruvida man pä grund af ofvannämnda likheter kan draga några slutsatser i fråga om Manualets tryckort, lemnas oafgiordt. Titelns text är tryckt med röd färg.

Slutskriften nederst på sista bladet utgöres af en. enda rad:

Explicit manuale anno dni. M.ccccc. xxij.

Trycket är rätt vackert och utfördt med blott en stor, götisk stil. Initialerna äro röda utom den första, större, som är ornerad med blad. Röda notlinjer (4 st.) förekomma mycket ofta, men alldeles utan noter. En mängd rubriker och anvisningar äro röda.

Innehållet omfattar blott en del af de presterliga förrättningarna och är fördeladt under följande rubriker:

Benedictio falis et aque.

Oido qualiter cathe3ifentur infantes (dop-ritual) ORdo ad faciendum fponfalia. (vigsel ritual). Gu facerdos introierit domu vbi infirmus decubit dicat. Cum egreffa fuerit ania de cozpe dicat cömedatio in huc modu

Ad vigilias defunct02|..

Tunc afperfa aqua benedicta cotpus deferat ad fepulchium

Derefter komma följande Benedictiones: thimiathis; cibo2|.; carnixi ouinarii et aliaru; lardi; ouotii; carnis; panis; Butiri et cafei; generalis; Jn fabbato fctö benedictio ignis; cerei; samt slutligen Confecratio fontis in vigilia pafce t penthecoftes.

De enda nu befintliga exemplaren, fullständiga men skadade, äro nybildade af räkenskapsomslag af pergament, samt finnas i Kongl. Biblioteket i Stockholm och i Helsingfors Univ. Bibl. Ett ex. var dock kändt af PaNZER (IX: 131) och finnes måhända ännu utomlands.Libellus de quibusdam futuris.

Krakau, Florian Ungler, 1522,

Liten qvart. 44 opag. sidor (inberäknadt titelbladet), signerade A—E. Götisk stil, i kapitel-rubrikerna tillsammans med antiqva; äfven schwabach är använd i några rader. I marginalerna äro tryckta citat-ställen och innehålls-anvisningar.

Titel:

LIBELLVS DE

quibufdä futuris ex fan-ett Birgitte reuelationu libiie/

additis etiam nonnullorum ali* omm t>ictie colUctue.

Derefter ett träsnitt föreställande Birgitta på knä framför frälsaren i skyn; han håller en palm eller ett ris i handen. På titelbladets verso:

Prefatio per modu epiftole

AD LECTOREM.

Företalet slutar på Aij recto; derunder 3 vapen, krönta med ett slags furste-kronor. Aij verso börjar:

T RACTATVS

ex diuinaif Sancte B:i

Qittc vmdationu [sid] libiie jfoffu

Duorum fummo2|. pontificum vi

delicet. G:ego:ij. xj. l U:bani Sexti exa

minatis-------

Innehållet utgöres af f PROHEMIVM och i kapitel de causis harum reuelationum, 16 kapitel utdrag ur Birgittas uppenbarelser, 3 kapitel utdrag ur Sibyllas, S. Hildegards m. fl. spådomar samt i kapitel de placatione ire dei. Qiiomö & p que fieri debet. Boken är en ny redaktion af Onus mundi, med sammanslagningar af kapitel och omflyttningar.

På sista sidan öfverst 3 vapen: i midten den krönta Polska örnen med inslingadt S (Sigismund I), till venster derom woiwodskapet Vilnas vapen och till höger Litauens ryttare, de båda sista krönta med samma kronor som de ofvannämnda vapnen.

Derunder:

Datus is libellus in lucem. fub p:otectione diii Jhefu Clttifti totius generis humani faluatoiis.

Jmp:effum Cracouie per

FLORIAN VM. ANNO.

1522.

Ptofpice qui veniunt hos cafus effe ferendos. Nam leuius ledit quicquit [sid] pteuidimus ante.

Slutligen Krakaus vapen.

Ex. i Uppsala Univ. Bibl. Intet annat ex. är kändt.

Jfr: 1481, Die Bur de der Welt.

Die Burde der Welt.

Augsburg, H. Schönsperger, 1522.

Ny upplaga. — Qvart, 52 opag. sidor, inberäknadt titelbladet; sign. % $. Titeln, som är omgifven af en ram, har

följande lydelse :W\% BtedjUtt |at?gt

o sufunffiiger

betrubtnug- VObllid)* graufa

men betrubtnug xms Karttc&en

aufipied)en i(l. Sannt Äit«

$itta. &

Sant (Stegorius* Sant

igitgart* Sant 3o*

adjim*

Vnt> tt>irt genant t>ie 25urt>e öer welt* 1522.

Derunder en uppåt pekande hand i lågor och moln. Slutet, på 5i:a sidan:

C (5efc>:utft x>nt> volmSH in ber :&ayferticf)en Stat

2lugfpurg buvd) i&ane ScI)onfperger auf

bem Weynmav&t. 2Cnno Sominu

m.<L<L<L££XXij. Dar.

Anordningen är i denna upplaga ändrad så, att kapitlet »Von der bewärung vnnd bestättigung der offenbarungen sant Birgitten» är flyttadt till slutet.

I inledningen kallas Birgitta här »fiirstin Neretie von dem reich Schweden burtig ausz kunigklichem stammen Schottlandt»; det sist anförda ordet har här tillkommit i stället för de andra upplagornas »Gotland», måhända genom sammanblandning med den Skottska Brigitta.

Ex. i Kongl. Biblioteket.

Öfriga upplagor äro angifna under 1481.

1523

Historia Sancti Nicolai.

Söderköping, Olaus Ulrici, 1523.

Oktav, 4 blad. Tvåspaltigt, svart och rödt, dåligt tryck med 29 rader i kolumnen; utan arksignatur eller paginering.

Utgöres af endast ett enda officium, som måhända blifvit anordnadt af biskop Brask till företrädarens ära omkring år 1520, då NlCOLAl skrinläggning skedde, måhända är äldre.

Titeln är afbildad å motstående sida; HJSTORJA, NJCO och EPJSCOPJ äro i rödt tryck. Bilden förekommer äfven i Manuale Lincopense, 1525.

Texten börjar omedelbart på titelbladets verso och slutar på 7:de sidan med blandade röda och svarta bokstäfver sålunda:

Laus deo

Impieffum Suder-

copie Per me Ola-

uum Vlrici ptef

biteru Anno

dni MD

xxiij

Ett enda ex. är kändt; det tillhörde Elias BRENNER i början af 1700-talet, och begagnades af E. BENZELIUS D. Y. för ett aftryck i hans Monumenta hist. vet. eccles. Sveogoth., s. 109 ff. Något senare tillföll det G. RÅLAMB och har med hans boksamling öfvergatt

Stilprof ur Historia S. Nieolai.Titelbladet i Historia S. Nicolai.

till Kongl. Biblioteket 1878. SCHEFFERUS omtalar i Svecia literata, 1:a uppl., s. 18, att Cl. Örnhjelm egde ett ex.

Den lilla boken är intagen i KLEMMINGS Latinska sånger: Sveriges helgon, sid. 142 ff.

Fotolitografiskt aftryck gjordes i Stockholm 1870 i 20 ex. för enskild utdelning.

Linköpings Biskops-Krönika.

Linköping, Olaus Ulrici, 1523. Oktav. Titel (hemtad ur BENZELII Monumenta, sid 115):

CRONICA EPISCOPORUM LINCOPENSIUM.

Paa Svensche HUR MANGE BESKOPER VTI LINCOPINGS DOMKIRKJA HAFFWA WARET AFF FÖRSTHA BYRIELSE OCH TIL THEN TID WIJ SCRIVE GUTZ AAR TUSINDHA FEM' HUNDREDHA TIUGHU OC TRY. LIDÉN meddelar i Repertor. BenzeL, sid. 44, titeln något varierande; han tillägger: »Vid slutet: impressum Sudercopiae per Olaum Ulrici Presbiterum anno Dni MDXXIII.»

Krönikan börjar (efter BENZELII upplaga) så: Welsigned wari Gud i alla stundh Then Östhergylland saa margelimdh Betet b hafuer margfallelige nade, I andelig oc wertzlig badhe. Meth rethe tro oe Christnse Isera, Meth domkirkia, oc biscops sera, etc.

Schefferus uppger såsom författare en Olaus Laurentii (Svec. lä., r.a uppl., s. 18). BENZELIUS förmodar i Prolegomena till Monumenta, sid. XXX, att SCHEFFERI källa är VASTOVII Vitis Aquilonia1 sid. 2, noten, där boken uppgifves vara tryckt af OLAUS LAU-rentii. Förmodligen föreligger hos Vastovius en sammanblandning af författare och boktryckare, eller möjligen endast ett omflyttningstryckfel. Att SCHEFFERUS emellertid icke begagnat VASTOVII uppgift såsom källa, visar sig vid första jemförelse: VaSTOVIUS uppger Ol. Laurentii såsom boktryckare, utan att nämna någon författare; SCHEFFERUS nämner Ol. Ulrici såsom boktryckare, »ut habetur in titulo libelli», och Ol. Laurentii såsom författare. Af Schefferi nämnda yttrande synes tydligt framgå, att han hemtat sina uppgifter direkt från ett ex. af boken sjelf. Dessutom är Schefferi uppgift i och för sig mycket rimlig: en Olaus Laurentii var»Clericus Lincopensis dyocesis publicus sacra apostolica auctoritate notarius» [Handlingar ror. Skand. hist., 18, sid. 216); krönikan är författad ungefär samtidigt med dess tryckande och tydligen i BraSKS intresse (se Benzelii Prolegomena); det synes sål. icke osannolikt, att biskopen gifvit sin notarie Olaus Laurentii i uppdrag att författa densamma.

Krönikan är utgifven af Er. Benzelius D. Y. i Monumenta, sid. 115 flf., och efter denna upplaga och yngre handskrifter af Anner-STEDT i Scriptores rerum Svecicarum, III: II, sid. 103 ff., samt af Klemming i Svenska medeltids dikter och rim, sid. 485 ff.

Benzelius har i sin upplaga tillagt en af Jonas Petri Klint författad fortsättning, som börjar med biskop Brask.

Intet exemplar är nu kändt; icke heller någon samtidig handskrift, BENZELII upplaga är gjord hufvudsakligen efter en afskrift, som N. Rabenius, enligt C. Lundii muntliga meddelande till Benzelius, skall hafva låtit taga af ett på hans tid i enskild mans ego i Liffland befintligt exemplar af den tryckta originalupplagan(Benzelii Prolegomena, sid. xxxill). Äfven denna afskrift är nu förkommen.

Ett annat ex. hade funnits i Antiqvitets-kollegium, men försvunnit, enligt meddelande af Joh. PERINGSKÖLD

till Benzelius (se anf. st.). Ännu ett ex. tyckes ha funnits hos Cl. Örnhjelm eller i Riksarkivet (se nästa artikel).Chr. Pedersens bok Om att höra Messan.

Söderköping, Oaus Ulrici, 1523.

Oktav. Intet ex. är kändt.

Boken namnes af SCHEFFERUS i Svecia literata, 1:a uppl., sid. 18, sålunda: Anonymus - - scripsit de fructu capiendo ex auseultatione Missse, cum Appendice, qui continet explicationera vestimentornni sacerdotalium adhiberi solitorum iu Missse celebratiooe, sermone populari. Editum est Sudercopia3 An. 1523. in 8.

Detta arbete var en öfversättning till Svenska från CHRISTIAN PEDERSENS Danska original, som är tryckt i Paris 1514. Se BRUUN, Den danske Literatur til 1550, i, sid. 209.

I ett i Kongl. Biblioteket befintligt handskrifvet arbete från 1682 omtalas, att alla tre dessa i Söderköping 1523 tryckta böcker »ännu till finnandes ähro hoos Hr. prof. Cl. Arrhenius och uthi Archivio R.»; om alla funnos på båda ställena, eller endast tillsammantaget ett ex. af hvardera, framgår icke af det anförda stället.

Officiel Deklaration mot Christian II.

Utan ort och är Rostock, Ludw. Dietz, 1523.

Qvart, 12 opag, sidor, den sista hvit. Sign. ij, iij, iiij; 32 rader på sidan.

i Söderköpings Stads wijdh forna- och senare- tijdhers Beskajfenheet förestält af J.[ONAS] P.[ETRI] SUDERCOP.[ENSIS], Manu propria. — Om författaren se HÅhl, Linköpings stifts herdaminne, 2, sid. 59 f.HTitel:

Van fov grtofame tpanneftfje tni,ä-

delinge/ sso koninck Crifiiern

des namens de änder uan

,nmmav,en/ im %y-

ke to Sweden began

ghen hefft.

Derunder 3 små blad.

Texten börjar på titelbladets frånsida:

Lien unde Jewelken/ watterley hock>eit/ et>*e

unde werde/ condition/ h°3es edder nedder=

fA1 fiandes/ de fyn geifilikes edder wertlikes/ t>m

deffe jegenwardige b:eff uo:kumpt/ de ohne

fehn/ l)ö*en/ edder teSen. iZntb,en voy (S\xt-

fiaff Lrickfon/ Gubernato: unde änder geifi

like unde werttike ,Keder des 2tykes tho Sweden/ unfe voxVlv

ge ,m,ie/ fruntliken ock gunfiigen gruth/--------

Hvarje sidas första och sista rad äro prydda med sling-sirater, tillsammans 22 st., hvilka gifva boken ett ståtligt utseende och förstora formatet. Upplagan är sannolikt gjord på officielt Svenskt föranstaltande, och ligger till grund för de följande. WiECHMANN har beskrifvit den i Meklenburgs altniedersäcksiscke Literatur, sid. 85 f. Under n:o 1 har WiECHMANN lemnat ett faksimile af den vackra schwabach-stilen, som är Rostock-boktryckaren LUDW. DlETZ', densamme som i Köpenhamn tryckte Christian III:s Bibel 1550. Nästföljande

upplaga är tryckt med samma stil.

Slutet, på blad 6 recto, lyder så: .

---------Des tho me

rer ot,nx,z der warheit/ ock befiendicheit dyffes vnn,ee uth= fchuuendes/ i,ebbe yck (Butftaff Erickfon Gubernato:/ min ey$m/ vnt>e voy evm/ geifilike und werttike reder to Swe=

fc>en/ fc>ee HyVte ,ngefegele/ voeWee xvy vne alle jnwoner t>ee 6xx>et>en ,KyFce/ fampt vnnbe befunfcerett met>e gebzuftm/ x>p fcyfim b*eue getmttfet/ £)e t,egeuen ys \n x>oigemeltr;ett 2lp£e tf>o SuvFopinge/ vp t>ett negen xmt> tunntigeffcen t>ad> fc>ee itfaenteö <Decemb*i6* tlacf; xmnfes fjeren

Då således dateringen är den 29 December 1523, och nyåret räknades från Nativitate Domini (25 Dec), hör skriften till 1522 enligt den nu brukliga tidräkningen, men kan ej vara tryckt förr än 1523.

Ett ex. finnes i Hamburgs Stadtbibliothek, och ljustryck der-efter (utfördt på Generalstabens litografiska anstalt år 1884) i Kongl. Biblioteket i Stockholm.

Annan upplaga på Lågtyska.

Utan ort och år [Rostock, L. Dietz, 1523].

Qvart, 12 opag. sidor, den sista hvit; sign. ij, iij, iijj, v; 32 rader på sidan. Titeln är omgifven af en af 4 stockar sammansatt ram, hvari nederst i en sköld LUDW. DiETz' märke är intaget (i mycket liten skala och derföre utan de annars däri brukliga bokstäfverna); den lyder så:

lian Ux ortofa* mt tftiratttieffciie

migr;ant>etinge/ fo tfonintf

<0>riftiern t>ee nfyamem

t>e ctnt>ev van £>enne*'

mavdml im Hy?e

to @wet>en be-

%an$l)m

Derunder 3 små blad.Texten börjar på titelbladets frånsida. En sådan slinga som i föregående upplaga förekommer här endast under sista raden.

Ett illa skadadt ex. finnes i det store Kongelige Bibliothek i Köpenhamn, och ett fotografiskt faksimile af titeln och sista sidan i Kongl. Bibl. i Stockholm.

Annan upplaga på Lågtyska. Utan ort och år Lubeck,1523

Qvart, 8 opag. sidor, utan signaturer; 37 rader på sidan. Intet särskildt titelblad; texten börjar omedelbart efter följande rubrik:

Han btx gimrfamt tyramufdje mi|$ä

t>elin$e! fo FoninncE <£rifttern t>ee namme *>e atröer van. *Den

nemartfen/ im TlyVe to @u>et>en beanl)m

Är ett eftertryck med mycket liknande, men mindre vacker stil och med mindre korrekt text.

Att denna upplaga är tryckt i Lübeck, kan man sluta deraf, att en Lågtysk upplaga af Lucidarius, tryckt i Lübeck 1520 och försedd med den s. k. »Lubecker Unbekanntes» båda vapen i slutet, använde samma stil och samma initial; den senare (A) förekommer ock i Sunte Birgitten openbaringe, Lübeck 1496 (se ofvan sid. 64 f.). WiECHMANN, som i Zeitschr. des Vereins f. Lübeck. Gesch., 2 (1867), sid. 506, förlägger densamma till 1524,

antager, att den möjligen tryckts af L. DlETZ, hvilken 1524 hos rådet i Lübeck gjorde framställning om' tillåtelse att upprätta ett tryckeri derstädes1; så ock Bruun, i: 305. På hvilka grunder WiECHMANN anger det nämnda tryckåret (efter honom upptaget af Seelmann i Centralblatt f. Bibl.-wesen, 1, sid. 22), meddelar han icke. Efter all sannolikhet är skriften dock tryckt 1523; år 1524, då konung Gustaf redan var herre i Sverige, synes en ny upplaga af denna för tillfället afsedda försvars- och så att säga agitations-skrift knappast vara motiverad.

i Det är likväl tvifvelaktigt, om — ja osannolikt att — Dietz verkligen inrättade en filial af sitt tryckeri i Lübeck redan år 1524 (se: Lisch, Gesch. der Buchdrucker-kunst in Meklenburg bis ijfo, sid. 136 ff.).

Ex. finnes i Rostocks Univ. Bibl., och ljustryck derefter i Kongl. Biblioteket i Stockholm. WiECHMANN säger sig ha sett ett ex. i Lubecks Stadtbibliothek, men det kunde 1864, då han utgaf Mek-lenb. altnieders. Lit. (se sid. 86, noten), icke återfinnas.

Högtysk upplaga. Utan ort och år 1523

Qvart, 12 opag. sidor, sign. 2tij. 2liij; 33 rader på sidan. Titeln omslutes af en vacker ram i renässans-stil, hopsatt af 6 små träsnittstockar, och lyder sålunda:

Hon bw graitfanum

1LyvannifcJ)en ttTyflTel?annt>e*

tung/ fo *&iini$ £r>trifliem/

t>eö ncttme t>et anfc>er vo

?Denmartf* jm Udd)

3tt @wet>en begä

gen tjatt*

Texten börjar på 2lij. Angående dateringen i slutet: #infft$e-l>mr;ttttt)et:t/ båtnad) jm* jqriij. 3ate* hänvisas till det, som är sagdt em den Lågtyska originalupplagan.

Ex. finnas i Kongl. Biblioteken i Stockholm och Köpenhamn, hos Frih. Bonde på Eriksberg samt ett ofullständigt i storhertigUga biblioteket i Oldenburg. Ett fotolitografiskt aftryck gjordes i Stockholm 1875 i 50 exemplar.

Såsom af de ofvan meddelade utdragen framgår, utgick denna skrift i form af ett öppet »breff» från »Gutstaff Erickson Gubernator» och Sveriges råd till påfven, kejsaren, konungar och furstar samt andliga och verldsliga myndigheter »tf>o ev,entniffe/ evfariwje xwt>e x>tr>bieyt-nifie t>er u>atr;cit/ o* xmfe entfcfjtttoiginge», och »flflyt xmfcertxmiget t>enfHt£et:> fmntltfev/ tmi> fttttger bet>e», att de ville sig »fcee genantett f oningee Criftierne x>an £>ennemar£en/ gtote geu>alt xmt>e x>nted>t t>otrf> gofct erbarmetv täten. Vnt>e x>nne tmfer notf>were xmt>e retrtnnge gnet>id>-Ii*/ fruntli*/ xmt> fug jm beften entfcf>uU>iget Saften. X>nt> wo t>at ftafct f>ejft/ genet>irf>U*/ gunflti*/ fwntli*/ xmfce gutli* entfd>ult>igr;ett.»

Den Högtyska texten är aftryckt hos PETERSEN, Chronica der Lande zu Holsten, sid. clxxx ff. — Den Lågtyska finnes intagen i Gustaf I:s Registratur, I: 8 ff. (där orätt införd under 1521) samt i Sveriges Traktater utg. #/Rydberg, IV: 35 ff. — Utan tvifvel är det denna officiela skrift, som gifvit STIERNMAN, Anonymorum Centuria /, sid. 5, anledning att anföra en Latinsk Apologia af 1522 såsom författad af GUSTAF I sjelf; titeln »Apologia» beror säkerligen därpå, att Stiernman i stället för skriftens titel anger dess innehåll. Efter Stiernman har WARMHOLTZ, N:o 2968, upptagit denna »Apologia», men med reservation mot Kon. Gustafs författarskap1. — På Svenska finnes skriften införd af HADORPH i Then andra Delen til RijmCrönikorne, sid. 467* ff.; vidare af Stiernman i Riksd. o. Mötens beslut, I: 22 ff; samt i Gustaf I:s Registratur, I: 18 ff. (under 1521). — En Dansk öfversättning finnes i HviTFELDS Historiske Beskrijfuelse --- under Christiern II, qvart-uppl. sid. 304 ff, folio-uppl. II: 1222 ff.

Andra samtidiga stridsskrifter för och emot CHRISTIAN II, utgångna dels från Lybeckarne, dels från Fredrik I och dels från den Danska adeln, uppräknas och beskrifvas af BRUUN, anf. st. sid. 297 ff.

1 Den af Rydberg, anf. st., noten, från Ada Tomiciana, 6, citerade uppsatsen Crudelitas Regis Danie Christierni II in proceres Swetie et populum Holmensem är intet annat än Zieglers af Annerstedt i Scriptores rer. Svec.% III: i* sid. 71 ff., utgifna relation.1524

Christian II:s intag och kröning i Stockholm

samt scener ur det derpd följande blodbadet.

En sådan tafla i stort träsnitt (eller kopparstick) lät Gustaf I förfärdiga i Antverpen genom försorg af köpmännen Cordt SteinCAMP, HANS Krus och flere, »som derutinnan begärte konungens föreskrift», säger Dalin i Svea Rikes Historia, 3, sid. 114, noten, med hänvisning till Gustafs skrifvelser af den 6 Nov. 1524 och den 4 Juni 1525 till magistraten derstädes. Dessa handlingar, såväl som sjelfva planchen, äro nu försvunna, men ett ex. af denna fanns dock i Antiqvitetsarkivet (det gick förloradt i branden 1802) och kopierades i mindre format af DIONYSIUS Padt-Brugge, Sthlm 1676, kopparstick på 2 folio-ark. Underskriften dera lyder: Tabula hsec antiqua denuo exsculpta est minori hac forma a Dionysio PadtBrugge Stockholmise Anno 1676. En samtidig skrifvelse härom har blifvit bevarad och må här meddelas i utdrag. Den är från f. d. borgmästaren i Malmö Hans Mickelssen till Christian, dat. Antverpen 4 Augusti 1524, och lyder sålunda enligt Ekdahl, Ckristiern II:s Archiv, II: 754 ff.:

Mijn vnderdanige villige plictuge troo thieneste Altiid forskreffuen vti christo Jesu Ålder kereste nådige herre verdis E. K. M.t at giffue raeg skrifuelsse ethers nadis viliie til kende i the erende oc wérff som ieg befoL Jörgen skriffuerefat|undervise ethers nade, om the köpmsen som haffue ladet prentte her i andorpp E. n. K. [0: K. M.] states Kröning.och Regementte vtLsuerige1 med vnderskrifft som longt och moget er, ethers nade och ethers nadis högmectuge börn til stor forachtelsse och forsmeelsse, huilcket gud kende eders nade icke bör at lijde, Oc /fchen tröckere som sodant giort haffuer er Romder, oc haffuer hafft bud til meg om leijde, at mötte felig komme i staden egen, ville hand giffue thennom til kende som hannom haffuer

1 Denna sats föranledde Ekdahl att antaga, att det var fråga om en bok, om hvilken han i noten säger: »Denna upplaga var ej känd af Warmholtz (se n:o 2951)», en not som återigen gifvit Allén, De rebus Christiani II exsulis, sid. 39, och efter honom Bruun, Danske Lit. til ijjo, 1, sid. 304, anledning till den oriktiga uppgiften, att en bok mot Christian II på Gustaf I:s föranstaltande trycktes i Antverpen i Juli 1524.fongit stocke oc ald redskap ther til at göre sodant arbeide med &c. Haffde ieg bud til margreffven ther om, förstod ieg aff hans svar effter thi sägen hengger ethers nade paa, at hand icke vel kunde soo giffue hannom leyde emod ethers nades viliie vthen saa vore E. K. M:t haffde ther om skriffuit hannom E. nadis viliie nw befol ieg Jörgen skriffuere at vnderuise ethers nade om skriffuelsse til hannom oc til borgemestere oc skepen i Androp, at E.- nade vore sked,sodan forachtelse och forsmeelsse aff Keys. M:ts vndersate &c. Ellers oc om E. n. techtes at giffue frwe margrete sägen före huorledes skedt er,, oc hun skreffue thennom till ther om, oc thette sijnttes meg beste Raad vare, oc sodant mötte skee med ålder förste, hand bekender thennom at vare »sex som .haffue giffuit hannom i befäl sodant at giöre, oc ere her end nw alle VI til stede, Oc sammeledis thet som tröcht er, er skibet her for androp vti tuenne packer, szoo mögit som tuenne kerrer kunde före til stranden, oc thet skede nw onsdag förgången VIII dage, Vil ethers nade noget lade göre her om thaa maa thet skee snarligen thaa kand E. n. bode bekomme köpmennen och prenthuercket at behijndre.

Man ser häraf, att planchen var färdigtryckt i stor upplaga, fyllande 2 kärror, och i Juli 1524 ämnad att afsändas från Antverpen; men om det verkligen skedde, eller exemplaren förstördes, kan ej bestämmas. Det heter visserligen att planchen »blifvit utgifven», men uttrycket kan likväl knappast bevisa något i förevarande fall. Samma planche åsyftas nemligen i ett bref från Christian och hans gemål till borgmästare och råd i Antverpen af den 1 Oktober 1525, deri de beklaga sig öfver att de i denna stad ofta lidit stor smälek, »als mit de prente, die teeghen ons öuer een iaer huytgheghaen is, ende meer anderen dinghen». Brefvet är tryckt i Kronijk v. h. Histor. Genootschap te Utrecht, 6 (1850), sid. 242 ff.

Taflan utgöres af en större bild, framställande CHRISTIANS intåg och kröning i Stockholm 1520, och 8 mindre, framställande scener ur Stockholms blodbad. Under hvarje bild är förklarande text graverad

Af PADT-BRUGGES plåtar hafva några aftryck gjorts i våra dagar.1525.

Manuals Lincopense.

Söderköping, Olaus Ulrici, 1525.

Liten qvart, 92 blad; 23 ark med 4 blad i hvarje, sign. A—X (med undantag af U) samt Aa, Bb. Svart och rödt tryck med 17rader på sidan. Stilen är en grof missaltyp med röda initialer och rubriker m. m.; endast fol. X i recto förekomma 3 rader med en egendomlig, hög och smal stil, hvaraf faksimile meddelas å nästa sida — utan försök att genom korrigering upphjelpa originalets något suddiga tryck. Trycket är nämligen i det hela ojämnt och delvis otydligt, men utstyrseln är icke utan anspråk.

Slutshriften i Manuale Lincopense, 1525.

Titelbladet meddelas å motstående sida i fotografisk afbildning; första raden deraf är röd, sedan hvarannan svart och hvarannan röd; underskriften är i rödt.

På titelbladets frånsida: Biskopsbilden från 1523 (se ofvan sid. 131) utan den omgifvande ramen, men med öfverskriften Sts Nicolaus och under bilden boktryckarens monogram (bådadera i rödt). På sista sidan slutar boken med 11. rader, inneslutande samma bomärke (svart) och Svea sköld i krönt infattning (rödt; — se föregående sida).

Den mindre stilen å fol. X i i Manuale Lincopense, 1525.

Innehållet ar sammanfattadt under följande rubriker:

Exo:$ifmus falis

Exotjifm9 aq

Otdo ad cathecuminum faciéd'

ORdo ad bapti3andm infirm. ifanté q no pt expectare töm baptifteriu

Benedictö fpöfi et fpöfe

Ordo ad vifitandxi infirmu

Hic incipiunt commendationes aiaru (fol. L iii verso).

Härpå följer i enda kända ex. en lucka, omfattande arken M—R, hvika säkerligen innehållit Vigilise defunctorum och begrafningsritualet, hvaraf fortsättningen följer på arket S.

Vidare, på fol. Xi: Consecratio fontis; följande benedietiones : pais; carniu; cafei l butiri; ouorurh; ad öia; Sup annona3; ad frgs; noue domus; fr potii.

Slutligen tillägg till ritualet vid en dödsbädd, Modus verus ad introducédum fpöfum et fpöfam ad lectum, samt aldra sist följande förmaning till presten:

Qui facméta cöferat fideliter intédat quanta funt que mini-fttat ne feipfum feducat q aliis <på§é vidJf.

Endast ett defekt ex. af denna bok är nu kändt1; det tillhör Uppsala Univ. Bibl. och saknar arken M—R, eller 24 blad.

Statuta Provncialia Upsaliensis Provinciae.

Uppsala, ‚Bartholomceus Faber, 1525.

Qvart, 70 sidor, förutom index.

Titeln anföres af NETTELBLA, Schwed. Bibl., St. 2, sid. 119, sålunda:

Statuta Provincialia Upfalienfis ProvincuiB, Reverendiffimorum, Reverendorum Celeberrimorumqve Arclri-Epifcoporum, Epifcoporum ac aliorum Patrum magna prsematuraqve ruminatioDe in diverfis provincialibus conciliis edita. Statuta ejusdem Provinciae Synodalia. Renovatioque ftatuti fuper divifione inter Curatos decedentes, ip; forumqve fucceffores in Synodali feffione Anno M.D.X. publicata. Una cum Epiftola Gvilhelrai, Sabinenfis Epifcopi, Apoftolica3 fedis in Regnum Sveeise & Norwegiae Legati a latere, in principio hujus operis inferta.

1 Uti Sam. Alnanders öfversättning till Svenska af Joh. Alnanders Historiola typogr. artis (mskr. i Upps. Univ. Bibl. U. 227, sid. 39) säges om detta Manuale, att det »uti Cathedral-Bibliotheket i Linköping ännu uppvises»; detta är utan tvifvel endast en felaktig öfversättning af det Latinska originalets »quod in Bibliotheca publica videre licuit» (sid. 6S), ty med Bibl:a publica menades på den tiden Uppsala Univ. Bibl.

Att biskop Brask året förut umgicks med planen att låta trycka ett rikt utstyrdt Breviarium för sitt stift, framgår af hans bref af den 3 Sept. 1524, till den på utresa stadde Petrus Benedictl Han skrifver »in vitulo»: It, kan thet swa bäre aat för eder at j komme til Pariiss tha vether ath vi aktom lata prenta vid vin-.c breffuer [-= breviarier] pro ecclesia nostra cum tali Ii te ra som Hore beate virginis voro satte aat tliem i Lwnd cum floribus et figuris per omnes rnargines som the voro bundne tenakulerede oc helffthena förgylt more eorum oc helffthena golth, Förspören eder cum librariis om nesta köpet oc scliriifuer oss til med förste bud. Vi förmoda vel ther gott kööp . . . (Handlingar rör. Skand. hist., 13, sid. 116).

Slutet lyder (ib., sid. 202):

Haec funt, Candidiffimi & Studiofiffimi Lectores, Statuta Provincialia Upfalenfium in fimplicium Sacerdotam & Curatorum ertu ditionera diligenti, qua licuit, caftigatione revifa, emendata & in unum comportata. Errata vero atque vitia incuria 'Correctoris, vel negligentia imprefforis five Chalcographi commiffa, vel quocunque modo reperta, pio & gratiofo ad emendandum & melius interpret tandum relinquuntur moderatori atque Lectori.

FINIS.

Excufa funt hsec ftatuta ,Srographico Charactere in officina induftrii Bartholomaei Fabri, Upfal. An. falutis Chriftianse Millefimo quingentefimo vigefimo quinto VI. Calend. Octobris.

Intet ex. är nu kändt; hela återstoden af boken utgöres af 4 i Uppsala Univ. Bibliotek befintliga blad (Arket $, egendomligt nog sign. 5j—,SiityK alla stympade, löstagna från bokpermar. Stilen är densamma, som samma år användes af RlCHOLFF i Vorfruwe tydher. Det framgår häraf, att RlCHOLFF 1525 i Uppsala öfvertog FABERS tryckeri.

NETTELBLA har, enligt Warmholtz mening »ganska felaktigt», omtryckt den på anf. st. efter ett illa faret exemplar i hans ego1, hvilket »unter die Fuss-Knechte gewesen». En kort beskrifning har han lemnat i Vorrede til St. 2. G. BENZELSTIERNA fann i Kongl. Biblioteket ett ex.2, däri första bladet fattades (Brefwäxling im. Er. Benzelius d. y. och G. Benzelstierna, sid. 228). Ett annat och komplett ex. köptes af frih. GUSTAF RÅLAMB på Gyllengripska auktionen för 80 daler (ib., sid. 252). Huru dessa exemplar gått förlorade är alldeles obekant. Att det Rålambska exemplaret icke fanns på Högsjö är troligt deraf, att Warmholtz, som icke sett boken (Bibliotheca, 11:0 1743), begagnade detta bibliotek. På STIERNMANS tid fanns slutet af boken i Riksarkivet (Tal om de lärda vettenskapers tilstånd, sid. 64, 1.a noten).

i I katalogen öfver Nettelblas bibliotek förekommer boken icke. 2 Detta var sammanbundet med Gersons Expositio super septem psaltnos, Uppsala 1515.Horoe beatoe Virginis.

Uppsala, G. Richolff, 1525.

Liten oktav, 17 ark med 16 sidor i hvarje, eller 272 opaginerade sidor med arksignatur (a), b och a—m samt n—p* Titelbladet saknas (titelns lydelse är oss derföre också obekant)' af de återstående bladen i första arket är intet signeradt; det andra arket har endast signaturen: |J, b; de öfriga arken a—p äro signerade a, aij, bj, bij o. s. v. till pj, pij, utom arket o, som endast har signaturen oi.

Innehållet är Kalendarium på 17 sidor; påsktaflan med tabell för dies superflui 1525 —1562 på 2 sidor* Tabula signorum seu minutionum, hvilken är tryckt med raderna nedifrån och upp öfver en verso- och en recto-sida. Vidare: början af Evangelium Johannis, 5 böner då man går till sängs och stiger upp, 2 benedictiones, och några böner. Allt detta fyller, med mindre stil, arken a, b.

Prof, af den mindre stilen i Horce, 1525,

Hufvudinnehållet, med grof stil på 12 ark, a—m, utgöres af Hora) beatse Virginis (saknar titel eller rubrik), de Sancto Spiritu och de Sancta Cruce, af samma redaktion som i Svenska Tideboken. Sedan följa Psalmi penitentianales (sic!) septem och Litanian, Vespere mortuorutn och Vigilie mortuorum.

Slutligen på de 3 sista arken n—p, med den mindre stilen, åter en mängd böner och hymner till helgon &c, deribland sist de 15, som fått namn af h. Birgittas, närmast liknande den redaktion som vi känna ur Marita Thuresdotters bönbok (se Birgis uppenbarelser utg. af Klemming, 4, sid. 197 ff.).

På två ställen förekomma hänvisningar till Breviarium Strengnense, hvaraf måhända kan slutas, att redaktören tillhörde Streng-näs stift.

Prof af den större stilen i Ilorce, 1525.

Af prydnader finnas, utom större initialer, blott 5 små träsnitt. S. Johannis örn och ett par träsnitts-initialer återkomma i Svenska Tideboken och i Nya Testamentet K De använda stilsorterna äro två: den större för hufvudstommen på arken a—m är den samma, som SNELL begagnade 1483; den mindre i arken a, b, n, o, p, är den schwabach, med hvilken B. Faber samma år tryckt Statuta provincialia Upsaliensis provincice, och som sedan användes i den Svenska Tideboken och i Een nyttwgh wndenvijsning. Af båda äro här lemnade afbildningar2.

1 För öfrigt möta oss såväl träsnitt som initialer från Richolffs tryckeri långt fram i tiden i det Kongl. boktryckeriets alster.

2 Detta användande af 2 stilar synes lämpligen kunna förklaras så, att Richolff redan tryckt bokens hufvuddel, arken a—m, innan han blef egare af Fabers stilar, och sedan tillagt de 2 arken i början och de 3 arken i slutet med den ,modernare stilsorten. Ett sådant förhållande lemnar också en förklaring på den ändå icke,obe-

På sista sidan finnes tryckort och årtal sålunda angifna:

ymvieffum Vpfalie per me

<25eo:gium 2Ucf>olff* 2tn-

no fcominu XXI.

£££££♦

Boken är beskrifven i TROILS Skrifter och handlingar, 5: 1 ff.

Ex. i Kongl. Bibl. och Uppsala Univ. Bibl.; båda ofullständiga: i det förra fattas bladen a 1, b8 och 08; i det senare, som kommit till Uppsala från Östra Fernebo kyrka, fattas dessa blad och betydligt mera.

Den Svenska Tideboken.

[Säkerligen Uppsala 1525], G. Richolff

Liten oktav, sannolikt 88 blad, med 24 rader på sidan och arksignatur %—3(?) och aa, bb, samt 8 blad i hvarje ark.

Den lilla boken har följande innehåll:

x>oifrutt>e tyt>t>er paa fwenflEd

f>elgf>e

igelga £ote tyfcer*

fyxx> Pfalmana vppa @wéfca jemte Litanian.

femte bonar aff ware £erra Dfjefu ctijii pyna od> t>ot>r>

Dessa äro icke samma Birgittas 15 böner, som återfinnas i den Latinska tideboken. De ansluta sig till formen — ehuru i helt andra ordalag — till den 3:e af de fyra orationes, som äro intagna

tydliga verksamhet, som det säkerligen icke alltför rikligt utrustade tryckeriet måste hafva utvecklat. Vi veta nemligen, att Richolff mellan den 26 September 1525, då tryckningen af Statuta provincialia afslutades af Faser, och den 14 Februari 1526 då han fullbordade tryckningen af Een nyttwgh wnderwijsning i Stockholm, tryckt utom sist nämnda bok åtminstone de båda tideböckerna.

i den Latinska originalupplagan af Revelationerna (fol. ffiiij flf.) m. fl. uppl., och i den Svenska upplagan i 4:e bandet, sid. 136 fif. — De föregås af följande träsnitt, af samma komposition som det ofvan (sid. 127) under Libellus de quibusdam futuris beskrifna:

Härpå följa många böner till helgon och jungfru Maria m. m.; fol. aa ij —bbij : Kalendarium; vidare 3 böner till den heliga jungfrun, påsktaflan, början af Johannes. Evangelium, flftifftotöe paa fwattfla, och slutligen en hymn till Frälsaren.

Vårfru-, Helgeands- och Hélgakors-tiderna äro i denna Svenska tidebok af samma redaktion som i dess Latinska förebild; men de delarna, som innehålla böner till helgon o. s. v., äro af olika redaktioner i båda.

Någon egentlig titel finnes icke; första sidan är afbildad å motstående sida.

Sista sidan slutar med boktryckarens märke (se sid. 152).

Boken har för öfrigt 16 träsnitt, af hvilka 2, större än de öfriga, äro rätt drägliga. Tre af träsnitten och en träsnitts-initial äro äfven använda i Thet Nyia Testainentit. Initialerna äro af flere slag: en del på svart fyrkantig botten med djur-figurer, några stora grofva;flertalet af dem med kulor förekomma, åtminstone mycket liknande, redan hos GOTHAN i Lubeck RiCHOLFF var äfven från Lubeck och den andre af samma namn. Ehuru han ej utsatt tryckort och år, kan med största sannolikhet antagas, att uppgifterna om tryckort och

Första sidan i den Svenska Tideboken.

år i föregående Horae B. V. äro gällande äfven för tideboken, då de två uppenbarligen äro alldeles samtidiga alster af samma press. Det är dessutom föga sannolikt, att RiCHOLFF skulle fått tillåtelse

att trycka denna katolska bönbok i det »Kongliga tryckeriet» l. Den kan derföre med säkerhet antagas vara tryckt i Uppsala i slutet af år 1525, ty redan den 14 Februari var Een nyttzvgh zvnderwijsning färdigtryckt i Stockholm. Samma egenhet möter oss här som i den Latinska, nämligen att endast de 2 första bladen af hvarje ark äro signerade (i (5-arket blott det första). Stilen är densamma som den mindre stilen i den Latinska. De vertikala listerna kring titelbladsramen och den öfre af de horisontala återkomma kring riksvapnet i Een nyttwgh zvnderwijsning och i Thet Nyia Testamentit, Både språk och korrektur äro otillfredsställande.

Richolffs märke i Vorfruwe tydher.

Bokens storlek kan ej med full säkerhet angifvas, då de två enda befintliga exemplaren, i Kongl. Bibl. och Uppsala Univ. Bibl., äro ofullständiga efter arket <> Det senare ex., fordom TESS1NS, slutar alldeles dermed (och saknar dessutom l£ 7 och i§ 8); Stockholms-exemplaret åter har efter , två sammanhörande blad, för-

1 Enligt Tegel, Gustaf l:s historia, I: 118, uttalar sig konungen i början af 1526 till erkebiskopen om denna bok (som han orätt tror vara en öfversättning af Christian Pedersens Danska Tidebok) sålunda: »ther vthi mycket wrongt, emot then heligha Skriffts rätta Grund och Meening, war medh inmängt».modligen J4 och J5, samt de 2 slutarken ctct och bb, hvaraf dock aa 1 felar. De.t kan således blott sägas vara sannolikt, att boken bestått af 11 ark, så som ofvan angifvits. Kongl. Biblis ex. saknar dessutom D6.

Beskrifven af BALTER i Kyrkoceremonierna, sid. 392 ff. (äfven der orätt kallad »Danska Wårfrutiden»); utdrag, ib., sid. 429 ff. — En ny upplaga med beskrifvande inledning och med afbildningar af alla träsnitten och initialerna utgaf G. E. KLEMMING i Stockholm 1854 i stor oktav.

1526.

Kejsarens mandata och Hertig Georgs af Sachsen bref till Luther.

Enligt MESSENII. uttryckliga påstående i Scondia illustrata, V: 32 f., skall biskop BRASK hafva låtit i Söderköping 1526 trycka »Keyserlige mandata» och »hertug Jöriens breff aff misszen», båda

riktade mot reformationen. Att en sådan tryckning kommit till stånd är likväl osannolikt. Se härom en uppsats af AKSEL ANDERSSON i Samlaren för år 1891, sid. 70 ff.

Een ntjtt,gh ,ndendjsning.

Stockholm, S,Kpncjl. hoktrfcTieriet] (Q. 3\icholffJ, 1526.

Liten oktav, 224 opag. sidor i 14 ark, signerade (20—21 v till <D— (3 4 saknar signatur)*, utan kustoder. Titeln är omgifven af samma ram, som finnes afbildad å sid. 158, och har följande lydelse:

fcfyrifftenne om men-

nifBoneö fall/ od> I?x*ntt> let>l;ee gu>t>l> l>éne rop:et-tafc>l>e jgfjen/ <>xxnl£en my ¥it nyttuqfo dr allom å)tv (Inom menitltom atl? x,e-t\)e dre tfjerae almogtja atl? lära*

133 tue.xxvL

På titelbladets frånsida samma riksvapen som i Thet Nyia Testamentit, blott med den skillnaden att de båda vertikala ramlisterna bytt om plats (afbildadt å sid. 162), med öfverskriften:

Jttfiottia (Boftaui

På 222:a sidan denna slutskrift:

mdp fitmaé på oöxbfyQm ftlkf&r 8oof (Uf w&dl& pmctmn$/hQd)§mtman fuc fepå r§e 0$&§ f°m #* *& #*rjSåå tim

På 223:e sidan:

*Efaie ?l Uevbum fcomini manet in aetevnumK

1 Samma citat förekommer på titelbladet till det Tyska originalet till Een skön nyttugh vnderwisningh.och derunder detta träsnitt':

Richolffs märke i Een nyttwgh ivnderwijsnimj.

Sista sidan är tom.

Innehållet angifves på fol. % i) recto sålunda:

Cfn teffe booE fojteltee foift fyvovvo txliqfoct menniftian (capat xvav

TLtyv ndft ljum f>on tl>en erligfjeet fotfSgr;

@et>l>an ljum gut>l> genom iftofen gaff;

Ijenne fin lagr;/ tf>er fjon fina ont>3fl?o od>

fynt> aff befinna fd>ulle

@e£>l>an foztelies tiyo gut>3 bo£>l;>oo:t>/ od>

u>tr;tyt>e8 j l>ua& motto tJ>e bliffwa pollen

eller bioten

@et>ban om ttroona/ och tl>e tolff atrticlat

PfaL 129, j ttroona/ od> fo:teliee l>uat> j f>u>av atrticfjet

Samma stock använde Richolff 1537 i LUbeck i Olavus Petrts Postilla.

M

beflutce/ orf> j f>uat> motto tr;e* emoot ffeet

@et>r;an om bönen till strör;/ od) x>t\)U&

ges Patct: nofter/ od) 2tue matia*

Set>f>an x>tf?legge6 jomfrw tttariee toff*

fång fom Hatlae tnagniftcat

0et>r>an en *xmt>ewijftting fyvotxckfyte

man frf>al f>affu>a aminnilfe votaff voav$

tyvvcte pino od> t>oot>r>

3,tevfl en x>tf)lagnittg på ti>e fm> pfatmcu:*

I marginalerna äro hänvisningar till bibelställen.

Det är en kortfattad lärobok i den kristna lärans hufvudstycken, såsom titeln anger afsedd isynnerhet till presterskapets undervisande. Reformatorerna insågo mer än väl, att dermed måste man göra början, om också deras protestantiska ståndpunkt ännu icke var så starkt utpräglad, som den sedan blef. Redan i Een skön nyttugh vnderwisningh framträder brytningen med de katolska dogmerna i bestämdare ordalag än här. Vi kunna också med ganska stor visshet säga, att vi här hafva den Svenska reformationens första skrift och tillika det »Kongliga boktryckeriets»1 första alster, färdigtryckt redan den 14 Februari (S:t Sigfrids afton) 1526. Härför tala flere skäl, men afgörande är följande — såvida nemligen verkligen samma stock användts till titelramen i denna bok och i Een skon nyttugh vnderwisningh (afbildad å sid. 158). Vi finna der omedelbart under titeln en hvit sköld, som i denna bok är delad i 2 fält genom en nära vertikal svart linie; venstra fältet (till höger från åskådaren) är tillika försedt med en rätt stark

1 I ett bref till biskop Brask af den 4 Januari 1527 finna vi, att konungen kallar detsamma »vårth prenterj»: »Som i scriffwe oss til "Werduge fadher om thet pren-terij ath tyske icke lengher skwla löpa borth med then fordeel etc. Saa veether oss och saa ther om bestyrth haffwa medh goda swenska karla ath vj epther thenna dagh icke skwle behöffwa ther tijl inkalla några tiszka och ther före scriffwe vj edher tijl ath vj icke gerna såghe ath thetta vårth vptagna prenterj skwlle bliffwa förlagt med tket i Suderköpungh Veel vetandis atk tket inthet saa vel besörgt var med all deel som thetta her i Stocholm» (Konung Gustaf I:s registret-tur, IV, sid. 3). Först 1613 afstår Kronan sin andel i tryckeriet, som då flyttas till Uppsala (se Klemming och Nordin, Boktr.-hist, sid. 178 f.).horisontal skuggning i öfre hörnet. Detta kan icke förklaras på annat sätt, än att man skurit bort den tudelande linien och skuggningen, sedan man användt ramen till denna bok, och derefter begagnat den till Een skon nyttugh vnderwisningh. Det är i hvarje fall den sista kända bok, som tryckts med de stilar, som RlCHOLFF öfvertog i Uppsala efter FABER (se ofvan sid. 146)l — här likväl med den ändring att å, å, o, blifvit nygjorda, af den form som ännu brukas i schwabach —, och den sista som RlCHOLFF försett med sitt boktryckarmärke, innan han lemnade Sverige. Huruvida han förestått tryckningen af Een skon nyttugh vnderwisningh och Thet Nyia Testamentit, är icke kändt; de äro i alla händelser icke obetydligt bättre tryckta än de af RlCHOLFF signerade böckerna. Af konung GUSTAFS i noten å föregående sida anförda bref finna vi, att RlCHOLFF åtminstone icke var tryckeriets föreståndare vid årets slut, då det sköttes af »goda svenska karla».

Om författare (eller öfversättare?) till Een nyttwgh wnderwijs-ning finnes ingen upplysning, men man har såsom sådan antagit OLAVUS PETRI. Att samme man deltog i den pågående öfversätt-ningen af Nya Testamentet

synes framgå af fol. (D 6 verso, der det

heter:-----fee x>på tr;e fåå oo:t> fom j b:et>t>evna flå (hänvisningar till

bibelställena)/ fo: ty tf?e wijfa tijt j ttyn tyl&a fcrifft/ t\)v fååtxmt att ttarligfja bewtjfas f>uil£en fcrifft befynmvli$>a tf>3 nyia tefta-mentit/ txv oå) nåft gut>3 r;ielp få fd>a(på voåvt fwenf* mail innan en toit tifity aff f>ui«o/ alle ti>e fom fwentfa lafa Vunnal maqfoo fidffvoa mytit foinema aff $ut>$ laxfyoml-----♦

Endast tvenne ornerade initialer förekomma, E och /, det senare det välbekanta med de båda bockarna.

Boken är utförligt beskrifven, och utdrag meddelade derur, i Ur en Antecknares Samlingar, Uppsala-upplagan, sid. 157 ff.

Ex. finnas i Kongl. Bibl., ett fullständigt och ett defekt, samt i Uppsala Univ. Bibl. och hos Komminister L. F. PALMGREN, äfven dessa defekta. — En ny upplaga förberedes för samlingen Skrifter från reformationstiden.

i Titelns 2:a och 3;e rader äro tryckta med Nya Testamentets stil.Een skön nyttugh Vnderwisningh.

[Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1526.

Liten oktav, 16 opag. sidor, signerade a ij—av; utan kustoder. Titelbladet har följande utseende:

Titel-ramen är densamma som i Een nyttwgh zvnderwijsning; den användes sedan upprepade gånger, ännu så sent som i Sielennes tröst, Stockholm, Gutterwitz, 1590. Den lilla vackra boken är tryckt med den nya schwabach, som användes för Thet Nyia Testamentit. Första raden i titeln och 2 rader på andra sidan äro tryckta med den grofva stil, som RICHOLFF använde till titlar och rubriker i de föregående böckerna. Texten börjar på titelbladets baksida.

Uppställd i frågor och svar är denna lilla skrift vår äldsta katekes. Ståndpunkten är här utpräglad protestantisk; rikliga hänvisningar till bibelställen äro tryckta i marginalerna. Den är, med få tillägg och uteslutningar, ordagrant öfversatt från Tyskan, såsom det antages af Olavus Petri.

Originalet, tryckt i Rostock af LUDW. DIETZ 1525, har följande titel1:

iZyne fd>otte xmfc | fet: nutte <0>ri(Hi£e xmt>er- [voyfyn%e allén (Ojviffcgelotrigen | mynföen (nid)t allene X>mn \ Vynbeven xwt>e jungett lu- I t>en) funfcet otf t>en ol- | t>en w?ol antomevc- | Fét>e/ na t>er xvyfe |

eyner vva$e xm | cmtworfct |------Wi&.XXx>. [I slutet:] (SefcmcEt xmt>e

volmbet am | lefle fc>age 5,,uarij» Tlnno Ses \ vjwgeren tale jm vy fr vnt>* I tx»ynty$tyftm. £ut>o; | wid) &yet$. Mycket liten oktav, 16 sidor.

Af denna skrift utkom redan 1524 första upplagan2 under titel:

fcynn b\xå)Uyn | xx>k man t>ie ¥in | t>er letenn fcf>al | yfyn fc>em vecfyv mn (Se-1 (ouen t>ovd> eyne xoy* | ge eynev 5rage xwfc> | %ntxvovt vnbev | wyfenfce* | maytebuvtf [I slutet:] (B&nxdt y\)n fc>etr £oblirf>en vn \ (Cr;tif«icf>en 6tat>t ffiayte | b\\xq$ t>urcf> <&an% Knap | t>en junger/ 3m #?♦£>♦ | vnnt> ££iiij* 8:0, 16 sidor. (Wiechmann, Meklenb. alt-niedersächs, Lit., i, sid. 90).

Att det är den förstnämnda upplagan, af 1525, som öfversät-taren af vår bok begagnat, visas dels af titeln, dels deraf att marginalhänvisningarna fattas i upplagan af 1524 (se anf. st.). Upplagan

1 Utom det för öfrigt enda kända Wolfenbuttel-exemplaret finnes äfven ett på Skokloster.

2 Enda kända ex, egdes 1864 af Pastor Mönckeberg i Hamburg.

af 1525 är ånyo utgifven i Schwerin 1858 af Wiechmann-Kadow tillsammans med Joachim Sluters ältestes rostocker Gesangbuch vom Jahre 1531. I en deri intagen uppsats af J. Geffcken framställes den åsikten, att Rostock-reformatorn Joachim Sluter är bokens författare, en åsikt som WIECHMANN 1864 i Meklenb. altnieders. Lit. anser mindre hållbar, sedan upplagan af 1524 upptäckts. Boken är en bearbetning af de Bömiska brödernas katekes, hvaraf första kända upplagan utkom 15211.

En ny upplaga af den Svenska öfversättningen intog PETRUS JOHANNIS GOTHUS i skriften De Christiano Milite, Rostock 1592, under titel: Een sköön litin v?idenvijsning - - -. Fordom vthgångin aff prentet, och nu medh några fåå spörsmål och swar förmeerat. aff Petro Iohannis Gotho., der upptagande bl. 2X4—ttT6; 18 sidor äro här inskjutna i original-upplagans fol. a v verso.

En utförlig beskrifning med ett utdrag finnes i Ur en Antecknares Samlingar, Uppsala-upplagan, sid. 154 fif.

Enda kända ex. i Kongl. Biblioteket. — En ny upplaga förbere-des för samlingen Skrifter från reformationstiden.

Annan upplaga, hvars text ord för ord, rad för rad, sida för sida öfverensstämmer med den ofvan beskrifna, eger Komminister L. F. PALMGREN i Ekeberga; exemplaret saknar r.a, 2:a och 8:e bladen. Båda äro tryckta med samma stil och i samma format. Utom många olikheter i stafning o. dyk har denna upplaga bladen 21 itj och % v signerade med versalt % (men: aiiii, och här med cicero, i Kongl. Biblis ex. med petit), under det att Kongl. Bibliotekets upplaga har endast gemena a i signaturerna. Olikheterna tillåta icke, att den ena boken antages vara blott ett korrektur till den andra.

.1 Upplagan af 1524 har följande titel: ÄJNte &d)Om Sta$ X>ttt> 2lnt'

xonvtl ben jimgen ftnfcevn. 3& xmfcerweyfen/ <£ot i$uev£ennen and) yfyn anvuffen als tyn x>atter. £)en jungen väft nnqlid) t$ulevnen.

Utan ort, 4:0, 7 blad. (Sluters Gesangbuch, sid. 56.)Thet Nyia Testamentit.

Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1526.

Folio, 196 blad: 6 onumr., signerade ,-ij— ,iiij och innehållande titelbladet samt 3t almenneligl)it fo:fpzå? till tljet XZyia Xeftamentit; !_„XCVII (bl. 57 orätt numreradt: lix), sign. 21—-21 iiij till P—P iiij och (JX—<& v((S i) är signeradt med petitstil), inneh. de fyra Evangelierna och Apostla-gerningarna, utan särskilda »förspråk»; 1 hvitt blad, tillhörande lägget (Dk, som har 8 blad, under det att de öfriga hafva 6; 6 onumr., sign. Jf—jjliiij, inneh. ,ozfpzåF x>tl)i Q<tne Tlomerflja; 1—lxxix (bl. 43, 57, 62, 63, 73 orätt numrerade: XUI, LXII, LVII, LVlll, LXXI), sign. 2la—% (fol. Nn signeradt rtiX), inneh. Epistlarna och Johannes uppenbarelser, hvarje bok försedd med ett särskildt kort »förspråk»; 1 hvitt blad, tillhörande lägget tTrt, som har 8 blad, då de öfriga läggen hafva 6; 6 onumr., sign. (Do—(Do iiij, inneh. på 5 blad 2?egiffcev och rättelser, samt på det sjettes framsida samma träsnitt som på titelbladets frånsida; sista sidan är tom.

Titel:

Jfefus*

ZW Sp Ztftemm*

tit på Btoenffto-

Hela titelbladets frånsida fylles af ett träsnitt, föreställande Kristus på korset med Maria och Johannes stående vid sidorna.

På 390:e sidan (<Do 5 verso) är anbragt samma riksvapen som i Een nyttwgh wndenvijsning, afbildadt å nästa sida.

Kustoder finnas på de flesta sidor, ofta 2 eller 3 ord.

Stilen är en ny, vacker schwabach, den samma som finnes afbildad i titeln till Een skon nyttugh vnderwisningh å sid. 158 här ofvan. Förklarande noter förekomma talrikt i marginalerna. Hvarje af Nya Testamentets böcker börjar med en träsnittsbild af sin författare (utom brefvet till Titus, som börjar med ett stort P, hvilket har som prydnad S. Görans strid med draken). Träsnitten äro, åt-

minstone till en del, icke förfärdigade enkom för att pryda detta arbete, ty af dess 7 mindre träsnitt återfinnas 3 (Johannes örn,

Slutskriften och riksvapnet i Nya Testamentet af 1526.

Petrus och Paulus) i Vorfruwe tydher af 1525, under det att den senare boken har 13 andra träsnitt, som icke förekomma här; ett orneradt I (med de båda bockarna) är gemensamt för båda.Boken är, liksom Een skon nyttugh vnderwisningh, en mycket vacker typografisk produkt, som gör all heder åt det nyinrättade tryckeriet. Besinna vi vidare, att den rätt omfångsrika folianten säkerligen är tryckt innom förloppet af ett hälft år \ måste vi medgifva, att det var med berättigad stolthet som konung GUSTAF yttrade sig om sitt »med all del väl besörgda» tryckeri (se sid. 156, noten)2.

Öfversättningen är hufvudsakligen gjord efter LUTHERS Tyska öfversättning3, hvaraf första upplagan, »Die Septemberbibel» kallad, utkom 1522. Den har i mer än ett par århundraden allmänt tillskrifvits Laurentius Andrea (i senare tider också af Anjou och ReuTERDAHL), men SCHUCK har på goda grunder framställt den åsikten, att Olavus Petri, biträdd af några vänner, verkställt öfversättningen (Ur några antecknares samlingar) Uppsala 1891, sid. 73 fl).

För Svenska språket har detta arbete, tillsammans med Bibeln af 1540—41 och de öfriga reformations-skrifterna, samma betydelse, som Luthers bibelöversättningar hade för det Tyska.

Alldeles fullständiga ex. äro mycket sällsynta, en omständighet som är så mycket mera förvånande, som vi af LAURENTIUS ANDRE/ES bref till erkebiskop OLOF i Trondhjem, tryckt af EKDAHL i Christiern II:s arkiv , sid. 1077 ff., veta att upplagan var ganska betydlig: nästan alla biskoparna, skrifver han, hade befallt, att hvarje kyrkoherde skulle för kyrkans medel köpa ett exemplar; likväl voro två till tre hundra ex. öfver, då boken blef färdig4. Förklaringen är förmodligen att söka deri, att det utträngdes af den 15 år senare färdiga Bibeln.

1 Tryckningen, som afslutades den 15 Augusti, kan icke anses ha påbörjats tidigare än i slutet af Februari.

2 Tryckeriet egde till att börja med utom denna cicero två andra schwabach-stilar: en corpus, som var den sedermera i reformations-skrifterna flitigast använda, och en petit, den som är använd till randnoterna i Thet Nyia Testamentit, samt rubrikstilar och större initialer.

3 Se Bergius, Nytt förråd, sid. 112 ff. och 129 ff.

4 Eftersom detta skrefs några dagar innan boken var färdigtryckt, får man väl förstå det så, att något slags prenumeration egt rum, och med de öfverbiifna exemplaren således menas dem, som ännu icke voro upptagna.

Cirkulär för Erkestiftet.

[Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1526.

Ensidigt tryckt blad om 26 rader; full räds längd är 148 mm. Det är tryckt med samma stil som Thet Nyia Testamentit; första raden och en rad till äro tryckta med den grofva stil, som är afbildad å titeln till Eeen skon nyttngh vnderwisningh (sid. 158) m. fl. ställen, och hvilken användes till rubriker såväl af RlCHOLFF som i reformations-skrifterna. Det stora anfangs-,4 hafva vi förut mött i Hot (B beatce Virginis, 1525, å fol. c ij.

Dateringen framgår af ett ställe i texten, der det heter: 2lttno veto futuro x>it>elicet/ 2lmto Somini tttJD.frjwtj* et a btfejrto tertio/ Sdtexa Sominicalie evit $/ 2tttreu6 ntimeme octo/ &omini«x feptuacje' ftma «&it Sominicct piopima pofl @igfri£>i/

Cirkuläret börjar:

21 Pzefentt fynofco x>fqj a£> 2Ct>uentu fcomtnt (: med den grofva stilen) I nulla ftt feftomm fett offtciozu vartatio» nift quofc> fefftt tTTarie tnac$;1 fcalene «ftit in octaua patronozu/

Sjelfva texten slutar sålunda:

Qynotots futura f>abea | tur in octctna Utfttationte Wiaxk* tHiffe p:o ftatu T&e$ni mot>o confueto cum collecta | pietate f>abeantur*

Samt till sist:

tlomina facerfcotu f>oc anno fcefunctoiu- (: med den grofva stilen), och derunder namnen på 14 inom Uppsala

stift under året aflidna prester, hvilket visar, att cirkuläret var för detta stift.

Detta är det första kända stifts-cirkulär; det innehåller förteckning på dagarna för de rörliga kyrkofesterna under den återstående delen af 1526 och t. o. m. Midsommardagen 1527.

Synoderna tyckas hafva hållits i veckan vid Marie Bebådelse-dag (in octana Uifttationie tHarie); ett annat bevaradt cirkulär från samma stift af 1535 (se nedan under detta år) kungör också nästa synods hållande till samma »octava».

Ex. i Kongl. Biblioteket."Visor",

Söderköping, ,ölaus Vlrici; säkerligen i526.

Endast genom GUSTAF I:s bref till biskop BRASK, dateradt Enköping den 13 Januari 1527, är det bekant, att »visor» genom biskopens försorg tryckts i Söderköping. Att det skedde under år 1526, synes man med säkerhet kunna antaga. Konungen skrifver: »ytermera ser oss förekommit ath i latbe pnenthe visor och latha vtspringa offwer menige rikith bland then simpel menigeman ther mykit obestaandh epther fylia maa, vare veel paa tiid her nesth att j thet ville affsaettia som wij eder tilforna vår vilia ther om hafFwa til kenna gifwit». (Gustaf I:s Registratur, IV: 32.)

Hvad konungen menar med »visor» kan icke med säkerhet afgöras. Visserligen var »visor» det vid denna tid brukliga namnet äfven för psalmer; men det vore förvånande, om konungen skulle hafva förbjudit tryckning af sådana — låt vara af katolskt innehåll —, under förklaring att deraf kunde följa »mycket obestånd», då ännu ingen officiel brytning med katolicismen egt rum, och då han dertill sjelf försvarar de Suenska visor eller sånger, som — likaledes 1526 — trycktes från protestantisk sida (se nästa artikel). Det är möjligt, att han endast afsåg — eller ville anses afse — att ytterligare inskärpa sin nyss förut till biskopen framställda fordran på att utöfva censur öfver det, som trycktes i Söderköping (se Gustaf I:s Registr., IV: 4); i sådant fall skulle det betyda, att »obeståndet» kunde följa ur censurprincipens åsidosättande. — Men »visor» betecknade såväl verldsliga som andliga sånger, och det är icke osannolikt, att här var fråga om sädana med polemiskt innehåll, en literatur-art som i Tyskland flitigt användes mot luteranerna.Svensk Psalmbok.

[Stockholm, Kongl. boktryckeriet, sannolikt 1526].

Att en upplaga af den från 1530 bekanta Svenska psalmboken utkommit af trycket 1526, göres sannolikt redan af konung Gustafs svar på de klagomål och besvär, som menigheterna i Dalarne genom fullmäktige framställt, dateradt Uppsala den 14 Maj 1527.

Tolfte punkten i konungens svar har följande lydelse:

Till then xij:te som ser om tbet luterij ath ther om ser störstba ropit besynnerliga om then predican j Stocholm och suenska wisor och sångh

Suar - - - - Om the suenska visor eller sånger förundrar :h: nade ath thet straffas i Stocholm, effther tbet ser sider cringom alth rikit j alla soknakirker, ath man plseger ther quseda på suensko och låffua gudb, oc ser jw så gotth ath thet sker på vårth egiet mål thet wij förstå, som på latina thet man doch inthet forstår, Och siunges doch i Stocholm på latina så nw som til forna - - - -Doch formserker :h: nade ath the godemen j dalerna haffua thet inthet vthåff siig sielff, vthan ser them ingiffuet aff somligom prestom och mwnkom, som icke vela, ath sanningen skal vpkomma om theris bedregerij, med huilko the vnderkuffua then menigeman, vare gott atth the sette icke formyken tro til them j thetta serande. (Gustaf I:s Registratur, IV: 173 f.)

Att en Svensk psalmbok verkligen trycktes vid denna tid, bevisas till fullo af den hos L. DlETZ i Rostock 1529 tryckta Danska psalmboken Een ny handbog, med Psalmer oc aandelige lof-

sange-----, der det fol. lxii heter: Tesse effterftflgeode tre sange

er vdtagne aff thet Swenske Exemplar (se Bruun, Den danske Lit. til 1550, sid. 386 fl). Tryckåret kunna vi sluta oss till deraf, att klagomål öfver boken redan i Maj 1527 hunnit komma till konungen från Dalarne och af honom

besvaras.

Orden suenska visor eller sånger böra måhända betraktas som den ur minnet citerade titeln, som med två ords omflyttning ärden samma som vi känna från 1536, ehuru det förefaller egendomligt, att 1530 års psalmbok, som säkerligen — på tillägget när — hade samma innehåll som den förevarande, hade en annan titel: Någre

Gudhelige Wijsor------. Vi veta, att de'3 ofvan åsyftade psalmerna

varit intagna i båda. Se vidare SCHÖCKS uppsats om Våra älsta psalmböcker i Samlaren för år 1891, sid. 5 ff.

Intet exemplar är kändt eller beskrifvet i literaturen.

Jfr: 1530.

1527.

Olavus Petris Svar på Paulus Helies Sändebref.

Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1527.

Qvart, 72 opag. sidor, sign. a ij—i iij (p 3 saknar signum). Titel:

jBtomtr uppk jff

od)tifttligfyit fenfcebzeff fom

en Cognaetigf? ttTunct *>etä

fc>ee Paulus ,elie/ f>affuetr

x>tf><$aå (ätit emoot ti)$ tyh

$a iZu

(aff gut>3 nafye) ar

j litt>fet ?0:

met

x

Qtofyolm,

Titeln är omgifven af en bred ram med de 4 evangelisternas symboler i hörnen, Petrus och Paulus stående på långsidorna samt Treenigheten nederst; den finnes afbildad under nästa artikel.

Nederst på 70:e sidan:

XHceftmaoctaua ttlattij.

Sid. 71 har blott ett kort efterord på 11 rader, och 72:a sidan är tom, hvadan detta blad omärkligt nog kan fela.

Detta är den första kända bok, som är tryckt med Kongl. boktryckeriets ofvan (sid. 163, not 2) nämnda, sedan flitigt använda corpus schwabach. Redan af titeln ser man, att striden mellan de båda partierna nu kommit till den punkt, då alla hänsyn kastas åsido.

Att Olavus Petri af konungen erhöll understöd för sina skrifter, finna vi af Räntekammarboken för 1527 i Kammararkivet, der det (sid. 359) bland »Skenckningar» förekommer: »Item Mester Olaff Petri till prenteridh Sancte Anna tidh xl marc».

Danske karmelit-munken PAULUS Helie'S, eller POVEL ElieSENS, »ochristeliga sändebref», som innehöll en mängd anfall mot Luther, blef måhända aldrig tryckt; man känner innehållet den endast genom Olavus Petris svar. Se Engelstoft i Nyt historisk Tidsskrift\ II, sid. 145 ff.; SCHUCK i Samlaren, VII, sid. 63 ff.*, och BRUUN, Den danske Literatur til ijjo, 1, sid 342.

Svaret är omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 1, sid. 185 ff.

Denna bok såväl som de följande skrifterna från 1500-talet äro numera alla mer eller mindre sällsynta; då icke annat angifves, finnas de alla åtminstone i Kongl. Biblioteket i Stockholm och i Uppsala Univ. Bibl. Ett exemplar af detta »Swar» betalades af frih. RÅLAMB med 61 daler på Gyllengripska auktionen (Benzelstiernas Brefwäxling, sid. 252).Rättelse:

Sid. 132, rad 8 står; Linköpings läs; Söderköping.SKRIFTER UTGIFNA AF SVENSKA LITERATURSALLSKAPET.

SVERIGES BIBLIOGRAFI

1481—1600

AF

G. E. KLEMMING

REDIGERAD OCH UTGIFVEN

AF

AKSEL ANDERSSON.

FJÄRDE HÄFTET IS27—IS30.

UPSALA 1892

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET EDV. BERLING.Olavus Petris Svar på toltf spörsmål.

Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1527.

Q vart, %% opag. sidor, signerade %i\, %iiy till t)—£iij (£2 saknar signatur). Kustoder förekomma endast vid hvarje arks slut.

Titeln1 meddelas i faksimile å nästa sida.

Ordet totf i titelns första rad är rättadt från tiyo på det sätt, att bokstäfverna olf äro tryckta på en lös lapp, som är klistrad öfver och täcker iyo; äfven finnas exemplar dels utan någon förändring af titelns.ursprungliga tiyo, dels med hela ordet tiyo öfverklistradt med tolf.

Boken börjar med ett företal, däri OLAVUS framställer anledningen till densamma och anger den såsom en stridsskrift mot Doctor PEDHER; företalet börjar på titelbladets frånsida med följande inledningsord:

%llom 0$ fjuariom orfj mom fom

tfymna min faiffuetfe lafanfce eilev fyovföee xvatba / .

Vunflav iad) (Dlauue tytii &tod)otme

vat>$ Secretariu6/ £låfc>f> od)

ftret)r; i tyxxctnom

3efu £\)io

Det slutar nederst å %i\ recto sålunda:

Oå) ho fpcnfmålen teffe fo f>e: tyttx folia

1 Märkligt nog förekommer denna på reformations-skrifterna ofta använda ram helt oväntadt ånyo 1654 i Göteborg såsom titel-infattning på En liden Taffle Ofiuer alle de Pendinge Segter som findes v di Norges Low, Vddragen aff HENDRICH RåSS-MUSEN. En sällsynt skrift på 4 ark, 4:0. — Motivet i ramen återfinnes på Tyska reformationsskrifter, t. ex. i ett Wiftenberg-tryck af 1526: Ein kurtz vnterricht was die ttlt leere gegen der Newen vermag durch Doct. VrbäNUM Reqium, 8:0, m. fl.Tiielbladel i Olavus Petris Svar på tolf Spörsmål.(Dm

man måå t>nt>faUa l?el$a manna ldrt>om VyvVionee biu£ ninqax od) fefcuenio: tl>e fom itfe fyaffna gufc>3 o*t>l> m$ fid) /

% anö*a

(Dm xx>oz Ir>e:re ,efus £l>:iffcu6 finnes l;>affua befolt pieffcom påuom od> bifcopom ;c/ nogl?ot roelle eller l>e:rafcome offuer menmflfiona annat an tt>et aleena atl> tl>e ffola fotfunna <$u£>3 ort>l? ocf> uulia / (Dcf) om noc$:e ant):e pzeffcer bot atf> wava an tl>e fom ttyt go:a /

Sfe triöie

(Dm t,eree lagt? / bot>l> eller ftat>gar / Vunna binfca mennif-Hona til noc#on fynt> om l?on go: t,er emoot/

3Ifj! fter&e

(Dm tl?e l,affua mad)t met>l> ban ftilia nogl>on fråå gubb fåfom en aff,uggen lefcamoot aff gut>3 fozfambling / od) go:a l;onom til fcieffxmlene let>l?amoot/

®fe femte

(Dm tl>et l>e:rat>ome fom nu? x>p£ommet ar met>l> $auan od) l?ane t>oop / ar moot eller met>f> (Ojmffco /

% fette

(Dm nogtjot annat az gut>3 tienift / an att) man joller l?ae bot>l>/ fåfom dr meniftio1 funfcer tl>e gut>l> jntit but>l>it l>affuer/

% fiunöe

(Dm menniflfian Van wavba falig fo: fina fo:tienfte f?ul eller aff blotta gu£>3 nåfce od) barml>ertigl>eet /

<®fj| otton&e

(Dm dofter leffuerne l>affuer nogbor grunt) j faifftenne /

[2liij n] (Dm nogfyn mmniftia ,>affuer / eller ,affuer t>afft mact an-

nerlunfca fhcta om faaamhit2 j voijn od) b:ot>l> an <0>:ifhtö fielf u?er jnfatt l?affuer /

8% titjonfo

(Dm man ftal l>alla fid) wify nogl?er oppebarilfe fom feyae fjeettoa wava ant>:a ån tl>e fom j tl>n l>elga faifft beftutna dre

i Orig.: memflfio

2 Orig.; factamUit

i,wcio ftåål ftnneö j fatfftenne om flferfeeit)1 /

Tfti tolfte

(Dm man ftal wozfca t>yi£a eller tilbit>ia rjelgcmen /

Därefter genomgås hvarje spörsmål för sig på det sätt, att närmast efter punktens lydelse följer »Doctor PEDHERS swar» »ordh fråå ordh», därpå »Min swar», och slutligen den häftiga polemiken mot Galle.

I marginalerna är under hvarje punkt genom rubrikerna »Galle», »Olauus» angifvet, hvar hvarderas anförande börjar; desamma innehålla dessutom talrika hänvisningar till Bibeln och andra bevis-ställen. Dessa marginal-hänvisningar äro i denna bok såväl som i den föregående och de följande qvarterna tryckta med samma egendomliga petit-stil, som användts till noterna i Nyia Testamentit af 1526.

Nederst på 87:e sidan:

tTTaij OXuavtc&ecimci

Sista sidan är tom.

Stilen är corpus schwabach. Den grofva stilen är i denna liksom i de föregående och de följande böckerna samma rubrikstil, som användes i Vorfruwe tydher af 1525 (se ofvan sid. 151) och senare.

Konung GUSTAF hade som bekant den 4 December 1526 tillsändt »lerdemen cringom riket», och bland dem kaniken i Uppsala Peder Galle och Olavus Petri, tio »spörsmål» rörande de religiösa tvistepunkterna, med uppfordran att skriftligen besvara dem. Till dessa tio lades sedermera[2] två nya, om klosterlefverne och om Nattvarden med bröd och vin (n:o 8 och 9 i OLAVUS Swar påå tolf spörsmål). Enligt SCHUCKS utan tvifvel riktiga mening författade OLAVUS med anledning häraf först en skrift, som innehöll endast hans svar på konungens 10 spörsmål, och hvilken sannolikt

1 Orig.; flferfcelt>*

2 Detta måste hafva skett före den 11 Febr. 1527, då de nämnas af Brask i ett bref till Electu§ \ §kara (Handlingar, för. Skand. hist., 16, sid. 83).

spreds blott i afskrifter (jfr sid. 176); sedermera, då han fått del af Galles svar på samma spörsmål, och de två nya frågorna tillkommit, skref han Swar påå toIf spörsmål och inryckte däri sin föregående skrift såsom Wlin fwav. Härigenom får ock det nämnda tryckfelet tiyo på titelbladet sin fullt tillfredsställande förklaring. Se SCHUCKS uppsats Striden mellan Olavus Petri samt Peder Galle och Paulus Helice i Samlaren, 7 (1886), sid. 65 ff.

Ny upplaga trycktes på Hertig Carls befallning i Stockholm 1605 tillsammans med OLAVUS PETRIS En C kriste lighen formaning til Sweriges jnbyggiare vid k. Gustafs kröning. — Afven omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 1, sid. 1 fT.

1528.

Olavus Petris Sändebretf till Paulus Helle.

Stockholm, [Kongl. boktryckeriet], 1528.

Qvart, 20 opag. sidor, signerade 2tiij, 25)—l&v; sista lägget omfattar 6 blad; kustod endast vid första arkets slut. Titel (utan ram):

f ff fogfjo fnt6*fij*ff fil Jaulu °$t

lie aff davmeliteve oioen j Sanmavd/ tr;et pottorn geffuee fwat

til ttyt bteff oå) ftxkfmal f>

fätffuit l>at>r;e til r;6gmecf>tig f&ifia E>er

(Boqftaff Sweriges oå) (Botee t<

Fonung/ om tf>n fozuanfcling

f>er j rtfet fleefct åv

***

,latms f,fri

Stodjolm.

Titelbladets frånsida är tom. % 2 börjar:

,et)r;erlig(>om månne bioset: Paulo i§elie aff (tarmeli;

terö o:t>en/ WunflJar iacf) (Dianue Petti @toc-

rjolme rat>5 fecreterev / nåt>r> orf> frijt>r> orf)

jtt ratt fozfkmt) j gut>3 f>elga o:t>r;*

På sista sidan:

2tff @tod>otm XHceftmafeptima maij»

Stilen är corpus schwabach, utom de anförda inledningsorden som äro tryckta med cicero (Nj/ia Testamentits stil).

Detta Olavus »Sendebreff» är, såsom titeln anger, icke svar på PAULUS Helies nedan nämnda tryckta bok, utan på ett öppet bref från denne till konung GUSTAF af 1527, hvilket spreds i afskrifter både i Sverige och Danmark och trycktes först 1528 tillsammans med Paulus Helies — nästan samtidigt med Olavus förevarande »Sendebreff» tryckta — svar på konungens 10 först utsända spörsmål.

Då dessa på våren 1527 nådde PAULUS Helie, skref han nämligen sitt polemiska bref till konungen och uppställde däri 12 motfrågor, hvilka han uppfordrade denne att besvara. Det är, som sagdt, mot denna, då ännu otryckta skrift, hvilken enligt OLAVUS egen uppgift i företalet kom i hans hand först den 10 Maj 1528, som OLAVUS »Sendebreff» är riktadt. I sitt bref till konungen utlofvade PAULUS HELIE att framdeles besvara hans tio spörsmål, och detta löfte infriade han i Nogre Christelige Suar, som blefvo färdigtryckta först den 28 April 1528; om denna bok hade Olavus ännu ingen kännedom, då han den 27 Maj samma år utgaf sitt »Sendebreff».

Se ENGELSTOFTS uppsats Paulus Elicz i Nyt hist. Tidsskrift, 2, sid. 168 ff, SCHUCKS å föregående sida citerade uppsats i Samlaren, 7, och BRUUN, Den danske Lit. til 1550, 1, sid. 345 ff.

Sändebrefvet är omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 1, sid. 147 ff.[1]

1 Hallmans uppgift om en ny upplaga af 1605 är ett misstag.Paulus Helies ofvan nämnda bok har följande titel:

« Woqm &§viftiii#t &mv till f$t fji0:fmaall

fom boning (Spftaff till Swerigie Tttjge lofct x»X>$aa till

fttf> gantfcf;e ,levtferij/ bevame£>e ajf 2hot>er Paulo

,elie/ tljenom till be(l:ant>t fom bobeltge raff;

ue i) tf?eune tit>t oc ere itfe en nxx> falken/

met tl>n menige £utl>ere l>ob*

tfäöSmntljaffiL Bnno 5nL IIU0 JOCtriij

Därunder en medaljong med ett monogram i en sköld,

omgifven af devisen: ALEZ- MAVLDITZ- AV- FEV- ETERNEL [En blomma.] MAT- XXV [En blomma.]

I slutet, bl. y 4 recto:

Hv0Ct i\ Ä0bmenf>affn aff petro 23:anfc>iö 2lnno Somini Wi&Wviii wviii t>ie 2lpzilie

Qvart, 88 opag. blad, sign. % ii, 71 ii) till V i—V iii, pi—):iii, yi—yiii (£2 är signeradt: ii (C). Sista sidan är tom.

Talrika hänvisningar, isynnerhet till Bibeln, förekomma i marginalerna.

På titelbladets baksida börjar brefvet till konung GUSTAF med denna öfverskrift:

fj Weftiger £urfie oc mecti$ev r;erve/ ,etr öfoftaff fcvi&fan Fonfg till ©werigie rijge/ 25:ot>etr Paulus ,elie/ l>ilfer metl? nafåe od) fret>t u>fc>i Cii(to 3efu* 25 iii recto:

C ,er efftet f0lger tt>e fppzfmaall fom boning (50-ftaff gio:t>e till fijtt menige Flertferij

Kb 4 recto till y i verso upptagas af PAULUS HELIES svar på konungens tio spörsmål.

yi verso nederst inledas PAULUS 12 frågor till konungen med följande öfverskrift:

Cl £>effe jrii fp0:fmaall fom I>cv effterfatge gi0*ie till l>0gmectigetr Sutrffce oc weVoi$ev ,ette/ ,>er (50ftaff

€ricf0tt boning till Su?e vigts riiglje/ aff b*ot>er Paulo i£elie/ (Dm r;ane t,laat>e wille xx>ev t>ie/ att giffue till famme fpjaufmaall/ oc framfeett/ nogl>t:e Cvifle lige oc tilb0*lige Qxvav/

Frågorna upptaga tre och en half sida; därpå följer en afslut-ning med denna öfverskrift:

C] tTaat>e oc ftet>t waete mett teg from-me laefete wt>i <0>*iffco Defu/

Man finner således, att PAULUS HELIES svar på konung GUSTAFS spörsmål här i den tryckta boken införts emellan den ofvannämnda första, otryckta skriftens båda delar: brefvet och de tolf motfrågorna till konungen. I slutskriften meddelar PAULUS, att han svarat på endast 10 frågor, emedan »ther komme icke fleere for mijne 0ghen en desse X», samt att han skulle hafva svarat äfven på de andra, »om mijne sporsmaall haffde icke for waeridt rede, en hans wore wdgangne». Häraf framgår, att han, då han skref brefvet till konung GUSTAF och de 12 frågorna, hade tillgång till en annan, äldre skrift af Olavus än Swar påå tolf spörsmål, nämligen dennes svar på konungens tio först utsända spörsmål (se föregående artikel); Swar påå tolf spörsmål kom först senare till hans kännedom.

Mot OLAVUS begagnar han sig af grofva smädelser; han kallar honom »Gudtz oc kirckins (thet er menige cristhendoms obenbare fiende)», »een kighenagtig skalk, oc een skalkactig lognere, ther till mz een fortwijledt oc forblijndj kiettere, himmels och iordtz fiende, oc all kierlighedtz oc cristelige samfwndtz for0dere oc bestormere saa giffue hanwm Gudt snarlige anthen wederkending eller eett stackedt lifT». Detta anfall lämnade OLAVUS obesvaradt, och därmed afslutades den bittra och allt annat än kristliga striden mellan Olavus och Paulus Helie.Den senares förevarande bok är utförligt beskrifven af BRUUN, anf. st Ex. i Det store kongel. Bibliothek i Köpenhamn, i Kongl. Bibl. i Stockholm, i Uppsala Univ. Bibl. (saknar bladet (C i) samt hos Friherre BONDE på Eriksberg (saknar de 3 sista bladen; köptes på Stråleska auktionen 1876 för 101 kronor).

Olavus Petris predikan vid Gustaf I:s kröning.

[Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1528.

Qvart, 16 opag. sidor, sign. 2lij, 2tiij, 23j—Äiij» Kustod finnes endast vid första arkets slut.

Titeln är afbildad å nästa sida.

<D. P* anger, som vanligt, författaren: Olavus Petri.

Texten börjar på titelbladets verso med samma ornerade E, som börjar företalet i Een nyttwgh wnderwijsning.

Stilen: corpus schwabach. Hänvisningar till Bibeln i marginalerna.

Predikan innehåller två lika stora afdelningar, af hvilka den ena framställer konungens den andra undersåtarnes plikter. Den vittnar ej mindre om ett manligt och kristligt sinne än om en ovanlig makt öfver språket.

Den omtrycktes på Hertig Carls befallning i Stockholm 1605 tillsammans med Olavus Petris Swarpåå tolf spörsmål'(fol. WX4 v. —(D4 r.) och är ånyo utgifven i samlingen Skrifter från reformationstiden, 1, 1889. Befintliga uppgifter om en upplaga af 1595 bero på ett misstag.

Titelbladet i Olavus Petris Kröningspredikan.Olavus Petris förmaning till prästerskapet.

Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1528.

Qvart, 16 opag. sidor, sign. 71 i), % ii), Z>)—,iij; kustod endast vid första arkets slut.

Titel (utan ram):

<&m (HfjafMigfin fomtatug fil tU=

reFrijt fom j nefHommanfceö pteftamoot foifampnas

j Vpfala/ Strengneö od> Weffcenhs tet/ tf>er

fozclarat xx?art>er t>uafc>f> clereFrtjt teeFmen

ptid)togf>e dre/ od) t>tx>afc>t> teeFmen

dre dereFrijt pticf)toc$r;e jgem

*

>£n ejoöl? l?eeröe låter jttt lijff

fo* faren ,fafyanitts £

©tod?olm>

Texten börjar på titelbladets frånsida:

„g,ttBL, &$ lyaffwev nw wavit j en tong tijt>f> ocf) (gut>f>

, W"*bdtret) dn nu? dr/ jtt t>eemtic$it l>aat ocf; nijt emet

I ten elerFrit od) teeFmen/ få at tl?en ene parten t>aff;

„L>"U rt?er emoot tr;en ent>:egtigl>eet j <£t>:ifbnt>omen wa=

ra flfulle/ fyntnat ftrf) jfrå tf>en ant)za/ ti£a fom tf>e ey alle rcoie

jtt fottV tl>et myVit tt>er aff Fommit dr/ atf> gut>3 o*t>l> fom enig;

r,eeten ocf> entuegtigfjeten go:a ffttlle j btant) å)ii$it fotf / l>aff,

wa att fot myftt nit>f>erlagt> orf> fo:ad>tat wavit/ - - -

Den lilla skriften slutar på I5:e sidan med anförande af Matt. 24, v. 45—51, efter 1526 års öfversättning; därunder:

£>uot>ecima 3unij

Sista sidan är tom. — Stilen är corpus schwabach. I marginalerna hänvisningar till Bibeln.

I sin förmaning till presterskapet framhåller OLAVUS i sannt protestantisk anda framförallt predikans nödvändighet — en förelöpare till beslutet i Örebro följande år; lekmännen åter skola lika litet undandraga sina herdar tillbörlig aktning som en anständig bergning. Härvid syftar OLAVUS på den såsom en följd af Vesterås recess framträdande benägenheten att vägra afgifter till presterna. Se ANJOU, Reform, hist., 2. sid. 59 f. — Hvilka prestmöten i titeln åsyftas, är icke kändt.

Omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 3, sid. 17 fl.

Een liten boock om Sacramenten.

Stockholm, S,Kongl. boktryckeriet], 1528.

Qvart, 38 blad: 4 onumrerade (titel, förord och register samt 1 tomt blad), Slat>f>. j—XXXiiij (sista bladet har i några exemplar tryckfelet: TUTHTHiii)). De 4 första bladen sakna signatur; de öfriga äro signerade: %)—% ii) till <Sj-

Titel (inom den å sid. 178 afbildade ramen):

dUn UUn fioocfc

om &actammtm tymty

tl?e are od) fyuvu tfyz up>IU

ofya biufae ftole/ tfytt mog

ocfymftelic,e ftycCe wat

öa meöl? gööl? ftell

niöfyerflagfcen /

©tocfyolm mQXXviijTitelbladets frånsida är tom. Tredje bladet innehåller register öfver bokens 31 kapitel och har följande lydelse:

Såå skal ock) jngen fozarghas ther aff at här warda ttågbot skycke annerledes fozegiffuett än tl>e haffua nw j en lång tijdh handlat wozden / fö: ty tty giffuas här foze huru the skote b:u--kas epter fcrifftenne/ och icke huru the haffua wozdet bzukat ep-ter fedhwänione/ Scrifft och fedh^ättia are tw åtskilielig ting/ Och then ther fnarliga *>pskrma voil hwadt? fom j huart capitel tracterras/ han må retta ftch epter thz regifier fom här epterföl-ier/ fom uthwifar påå huad btadh bwart capitel flåår/ Såå skal man och merkia at ther 21 flåår mz j Registret thz betekttar tl;en föifia fidhett på thz Wadl) fom vptekttat är / och B bete? nar then andza ftdhone. Hwadh Sacramettt är / Bladh j U Om döpilfen på famma bladh/ B. Om pettitettciam eUer fyndabätring/ Bladh ij. b Om fcrifftemåål/ Bladh iij. a

En åtskilnat emiUä oppettbara och heligh fcrifftemåål/ Bl. v. b Om asköfning/ Bladh uj. a Om boot och pltcht/ Bl. vij. a Om äskat på famma bladh/ b Om p:efca wiyelfe och tl?eras wälielfe/ Bl. uiij. b Huru then wätielfen titgick j apofitanas tijdh/ Bl. ix. a Om fårmitfen / Bladh X. b

Om then ytterffca olntgeu fom the kracka pläga tagha/ Bl. xj. a Om iBd)tefi

Om skylskap fwågherskap och fadderskap / h^adh fo:bodh ther uthinnan är/ på farna bladh. b Om Sacrametttet j wijtt och bzödh/ 251. Xiiij. b Om leekmert armare skola anamma thetta facrameitttt ätt p:ef-tevna/ Bladh x*>. a

Papifierttee jrtfeyelfe om aposktanar ath Chnftus them aUetta gaff fm lekamen och blodh j b:ödh och wijn/ Bl. ,rvij. a Om Chusii lekamen j btofyit skal fettiae j mottfftrattdétt eller umd:aghas j pjoceffe/ Bladh XiX. a Om skichtadha p-zebettdo:1/ meffo:/ wigities/ Bl. xx. b Om meffatt är offer eller ey / Bladh XW. b [3:e bl. v.] Uth wij are aUe ptesker och om wårt attdeliga offer/ Bl. xxiij. b 1 Orig.: pzrbettdorSwar til the papifiers argumet vthur Matachta/ Bl.xxiiij. a

Swar til the papisters av^nmmt vthur Pfalmen/ på famma

bladh. b

Emoot ftelameffoi/ Bladh W*>. b

Om man skal bidhia foi the dödha/ fammestädee.

Huadh rett bbbn är/ Blad xx*>j. a

Om skärf3eetd och m$ huad skåål the papifter mena witia beutfa

honom/ ther fammefiädes.

Emoot wigilies od> ftetamesko:/ Bl.-xxxj. a

Lmoot a\ia fiirf)ttttngar och meffot od> ^ctnt/ epter påffuane

fatt/ oå) h«ru odnifMighit th3 är/ på famma bladh. b

Uth meffan böö: feyae på hnart land3ene tungomåål/ od> aU

oo:dh oppenbarliga talas/ Blad x>Ti). a

Uth döptlfen böö* skee påå huart tandzene eghit tungomåål/

Bladh xwiij. b f inis

Bla. XXX iiij recto slutar:

(Ctuartadecima Uugufii.

Sista sidan är tom.

Ornerade initialer finnas: S, D och P, hvilka jämte ett ovanligt T här återgifvas i faksimile].

i Ett S, som mycket liknar det här afbildade, förekommer i det nedan under 1530 beskrifna nederländska utdraget ur Birgittas uppenbarelser. Ett 1, som är förvillande likt det bekanta å sid. 184 afbildade, förekommer i samma bok.Stilen är corpus schwabach, utom titeln, afdelningsrubrikerna, dateringen i slutet och bladnumreringarna, som äro tryckta med cicero. Hänvisningsställen i marginalerna.

Skriften bekämpar den katolska läran om sakramenten och besläktade dogmer; endast åt de två protestantiska sakramenten tillerkännes denna egenskap.

Såsom bokens författare har allmänt uppgifvits OLAVUS PETRI. SCHUCK har i Svensk Literaturhistoria, 1, sid. 231, noten, förklarat sig tvifla härpå, och R. STEFFEN har i en uppsats om Våra första reformationsskrifter och deras författare1, sid. 7 ff., framställt flere skäl emot den gängse åsikten, af hvilka frånvaron af OLAVUS namn2 samt vissa ortografiska och grammatiska afvikelser från dennes vanliga språkbruk3 äro beaktansvärda. STEFFEN har vidare framhållit, att uttrycket i företalet: »är här nw en liten boock vthsatt på Swensko» icke behöfver betyda, att den är öfversatt. Man känner i alla händelser icke något utländskt direkt, original. I stilistiskt afseende torde ingen väsentlig skillnad kunna påvisas mellan denna och de öfriga samtidiga reformationsskrifterna. Den starkt polemiska tonen påminner onekligen orn OLAVUS författare-verksamhet.

Af alla under detta på reformationsliteratur så rika år utgifna skrifter är denna icke blott den omfångsrikaste, utan äfven, såsom angripande själfva kärnan af den gamla läran i ett stort antal punkter, tillsammans med de båda stridsskrifterna mot PEDHER Galle och PAULUS Helie den för lärobyggnaden betydelsefullaste. Uppdagandet af dess författare vore därföre också af synnerligen stort intresse.

Den är omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 2, sid. 99 ff.

1 Denna uppsats är afsedd att inflyta i det häfte af Samlaren, som Svenska Literatursällskapet förbereder till utgifning bland sina tillämnade publikationer till den 300-åra minnesfesten af Uppsala möte.

2 Olavus skrifter äro nämligen i regeln försedda med hans namn, liksom han ofta talar i 1:a personen.

3 Det må anmärkas, att ett flyktigt genomräknande gifvit till resultat, att de hos Olavus enligt Steffen* nästan uteslutande brukliga formerna Paulus, Petrus och Johannes förekomma resp. 27, 6 och 6 gånger, under det att den hos honom ovanliga formen Påwal, Påwel förekommer 6 gånger, och de hos honom enligt Steffen obrukliga Pedher och Joannes ingen gång; — hvilket naturligtvis icke hindrar, att någon annan kan hafva författat eller öfversatt boken.Olavus Petris undervisning om äktenskapet.

Stockholm, Kongl boktryckeriet], 1528.

Q vart, 28 opag. sidor, sign. U ij, Uiij, Bj—Biij, £j~£u(Uij

är signeradt med petit stil); kustoder vid arkens slut. Titel (utan ram):

dUn HUn öttöeruifttittg om

^£chteSkapet tyxvtm ch.5 lofligit år eller ey / cher

grunöeliga beroijfat roaröer at preftmen må

xvat<x j echteSkap/

epter een litm förmaning till bifco-

per och prelater medh cheres

clereftij \)tx j ©uwitje.

le le

*

(Dlauue Petri.

©tcholm. (sic!)

Texten börjar på titelbladets frånsida sålunda:

Uch haffwer lenge hafft j finmt att) ictd) skut

le lätet x>tl>gåå noghot aff \>xmtet om ed>tet^a

pet \)VOtm thet loskighit är eller ey / oct> haffuer

ttyt dod> fö:d:ögl>t alt här tit for tl>eras skut

fom fwaghehaffua warit/ och haffua ey kiinet

befinnat tl>en nådt> fom gudh nw riketigha

beuifar off j tt>5 han låter fanmgena (fom j en

tong tijdh haffuer fö:dotd warit) komma j liwfet jgen/ vtan

haffua alt (aff ogudhad)tigha meniskios tiifiytioan) hållet fö:

falsk lärdom fom man fötegiffuit haffwer aff gud3 Euangetio /

Men nxv epter gud$ o.&h koma meer och meer j tl>n mzm mad3

^nniia\> / - - -

Boken är indelad i 4 delar med öfverskrifterna: Xf>en ant>:e

t>eetenv €f>en trit>fne fceelem och 0*n fozmaning til bifcoperne pre*

latev od> menige devefrijt* Nederst på 27:e sidan:

Uigefimafeptima Stuguftt*

Sista sidan är tom.

Stilen är corpus schwabach, utom titeln, de nämnda afdelningsöfverskrifterna och dateringen i slutet, hvilka äro tryckta med cicero. Hänvisningar till Bibeln och andra bevisställen i marginalerna.

Den 1:a delen handlar om det äkta ståndets förträfflighet i allmänhet; den 2:a bevisar, »ath echteskapet epter gudz bodh och lagh är jngom förbudhit»; den 3:e, att »thet forbodh som påuar och biscopar giordt haffua, ath prester och closterfolk icke skola wara j echteskap (är) jtt förbannat ting, och jtt förmalediet förbodh som Paulus her clarligha segher»; i den 41c delen uppmanar OLAVUS prelaterna att icke förhindra presterna från att gifta sig, och desse senare att, till och med mot öfverordnades förbud, ingå äktenskap, så framt de icke utanför detsamma kunna hålla renlefnad.

Boken tillkom sannolikt till en stor del för att bemöta den harm, som OLAVUS uppväckt genom sitt eget giftermål 1525. Af den härom mellan konungen och Brask förda skriftvexlingen vill det synas, som om OLAVUS blifvit satt i bann därför; och då konungen säger, att Olavus »thet vel swa med gudz lag försware wille at ther om ingen nööd eller feel vare skal in för rettferdoga domare som besinne kwnne om gudz lag ecke böör gaa för alle menniskers lag», så åsyftas kanske lika mycket en påtänkt försvarsskrift som ett eventuelt försvar inför rätta. Se Konung Gustaf I:s registratur, 2, sidd. 85 f., 274 och 276. Om någon konungens påminnelse till OLAVUS att uppfylla ett löfte att i skrift bevisa sitt äktenskaps rättmätighet, såsom Hallman sid. 56 berättar, känner man intet.

HALLMAN anför en upplaga från 1524, hvilket är ett misstag, som säkerligen beror på felläsning af 2:a upplagans M © XW* såsom M © XKi*>. För öfrigt äro dessa båda Hallmans uppgifter kronologiskt stridiga.

Nya upplagor, se: 1529 och 1594 (Christeligh och riödhtorfftigh wnderwisningh . . . aff lOHANNE Erici Salemontano). Den är omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 1, sid. 299 ff.

Olavus Petris bok om klosterlefverne.

Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1528,

Qvart, 48 opag. sidor, sign. U ij, U iij, B j—B iij till f j—f iij; kustoder vid arkens slut. Titel (utan ram):

(*Un UUn öooé i Iiuiföo clof-

terleffruerne fottclarat warder/ tfyn och no=

ghot fo-regiffruee h^adh fkadha och

foaderff fådana leffuerne ^affuer

gioadt j <L\)itftm\)tttmnt /

©edhan folier een liten

foamaning til clof= terfolk och cherea ruener

)(

(Dlauus Petri.

©tocholm.

tn©)r,wiij.

She skola jngen meer framgong hae= ras galenskap warder allom oppenbar. ij. Shitnotr). iijTexten börjar på titelbladets frånsida med det ofvan, sid. 184, afbildade I. Boken är en sträng räfst med klosterväsendet såsom ett menniskopåfund och såsom »jtt ogudhachtigt och skrymtelighit wä-sende». OLAVUS uppräknar »en hoop munka secter och party epter som mögeligit kan wara, och merkelige men them bescriffuat haffua, ty ath vprekna them alla kan ey wel skee»; icke mindre än 77 munk- och nunne-ordnar namngifvas med angifvande af deras ordensdräkter. I 14 punkter framställer han »j en summe then skada och forderff som closterfolk gioordt hafifuer j Christenheetenne» och slutar, $ i) recto, sålunda:

- - - (Drf> l>dr mefc>l> voil ictå) nvo få befluta teffe bootf/ at cloffcerltffuerne fom j en long tijt>t> til-gååt f>affuer/ dr en tratt apoftafta eller afftvat>elfe jfråå Cr>iif*en t>omen/ tl>er l>uar£en rjallee ttyt gutt? but>l>it t>affuetr eller tl>3 tt>e ftelffue loffuat f>affue/ (Drf> tl>etta flal nw voctva clofterfol? foi en t>offred>t/ f>u>ar tad? fowtmanfceö u>o:t>e at nogl>ot fat* te ftd) r>er emoot/ unlle tacf) tl?å (naft gut>3 l>ielp) ytterligare fozdara dofter u>dfenfc>e od> måla tl>et få aff fom tl>3 werfct dr.

Därpå följer på samma sida:

tZm litl>en fozmantng til cloffcerfol? oå) tljerae wener.

Boken slutar på $ 4 verso så:

- - - ttten gut>l> giffue r;dr båt>l>a tmga orf) gambla jtt gott oå) rett fo:ftån£>/ fo: ty tf>3 Eoftar meer an dg od> $vo%/ tl>3 geller ftele falic#eet x>ppå.

Xeraat>ecima £louembri6.

Stilen är den vanliga corpus schwabach; endast titeln och den anförda rubriken å $ i\ recto äro tryckta med cicero. Hänvisningar i marginalerna med petit som vanligt.

Omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 2, sid. 1 fif.Olavus Petris skrift om Guds ord och menniskiors bud och stadgar.

Stockholm, Kongl boktryckeriet], 1528.

Qvart, 32 opag. sidor, sign. U ij, Uiij, B j—B iij, £j, £ ij, © j—© iij; kustoder endast vid arkens slut. Titel (utan ram):

30m gu&s 0251] oclj menntf

kioe bodh och skadhgar j thet andeligha/ fom år/ skelettes regement

(Dlauus Petri

©tocholm m © XX vii\

Skriften börjar på titelbladets frånsida; dess innehåll antydes med de första raderna:

£tom år wel witterlighit huru nw j £h*ifiehetne ar jtt fioo:t buUer orf> twedzåcht (fom orf> j foittjdhen offta warit haffuer) om tl>n lerdom ther mmifttå skal sket) epter retta j the faker fom hennes ftels Salig heet anrörandes are/ för ty Somblige are widh thet finmt ath the mena/ ett påffuar/ bifcopar och p:elater haffua then macf>t aff gudhi ett the kiwa v\)ta$A noafoo beSynnerlighe gudz tiånift (So mä thet kallar) then ther icke år j fcrifftene uthtrycht / och göra ther bodh och stadghar x>wcl/ ther mmniftiome ftel skal wara bunden til ett haUa och fultgöra widh fynd til görandes / Slutar på sista sidan med datum:

^tcimaoctctuct Decembzis.Stilen är corpus schwabach, utom titeln. Talrika hänvisningar i marginalerna. Det har med rätta blifvit sagdt om denna lilla skrift, att den är bland de ädlaste och djupsinnigaste, som flutit ur Olavus penna.

Ny upplaga, se: 1594 (Christeligh och riödhtorfftigh wnderzvis-ningk . . . aff lOHANNE Erici Salemontano) ; den är ock omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 2, sid. 209 ff.

En nyttog Postilla.

Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1528.

Qvart, 151 (152?) blad: 2 + 8 blad onumrerade, de öfriga numrerade: 2Mafc>l>* i£.— 2SL £££x>iij (bl. 58, 64, 76 och 102 orätt numrerade: Jliij, giiij, £3££x>ij och £iij; 2 blad äro numrerade SftCij, hvilket förklarar, att numreringen icke öfverensstämmer med bladantalet); sign. 21 tj, Sttij, 25 j—Siij till pp j (i Rålambska ex. variant: Pp); sist säkerligen ett hvitt blad, hvilket nu saknas:

Titel (inom den sid. 178 af bildade ramen):

<&n ntjffog jjoffil

la ofuet; någljoi fåå l£n&$elia

aff fommatftelen / ttyt man

må ta&a jtt fått orf> gmnt)

aff \)%w\x all féuangelia fom

l)åv ide jnfatt are x>tl)

lågtaö od> fo:cla

tas flole*

»e

tn © XXviij

0torf>olm.

Företalet, som börjar på titelbladets frånsida, och registret upptaga 2 sidor; 4:de sidan är tom. På U i början postillan med påskdagen och slutar på bl, ££Lx>iij (Pp j) verso med 7:e söndagen efter Trefaldighet.

Företalet är af så stort intresse och så upplysande, att det förtjänar att i sin helhet återgifvas:

Pter månge enfallughe clerker t>ffua beda= ghat ftcf) / atiy tl>e icke wel kunde behielpa ftcf> medh blotta testen j Euangelio / och ther epter pzedika fo: theras almogha / are här nvo nh gh:e uttydilfe och p:edtkan uthfette på en

stoo: deel aff the Euangelier fom tåfes j tidegerden om Somaren / och ära trnft dzagne uthur then tyfta poflillan Som nvo nylegask gioid är / aff huilko vthtydelfe Iran taghas itt fått til ath uthtydl>a and:a Euangelia / dod> epter the endeels fwåra ära til föztstå / ock) fanss at the icke få fulleltgha timte foz allom fom doch wel behöffdes/ wozdo the icke aldeles uthfatta til ant>an öffuer hela året / och f°mt f°*ty at ther uthin-nan rö:es emillan åt om många mifbzukningar fom j ch.iflen-hetenne vpVommm ära/ thz til tuentyie icke al$tinges wille tia-na foi them Som ån nvo fuaghe ära/ vtan aleenask fo: them fom j fcrifftene någhot grundadhe åra/ ther foie wo:t tl>3 arbetet aff= skaghit och affko:tat/ j then menig at man inna [sic!] en skackot tijdh må låta uthgå en anno: skatt postilla på Euangelien öffuer hela året/ then ther huar man tima må/ od) aff huar man fö:skåås ^anj och ther the fwagha fom minft aff föiarghas ^unna/ Sher foiinnan mågha the bzuka tl)enna uthtydhelfen fom j fcrifftene någhot föifarne åra / och the fom weta ther aff uthtagha och giffua ant>xom fö:e få my^it tfye foznimma at huariom och eno tienar/ ock) the fom ftelffue föiflå och fötbåtra ^unna huar någö b:ist sknnes/ antingen på uthfettiarens eller på p:entarens wag--na I ty ttytta arbete toogs föie 1113 hafiugheet/ och haffuer til e= uenturs icke få granneligha warit öffuerfeedt fom thz hadhe be höfft/ Når then andta postillan uthgår skal ther näst gudj hielp båtre upfeende på wara.

Hwar och någho: voille hasteliga weta på fyvoiWa föndagar och ant>xa högtides daghar tefle fåå fermoner lydhandes åro / och pa hwad blad the jgen finnae skolo/ Så år hår jtt kött re=

gifter uthfatt/ ther man ficf> epter rätta kan/ od> äro Rattet Ser= moner fnart jgen fun^m/ när man giffner act>t på tt>3 taat Som oghan påå bladhen beteknat är / ån tl>å aff fötfumelfe tilkomet [2:a bladet] år/ ath på fönjla otta bladhen år fådana numevue eller taal tit baka bliffuen.

fZn viettcan påå pafct>a dagh på fözfia bladhet. En anno: viebkan påå pafrf>a dagh paå pi bladhet. %nnan dagh påfd>a en piedican på x*>i bladhet. Så orf> än en vi&kan påå Sama dagh m3 en xmderwiSning om Sacramentet påå px>i) bladhet. SiSdaghen j påfcf>ana en predican på xxuj bladhet. påå fözsta föndaghen epter påfd>a en piedican på xj# bl. iBn anno* viebican påå farna föndagh Xfltiiij bladhet. %nnctn föndagh epter påfcha xlj bl. fZn annot px&ican påå famma föndag xluiij bla. Shen tredhie föndaghen på lij bladhet. f ierde föndaghen luiij bladh. femte föndaghen på l,vx> bladh. påå helge Sotfdagh en vx&ican påå Ixx bla. Söndaghn epter helge So:fdagh I,c,cx>ij bla. påå pinfdagadagh Ixx^ij bladh. iZn annot ^veUcan på farna dagh Ixi^uiij bla. Månedaghen j pinfdagana pcij bl. Sijfdaghen j pinfdagana pcx>i) bladh. Helga trefaldigheejj föndagh cij bl. f öifia föndagh epter helga trefoldigheet cip bl. %nnan föndaghn cxiij bla. Sredhie föndaghen cxx bladhet. f ierde föndaghen cppiii) bla. S^mte föndaghen cxxxi bl. Siette föndagh? cpppvi bl. ^Zn anno: pxeUcan på farna föndagh cxlj bl. Qiwnt)e föndaghen cxlu bl.

finis

Här äro således angifna såväl innehållet som anledningarna, hvarför man icke nu på en gång utgaf hela sommardelen af LUTHERS kyrkopostilla, utan upphörde med ?:e söndagen efter Trefaldighet. Man fann Luthers predikningar icke tillräckligt lättfattliga

och för mycket polemiserande, d. v. s. icke lämpade efter den svenska publiken — hvilket icke, såsom en författare uppfattat det, behöfver innebära någon kritik öfver LUTHER. Bokens slut är helt tvärt, utan något slags kolophon eller typografiskt afslutningstecken; det enda som anger, att den verkligen är slut med 3L tX,vii) verso, är den omständigheten, att texten icke alldeles fyller sista sidan, så att, om man icke hade förordets uppgift, skulle man vara frestad att tro, att vi nu icke ega boken i fullständigt skick. Detta förhållande antyder, att man helt hastigt beslöt att afbryta utgif-vandet; företalet, som meddelar orsakerna, tillades efteråt.

Walch uppger, att första upplagan af sommar- och festde-larne af LUTHERS Kyrkopostilla utkom 1527 (Luthers sämmtliche Schriften, Th. 11, Vorrede, sid. 12); i Erlangen-upplagan af Luthers sämmtliche Werke, B. 7, Vorrede, sid. X, säges första upplagan hafva utgifvits 1527 — 28; äfven KÖSTLIN uppger 1527 såsom första upplagans år (Martin Luther. Sein Leben und seine Schriften (1875), B. 2, sid. 157. Emellertid utgafs dock första originalupplagan af sommardelen redan år 1526 af Luthers vän Stephan Rodt (eller Roth). Anledningen synes hafva varit den, att de till en stor del redan hvar för sig utgifna predikningarna flitigt omtrycktes utan LUTHERS

vetskap eller samtycke, och ofta med starkt korrumperad text. LUTHER klagar pä flere ställen öfver sådana eftertryck af hans skrifter, och särskildt i företalet till föreliggande upplaga säger han sig af denna anledning gärna hafva sett, att RODT åtagit sig det länge påtänkta utgifvandet af densamma, hvartill han sjelf saknat tid. Äfven RODT tillät sig åtskilliga ändringar i den ursprungliga texten. Hans upplaga bär följande titel, omgifven af en ram med i hufvudsak samma motiv som den svenska postillans:

Sluölegug | fc>er lEuawjelien/ | von (Dflcvn bie | auffö 2lt>uent/ ge | p:et>igt t>urd> | mctvU £utf>er. | (BeSvudt 3U Wittembetrg* | L 5,2*6* | [I slutet:] (Befciutft t)utd> | 3o:g Hfyax».

Oktav, 8 onumrerade, 497 (tryckfel: 997) numrerade och 15 onumr. blad. Den är försedd med företal af LUTHER och af RODT. Exemplar af denna hittills okända upplaga finnes i Stiftsbiblioteket i Strengnäs.En annan upplaga af samma år1 förvaras i Luther-Bibliothek des Paulus-Museum der Stadt Worms, äfven den hittills ouppmärksammad.

Titeln anföres i den i noten citerade katalogen sålunda: 2ttt6-legug Der €ucmgelienn | von (Dffcern bi% auffe 2tt>uent | gepret>igt t>urtf> mctvU Vbxttyx 3U XOitUmbtv$. M. D. xxvi. Qvart, 320 bl.; titeln inom en ram. — Som denna upplaga saknar uppgift om tryckort och boktryckare, är det sannolikt, att den är ett eftertryck.

Att en af dessa båda upplagor från 1526 varit den, som begagnats af vår öfversättare är antagligt. Det är nämligen föga troligt, att man då för tiden skulle hunnit att i Sverige öfversätta och utgifva en året förut i Tyskland tryckt bok af detta omfång, huru raskt reformatorerna och tryckeriet än arbetade. I typografiskt afseende har den svenska upplagan ett påtagligt släkt-tycke med den förstnämnda2.

Den Svenska öfversättningen har hittills tillskrifvits OLAVUS Petri, men STEFFEN har i sin ofvan, sid. 183, citerade uppsats om Våra första reformationsskrifter och deras författare frånkänt Olavus densamma. Hans båda angående författarskapet till skriften om Sakramenten ofvan anförda skäl förtjäna äfven här beaktande.

Postillan är en i allmänhet trogen, men stundom ganska fri öfversättning från LUTHERS nämnda sommardel, så att vissa partier omredigerats något, andra uteslutits. Den hos LUTHER icke sällan starkt polemiserande tonen har ibland mildrats »for them som än nw suaghe ära». Af LUTHERS predikningar äro följande utelämnade: den 2:a predikan på 4:e och 5:e söndagarne efter påsk och på »helge toorsdagh»3; i predikan på »Tisdaghen i påschana» äro 5 sidor

i Katalogen Luther-Bibliothek des Paulus-Museum der Stadt Worms, sid. 32,

uppger denna upplaga såsom odaterad; titelbladets »1526» kan likväl icke vara annat

än tryckåret, enär predikningarna, åtminstone till största delen, äro af äldre datum.

. 2 Den andra af de båda tyska upplagorna hafva vi icke varit i tillfälle att

jämföra.

3 Predikan på pingst-onsdag, som i Erlangen-upplagan uppgifves ingå i de äldsta original-upplagorna, och som saknas i vår öfversättning, finnes emellertid icke heller i 1526-upplagan.

i slutet, i 1:a predikan på pingstdagen 4 sidor i början, och på 2:a söndagen efter Trefaldighet de 2 sista sidorna utelämnade, utom mindre uteslutningar; evangelium på »Tijesdaghen j pingsdagha», som hos LUTHER utgöres af Joh. 10: 1 —11, är i öfversättningen afkortadt till verserna 1—5 af samma kapitel. Evangelierna på 1:a och 2:a söndagarne efter Trefaldighet följa i En nytt o g postilla i omvänd ordning, jämförda med LUTHERS och den Lutherska kyrkans perikoper, men däri har den svenska öfversättningen följt RoDTS upplaga 1.

Hvarje söndag börjar, liksom i den tyska upplagan, med den aftryckta evangelie-texten, hvilken i den svenska postillan är ordagrannt tagen ur 1526 års öfversättning2, men de ini predikningarna upprepade bibelspråken ur dagens evangelium afvika icke sällan i ordalydelsen- de äro uppenbarligen på fri hand öfversatta från LUTHER. På hvarje söndags evangelium följer en från tyska upplagan 3 hämtad »Summa», hvilken är en af RODT tillagd öfversättning från JOH:S BUGENHAGEN4. Denna »Summa» utgör en i numrerade

1 Denna ordning i Rodts upplaga har förmodligen undgått Luthers uppmärksamhet och har väl tillkommit med anledning däraf, att katolska kyrkans perikop på 1:a sond. e. Trefaldighet är den samma som Luthers på den 2:a, emot hvilken ordning Luther uttryckligen uttalar sig i sin Huspostilla. Ännu i folio-upplagan af 1527 — som äfven för öfrigt är ett mycket troget aftryck af den föregående — är densamma bibehållen, men i senare original-upplagor är den ändrad. Perikopförteckningen i svenska Nya Testamentet af 1526 och svenska postillan af 1530 följa den Lutherska ordningen.

2 Ordformerna och isynnerhet stafningen äro på ett i Ögonen fallande sätt afvi-kande — ett märkligt intyg om den tidens godtycklighet i ortografi och formlära. Man kan knappast tro, att sättaren användt den tryckta texten att sätta efter.

3 Steffens motsatta uppgift härleder sig däraf, att han icke varit i tillfälle att begagna originalupplagan; i den af honom använda Erlangen-upplagan äro dessa Bugenhagens »Summae» uteslutna. Därpå bero också hans uppgifter, att vår postilla självständigt bytt om evangelier på 1:a och 2:a söndagarne efter Trefaldighet samt ändrat söndagarnes benämningar från de gamla latinska; deras mot våra svenska namn svarande tyska återfinnas, med undantag endast af »Trinitatis», i originalet.

4 Indices quidam Joannis Bugenhagii Pomerani in Evangelia (ut vocant) Dominicalia, insuper usui temporum et sanctorum totius anni servientia, ab ipso autore jam primum emissi et locupletati, Wittemberg 1524. (Se: Vogt, Johannes Bugenhagen Pomeranus, sid. 62). Boken hade redan förut utgifvits utan Bugenhagens medgifvande. En i Strassburg af Joh. Knoblauch tryckt, odaterad upplaga med titel: Postillatio Iohan. Bvgenhagii Pomerani in Evangelia, usui temporum et sanctorum totius anni se-ruientia, ad pre c es Georgij Spalatini scripta, har varit oss tillgänglig.punkter uppställd sammanfattning och uttolkning af evangeliet. Bu-GENHAGENS bok anses som 1:a samlingen af predikodispositioner öfver perikoperna i den evangeliska kyrkan. Därpå följer »Vthläg-ningen»: LUTHERS predikan.

De använda stilsorterna äro cicero schwabach för evangelierna och bibelspråken samt rubrikerna och bladnumreringen, corpus för det öfriga, äfven för titeln; dessutom användes den gamla, grofva stilen i första raden af söndagarnes namn och petit som vanligt i marginalerna. Den i företalet nämnda hastigheten, med hvilken postillan trycktes, förklarar de ganska talrika tryckfelen.

Endast 3 ex. äro kända, däraf blott Kongl. Bibliotekets är fullständigt; Uppsala Universitets Biblioteks ex. saknar 2:a bladet, det Rålambska de 2 första.

Laurentius Andreces undervisning om tron och goda gerningar.

Stockholm, Kongl. boktryckeriet], 1528.

Qvart, 12 opag. sidor, sign. Utj—Uu; Uiiij har kustod, ehuru den lilla boken består af blott ett lägg. Titel (utan ram):

<£im tof öndetrtuifnittö om

troona och tjoöha gerningar.

Laurentius 2lnöree.

©tochoim.

Vfl © XX x>ii\.

Texten börjar på titelbladets frånsida med den upprepade titeln som rubrik; den slutar midt på 21 6 recto med de två små händerna därunder. Sista sidan är tom. Titeln och rubriken äro tryckta med cicero schwabach, det öfriga med den vanliga corpus; hänvisningar i marginalerna med petit.

Denna lilla förträffliga' skrift är den enda, som bär LAURENTIUS ANDREAS namn, och om ingen annan vet man med visshet, att den blifvit författad eller öfversatt af honom. Det har sagts om densamma, att den är utan egentlig självständighet, såsom till största delen hämtad ur »förspråket» till Romarebrefvet, samt att den icke

röjer strängt Luthersk uppfattning — omdömen som båda behöfva modifieras. De första sidorna öfverensstämma visserligen till sitt hufvudsakliga innehåll och till tankegången med förspråket — eftersom de behandla samma ämne från samma protestantiska synpunkt — men förspråket har ingalunda slaviskt och (om man frånser ett par enstaka uttryck) än mindre ordagrannt följts; den senare delen åter saknar alldeles motstycke i detsamma. Uppfattningen af rättfärdiggörelsen genom tron, som är kärnpunkten i skriften, är för visso så strängt Luthersk som möjligt. Den af REUTERDAHL, Sw. kyrkans hist., 4, sid. 356, såsom »medgörligare» anförda satsen har, sedd i sitt sammanhang, ingen betydelse i detta afseende. Men framställningen är allt igenom objektiv och saknar helt och hållet den utmanande ton, som är så kännetecknande för LUTHER och Olavus.

Ny upplaga, se: 1594 [Christeligh och nödhtorfftigh wnderwisningh. . . aff lOHANNE ERICI SALEMONTANO); äfven omtryckt i TROILS Skrifter och handlingar, 3, sid. 1 ff.I529-

Örebro mötes beslut.

Stockholm, konGl. boktryckeriet], 1529.

Qvart, 8 opag. sidor, sign. % i), % iij* Titel (utan ram):

&m <&opu afif 1f|

fom gtoröee j tl?et Concilio fom fto&I? j 0retno*

© i årtalet är tillsatt medelst en påklistrad lapp. Texten börjar på titelbladets frånsida med upprepande af titeln såsom rubrik; därunder :

XX nomtne Somini %men/ Wi) epterfcriffne [här följa namnen på 40 närvarande andlige] met>l> flere anbxx clereFer nxv fozfamblafce orf> (Loncilium fyoMbee j tl>e f;elc$a ttefolltgl>ee, nampn j 0reb:o/ <£o:e witterltcjit /* - - -

% ii) verso, 2:a raden: Xeflf til xviffe cttl) wi) få alle epter fom lågligljeetert nu? ttlfegl>er beleeffuat ocf> famtpcrjt r;ajfue/ tmt>erfcri|fue uuj alle fywav m$ finne l>ant>/ od> fomblige bencje wo: jnftgel fo: tl>enne P*oce£ Som fcvtffuen ar j 0reb*o 2tnno t>onini fsic!] Wi&wij: Qominica 4Xuinqua$efLme* Därunder följa ånyo namnen på de 40 mötesdeltagarne, af hvilka två vid undertecknandet voro frånvarande.

1 Originalets rad-indelning är icke följd i detta stycke.

Sista sidan är tom. Stilen är den vanliga corpus schwabach utom i titeln och rubriken, som äro tryckta med cicero.

Angående detta kyrkomöte, som var sammankalladt till den 2:a Februari, och hvars beslut är dateradt den 7:e1 i samma månad, »Dominica Quinquagesime», se Anjou och REUTERDAHL. Själfva mötesurkunden finnes icke i behåll, men denna omedelbart efter mötet föranstaltade edition af densamma har naturligtvis urkunds natur.

Beslutet är aftryckt af TEGEL, Gustaf I:s historia, 1, sid. 216 ff., af Stiernman, Riksdagars och mötens besluth, 1, sid. 92 ff., och i latinsk öfversättning af BAAZIUS, Inventarium Eccles. Sveo-G', sid. 240 fl. — i dem alla utan namn-underskrifterna; samt i Svenska riksdagsakter, utg. af HILDEBRAND och ALIN, i, sid. 117 ff.

Annan upplaga

af samma år finnes, rad för rad, sida för sida öfverensstämmande med den ofvan beskrifna, afvikande nästan endast i stafningen. © i årtalet tillhör här själfva trycket; Ti 2 är signeradt: ij2t; nedersta raden på samma blads verso börjar med: noc,n, hvilket ord saknas i den beskrifna upplagan; tryckfelet fconini är här rättadt; den anförda raden af dateringen är afdelad så: öomini | ca o s. v. Den har följande titel:

<&en éopu aff fljett pvm%

fom Qioibte j tl?$ Concilio fom jtooöl? i 0wbvQ.

Båda dessa upplagor äro mycket sällsynta; af den förstnämnda är endast ett ex. kändt: i Kongl. Biblioteket.

1 Söndagen Quinquagesima inföll 1529 på den y.e Februari: påskdagen inföll enligt Grotefends Handbuch d.

hist. Chronologie den 28 Mars, och Quinquagesima är 7:e söndagen före påsk. Reuterdahls datum, den 22:e Februari, är följaktligen oriktigt.Olavus Petris Handbok.

Stockholm, kongl boktryckeriet], 1529.

Qvart, 32 onumr. blad, sign. % i), 2liij, 23 j—35 ii) till i§ j—<5 iij; kustoder vid hvarje arks slut.

Titeln, som är omgifven af den å sid. 178 afbildade ramen, har följande lydelse:

påå ©wcn(?o/ tp?er öoo

pct ocfy annat mtva

»t£>i ftååt*

(D P

©tocfyotm.

Företalet, 5 sidor, börjar på titelbladets frånsida med öfverskriften:

(Dlauue Petri tit ityn (Ojtifteli

OLAVUS framhåller häri med stor kraft och skärpa, att de kyrkliga handlingarna böra förrättas på landets eget tungomål, icke på latin, »vtan är och så när ther til kommet, at ther är blijffuen fögho better än en fastelaghen afT, gudz ordh och sacrament til en håån och stoor förachtilse». — Han har »icke j all stycke folgdt til pricka then latiniske handboken, för ty samma handboock haffwer icke så dräghit öffwer eens medh scrifftenne som henne boorde . . . Ey haffuer iach heller satt så monga böner som then latiniska jnneholler, huilkit mich ey heller syntes skola göras behooff, För ty gudh seer icke epter mong ordh j woro böner . . . Then ther haffuer löst til ath

bruka alla the böner som ståå j then latiniska handboken, honom läter iach bliffua mechtigh j sitt sinne, doch så at bönen icke finnes wara emoot scrifftenne, Men thet will iach rådha honom, hwar mitt rådh noghot gella mötte at han sådana böner satte vth påå Swensko, at heela församblingen kunde förstå hwad som sadhes, epter thet sådana böner skee pä församblingenes wegna». Men han har »lätit bestå j thet nesta the Ceremonier eller brukningar som haffua her til warit holdna, the j sich sielfue icke haffua warit emoot gudz ordh. Doch nidherlagdt misbrukit som j förberörda (Örebro) Concilio beleeffuat war». Denna varsamhet ålade sig OLAUUS för att icke onödigtvis väcka anstöt: »thet törss iach wel seya ath thetta iach här föregiffuit haffuer skal better bliffua beståndandes med scrifftenne än then Latiniske handboock, än thå iach mong stycke haffuer her tillätit för theres skul som swage äre, them man elles wel mötte haffua lätit bliffua til baka». Såväl i företalet som i »Beslwtningen» lämnar han ett slags apologi för de vidtagna ändringarna.

På 214 r. börjar själfva handboken med: £)opetfen på Swenflfo/

25 i) v.: %tt fett l>mu fjanfclas flfal met>l> ttym fom voilia giffwa ftd) j ed>teflfap*

(Ciij r.: €t>etta tfal tdfae nav tjufttttt teWjee j tyvtio epter bavn/ ------: ,ttttt ttym fljal gorae tr;etree tet>f>a fom ftutfe liq,q>ia.

Si) r.: ,uvu man Hal xviya li)&.

$ii) v.: <öUtu man flfal ioxba ttjcfc*

(5 ii) v.: %tt fett fyuvu man ffal fyantta m$ tf>em fom våttae elletr aflijjfuae fltote*

t£ ii) r.: 25eflta>tninc$en*

,4 r. afslutas boken med dateringen:

Victfimaoctaua 2lpiittö*

Sista sidan ar tom.

Själfva den rituela texten är tryckt med cicero schwabach, anvisningarna för presten med corpus. Första raden i

hvarje formulärs rubrik är tryckt med tryckeriets vanliga rubrikstil, de få hänvisningsställena i marginalerna som vanligt med petit. Dåi formuläret förekommer ett »brodher», »tienare» o. s. v., som vid vederbörliga tillfällen skall utbytas mot »syster», »tienerinne» o. s. v., är detta senare tryckt i marginalen med cicero. På , j r. äro vid 2 styckens början lämnade egendomliga tomrum, liksom för en stor anfangsbokstaf, ehuru stycket börjar med vanlig versal.

Denna vår första Lutherska handbok ar enligt de senaste forskningarna på detta område ett i det hela taget självständigt verk af Olavus Petri; den är t. o. m. den första agenda inom den Lutherska kyrkan. Se QUENSEL, Bidrag till svenska liturgiens historia, 1, sid. 4 f. Officiel var den likväl icke1; OLAVUS framställer den själf i såväl företalet som »Beslwtningen» som ett på hans eget initiativ verkställdt arbete till deras tjänst, som ville begagna sig däraf: »Och ther medh setter iach nw tesse Swenske handbock j hwar och eens Christen menniskies wilkor ath hon måå tagha här aff hwad henne tyckes, ingen nödhgar iach här til». »Then ther will bruka thetta settet han må thet göra, Thet törss iach doch wel seya at han kan thet Christeliga göra, Then thetta settet icke behaghar han göre jtt bettre, iach seer thet gerna, men achte han och ther vppå at han gör thet Christeliga, Jach twiflar jntit at the wel komma skole som thetta forachta och fördöma, Man skal snarare finna tiyo som en ting straffa och fördöma, än man skal finna en som skal kunna göra jtt annat lijka gott, Thet är nw så när kommet at then straffar mest som ringesta forstondet haffuer, Men straffet hoo ther straffa wil, iach giffuer doch them allom thet ena swaret, Göre the thet bettre, och när the thet gioordt haffua, wil iach tacka them ther före».

Handboken tillkom med en förundransvärd snabbhet, om också vissa delar däraf måste antagas hafva varit i bruk i Stockholm, åtminstone i hufvudsakligen samma form, redan förut. Se QUEN-SEL, a. st. OLAVUS berättar i företalet, att han af förhandlingarna på det kyrkomöte, som i början af Februari hölls i Örebro, fått impulsen till densamma, och redan den 28 April är den färdigtryckt : »Ther före, på thet at här epter mötte noghot redeligare tilgå

1 Första officielt påbjudna handboken är af 1614.

än här til skeedt är, haffuer iach epter som gudh haffuer gififuit nådhena, taghit mich före ath vthsetia ena litzla handboock på Swensko, besynnerligha och for then skul at j thet Concilio som nw j åar stood j 0rebro wardt noghot handlat ther om at döpelsen wel mötte skee på Swensko, och at noghon vnderuisning skulle vthgå för thet siuka folk skul som begiära theras redho til theras dödh, ath thet enfoldigha clerekrij mötte haffua noghon rettilse huru the them som liggia pä theras sottaseng lära skole, Aff thesse tw stycke som j Concilio förhandlat woro, haffuer iach taghit tilfelle och vthsat flere stycke,» . . .

Den är omtryckt i Troils Skrifter och handlingar, 3, sid. 41 ff. I företalet till samma del, sid. XXXVI ff, har Troil lämnat en redogörelse för olikheterna mellan Handbokens många upplagor. En bokstafstrogen upplaga méd liturgiskt historisk kommentar är utgif-ven af QuENSEL i hans ofvan citerade arbete.

Nya upplagor, se: 1533, 1537; 1541, 1548, 1557, 15B61.

Finsk öfversättning, se: 1549.

I För 1600-talels upplagor af Handboken hänvisas till Klemming, Sveriges äldre liturgiska literatur, sid. 48 ffM samt Troil, a. st.

En liten ingång i den Heliga Skrift.

'Stockholm, Kongl. BoktrYckeriet], 1529.

Liten oktav, 32 opag. sidor, sign. 21 i), 21 ii), 21 ii) [sic!], 23 j, 23 iij, 23 iiij, 23 v* Stilen är corpus schwabach; de olika punkternas rubriker äro tryckta med cicero.

Titel:På titelbladets frånsida det här i faksimile meddelade företalet:

(Dlauus^ttri

til thcn Chrtfietfcjha Iflfarcn.

•55tfrfy.fT.Krt» Q«(iett<$e Vffutnt* gh©« ftycFevthfar på fivcnff© fö ticib b<* sebh« r»nn« en Uré jngong f rhen helg* fcriffe/<D4)ttachteraeh& fottclicjano* gh<«affthe(tycke fom j tb«helgafetiflc mytitbctéia&l fom ar omlade» / ettans öelto/ g«J>? aro/g«d5 cxtylaffQubaii <?c / ©4) wrtrberttch htr fo«gifr«iehHr» fäs •^<ma fiycFc bmfae i fettfftene / på) huwt tuthem cp«r fcriffrene fatt $.#& ffat l)<fr tu chew ther la<f|5 | fc& ntU t» n»

f«5ifl .5ffua tid) vtyinn<m / i«it«ii

fatfoc tqdh Cneft ä«°5 b-#) ffrtl twfåfammallyc

feodrjfUrethee jtlwibbarc;

pen *

Boken innehåller en kortfattad utläggning i 42 punkter af den Lutherska lärans innehåll; den är att anse som ett slags katekes. Svaren på — de visserligen icke i frågeform framställda — frågorna variera i längd från ett par rader till ett par sidor. Punkterna äro följande:

Hwadh lagh är epter fcrifftenne fatt — ^voapl) Euangetium är / — Hwadh troo är på Jefum adh rett gudz tienft år. — Huadh tro år. — Hnadl) hopp år. - Hnadh kerlegh år. — H^adh Ch«fii ko:s år. — Huadh rett fasta ar. — Huadb een rett d):ifWigh b66n är. — ^\xoX>\) tt>n gamble Udam heUer gambla meniftict är. — %uoX> ttyn nyie Udam eUer then nyia mmnifticm är. — Hnadh kö^ligtja gerningar are. —

— Uff dopfens eenda löffte — Uff åtftilnat på maat- — Uff rett fcriffte= måål. — H«adh rf>iisteligh hel$d är. — Huadt? rett helgona ära är.

— Hnadh retta gud3 ära och tilbit)\)iant>e är. — H**>adh affgudherij är. — H**>ilke tt>e rette Untichufii ock) falske p:opheter äre. — H™ adh gud3 o:dh är — ^xocfo mmiiiio stadgar äre. — Hnadh ch*ifieltghit bctn är. — H^adh gud3 rike är. — Uff ^yn^>me. — Hnadh hela Bi= biten jnnehaUer. — %wc& gud3 wetftgnelfe är. — Gud3 fo*fyyn od> heembliga werkan. —

»En liten ingång» är af OLAVUS PETRI öfversatt från en numera icke mycket känd skrift af Wittenberg-professorn JOHANN Toltz (äfven kallad Dolz, DöLZK, DOLSCHIUS och VON Feldkirch): iByn kurs handbuchlyn fur iunge Chriftett/ fo uiel yhn 3u= wiffen uon nbtm>, hvars första upplaga utkom i Wittenberg hos Rhaw 1525 tillsammans med en annan skrift af samme författare under titel: Der heyltgen fchrtfft Urtt / Weyfe / x>nt> gebrauch. Sropi 25ibliacu ti*yn kurg l)ant>bud)tyn fur tunge Chrtfien / So uiel yhn 3uwiffen uon noten. Johan. Sol.32. Den är försedd med företal af Joh:S BUGENHAGEN, dat. 1525 »Am dritten Montage ym Aduent». En annan upplaga af hela bandet utgafs i Niirnberg hos PEYPUS 1527, 8:0. iByn kurtj handbud>lyn ensam utgafs på högtyska i Wittenberg hos Rhaw 1526, 8:0, och på lågtyska i Rostock hos L.

1 Fattas i enda kända ex.; rubriken är tagen från uppl. 1538.

2 Titeln är här hämtad från en Det store Kongel. Bibliothek i Köpenhamn tillhörig odaterad upplaga, försedd med Wittenberg-boktryckaren Georg Rhaws initialer, 8:o, 84 blad (de 2 sista tomma), däraf i£yn £urt3 l). — Den första skriften är en förklaring af en stor mängd bibliska ords öfverflyttade bemärkelser och speciella terminologiska betydelser i Skriftens språkbruk.

Dietz samma år med titel: dyn Vovti) !><mtboe<# vov yun$e

fo vele en notf> ye tfyo xottml boxa) 3or;annem Xolt$ gemaket1.------

$TL £)♦ XXttj* DlETZ namn samt datum, den 16 Februari 1526, i slutet. 8:0, 16 blad. Se WlECHMANN, Meklenburgs altnieders. Literatur, 1, sid. 97, fT.

Som endast det ofvannämnda Köpenhamns-exemplaret stått till förfogande för jämförelse, kan den svenska öfversättningens öfverensstämmelse med originalet för närvarande icke fullt bestämmas. Den är i h varje händelse utförd med stor talang, och i förhållande till den odaterade högtyska upplagan visar den sig vara delvis ganska fri, med icke så få tillägg. Men säkra tecken visa, att vår öf-versättare följt icke denna, utan den lågtyska eller någon med densamma nära besläktad upplaga, af beskrifningen hos WlECHMANN att döma. De olika

artiklarnes rubriker öfverensstämma till formen med dennas, men icke med den högtyska upplagans (t. ex? ,ooctok) sZvLCM§z\\\xwi dt; — VOer rotterey); de två sista artiklarne i vår upplaga återfinnas icke i någon af de båda nämnda.

Endast ett exemplar är kändt, tillhörigt pastor L. F. PALMGREN i Ekeberga; det saknar bladen % 8 och 23 8.

Ny upplaga, se: 1538.

Annan upplaga.

Af en sådan eger Uppsala Univ. Bibl. ett fragment: bladen 23 jj—23 7. Den öfverensstämmer ord för ord, rad för rad, sida för sida med den ofvan beskrifna. Hvilket år detta fragment är tryckt,

t Man känner nu endast ett ex. af denna lågtyska upplaga: i Wolfenbuttel. Ett ex. utbjöds af Schneider & Otto i Göttingen 1847.är icke kändt. Det är sannolikt, att det tillhör en äldre upplaga. MUNTER, Danske Reform. hist., 2, sid. 152, nämner uttryckligen att OLAVUS PETRI hade öfversatt »Ingången» redan 1528. Hvar han hämtat denna uppgift, är obekant. — Månne tryckfel för 1529??

En Dansk öfversättning från Svenskan utgafs i Malmö 1529, men är nu förlorad[1]. Den är känd endast genom en anteckning af Peder TerpaGER i en i Christiania Universitets Bibliotek förvarad handskrift. Enligt BRUUN, Den danske Literatur til 1350, 2, sid. 358, anföres titeln där sålunda:

(§\\ liten inträng t tfyett fyettige fcrifft, \\ fymilfenn rtaagle fttyde fom tj fcviffttyen meget bertfreS fovtfyeliglje forclaveS oc n>Mefgge8, tufcgengen forft paa froenfte, lueb Otamtm ,etvi ©ecretcrcr t ©todfyolm oåf nro paa banffce tfyem til gofce ferteleg, Ijtmlfe fem Ijaffue brfft tit at Icefe oc fovftaa frcen* flce trongemaal et cetera. SMttuw 3lnno ©omini 2RiHefimo XXIX. — 2 Ark, nu [?] 16 Fol.

Året därpå utgafs i Viborg en ny dansk upplaga med följande titel:

<£en Uiöfitt In5=

anl) x>fc>j fd>tifftl>ett Som f0iftf> bleeff

vtfatot aff X?t>eflE paa fwenf? u>e£>t me-

(let (Dluff pj$n Secretetet: x>£>j fiocE,ek

me Cr;et: efftf?er aff fwenfle paa t>anf¥e

(De nw ttrit>£e ganc# fo:lett(#et>t oc foz

0gtF> U3 Vbj f>uittf en mattgt>e aff tf>e

Roffas punctf>et x>t>j % ny oc gamblae

Xeftamentfjer Fo:tUgJ>en foidavee/%Ue

ti)ih till gap Som aelfle (5u, otrfct oc

fant>l>et), framgangr; m$ etr>

,egtftet: bagr; y bogl>n

l?uetr 2trtitf el fnat

til at ftnt>e

_________ VOibevz 15 3 0

1 Munter kände icke denna upplaga; den kan således icke hafva gifvit honom anledning att antaga en tidigare svensk.

Därunder ett ornament med H. W. i en sköld.

Boken slutar på $ 4 med boktryckarens efterskrift, som börjar .sålunda: <£eer rjaffue i nw iqfyh (&isere r;et

petfjev l&m,mz,t)

etr>et bog fom i fent)e o(f fot&

och slutar: 2tff Vibtv% ttrftie fofcag efftf>: paafrf>e %av xc$ 15 3 0 ,ane Vittgartetter , (5 , X) 3D. Mycket liten qvart, 24 blad, sign.: % i), Tlii), 23—23iij till SSU).

Huruvida denna Viborg-upplaga var en ny öfversättning frän Svenskan eller en förökad upplaga af den, som året förut utgafs i Malmö, kan icke med visshet afgöras. Följer man Peder Syvs uppfattning af efterskriftens anförda begynnelseord, så skulle detta vara en ny öfversättning; men SYVS mening skulle troligen varit en annan, om han känt till den 1:a danska upplagan. Att denna var bekant för utgifvaren af den 2:a, visar den senares titel. Det är då icke mycket sannolikt, att man gjort sig besvär med att "öf-versätta boken en gång till. Titlarne synas gifva vid handen, att den 1:a danska var endast en öfversättning af den svenska, då däremot den 2:a danska var »förlängd och förökad». Förhållandet torde på ett antagligt sätt kunna förklaras så, att PEDER BORGSMED, evangelisk prest i Horsens, (direkte eller genom SADOLIN, som då var lärare och prest i Viborg) sände sitt exemplar af den redan »fördanskade» Malmö-upplagan jämte (sina eller SADOLINS) tillökningar till boktryckaren, samt att denne i och genom det föreliggande trycket sände* honom hans bok tillbaka i ny form. Se vidare BRUUN, anf. st., 1, sid. 400 ff.

Tillökningen består dels i längre eller kortare tillägg till den svenska texten, hvilken i merendels ordagrann öfversättning ingår i hvarje artikel, dels däri att hvarje sådan åtföljes af talrika hänvisningar till Bibeln. Den danska upplagan innehåller endast 41 artiklar: de 2 »Aff tweggie hända Rettferdigheet gudz och menniskios» äro där sammanslagna till en.

Endast 2 ex. äro nu kända: båda i Det store Kongelige Bi-bliothek i Köpenhamn.Olavus Petris undervisning om äktenskapet.

Stockholm, Kongl boktryckeriet],1529.

Qvart, 28 opag. sidor. Titel (utan ram):

(Een WXtn ött&eruiftttttg om

grttnöelitjba bermjfat voatbtv atpaeftmen må

voava j ecfyteffrip/ (Del? fiolen folier t,er

effter een liten foamaning til bifco,

per od; prelater meöl? tfyeres

clerefrij I?er j Sn>erit$e*

le le

*

(Dlauue Petri

©toc,olm. tTI © jtrjrir*

Det är ett omtryck rad för rad (undantagandes de 12 sista raderna, som äro satta så att de bilda en bägar-formig figur, samt någon mindre afvikelse), sida för sida af upplagan af 1528, med alldeles samma typografiska utstyrsel som den (21 i) är icke signeradt med petit stil). I stafningen och ordformerna förekomma talrika olikheter. Boken afslutas icke med det ofvan, sid, 185, afbildade bladet och datum, utan i stället med de två små händerna och utan datum.

Se ofvan, sid. 184 fif.1530.

Psalmbok.

Stockholm, [Kongl. boktryckeriet], 1530.

Liten oktav, 8 + (8?) onumr. blad; de 8 första äro signerade 2Cij — 21 x>; inga kustoder.

Titeln anföres af Hallman, sid. 166, efter Stiernman sålunda1: tTågre ev tiena tit at ftungae t tl?en Ojrijlelicja ,orfamblingen* Stockholm år 1530 in 8:vo.

Endast ett defekt exemplar är nu kändt 2, tillhörigt Pastor L. F. PALMGREN; det saknar titelblad och slutar med 8:e bladet, hvars sista sida är tom. Fragmentet har således ingen uppgift om tryckort och tryckår. Att det är tryckt i Stockholm, visar dess typografiska utstyrsel; att det tillhör 1530 års upplaga är mycket sannolikt (se här nedanför). Att boken haft ett slags tillägg af ytterligare 8 blad, nu förlorade, framgår af en jämförelse mellan 1536 års psalmbok och den beskrifning på ett fullständigt, ELIAS BRENNER tillhörigt, men nu förkommet exemplar af föreliggande upplaga, som finnes ur »en förnäm herres efterlämnade papper» meddelad afj. FlSCHERSTRÖM i Den Swänska Mercurius, 1756, sid. 289 f. Denna beskrifning öfverensstämmer fullständigt med det bevarade fragmentet. Den meddelar, att boken trycktes i Stockholm 1530 och saknade uppgift om författare och boktryckare. Att den senare var Claes PEDERSON är sannolikt, eftersom han såsom tryckeriets föreståndare den 12 December samma år afslutade tryckningen af Een lijten

i Den i Swänska Mercurius meddelade titeln afviker härifrån endast genom moderniserad stafning.

2 Innan detta 1871 uppdagades, var denna upplagas tillvaro bekant endast genom Stiernmans uppgift och den däraf oberoende- notisen i Swänska Mercurius,Postilla. Ett »kort företal» meddelade, att »desse Psalmer warit de aldraförste, som gjordes efter Reformationen och på Swänska uti Församlingen sjungdes». Häri finner man således ett bevis för, att 1526 års psalmbok innehållit samma psalmer som denna, eller rättare de samma som dennas första hälft, ty att de starkt polemiska »wisorna om Antichristum och hans wesende» (såsom de kallas 1536) skulle ha tryckts redan 1526, är icke sannolikt. Om tre af psalmerna veta vi med visshet, att de voro gemensamma (se ofvan, sid. 166). I betraktande af det då mycket vanliga sättet att omtrycka böcker rad för rad, sida för sida, är det icke osannolikt, att föreliggande upplagas första hälft endast var ett sådant omtryck af upplagan af I52Ö1, så att den anförda beskrifningen kunde hafva passat in lika väl på den sistnämnda. Utgående från ett sådant antagande1 kunde man vara tveksam, hvilkendera upplagan man skulle anse fragmentet tillhöra, om icke den använda stilsorten fällde utslaget till förmån för 1530. Det är nämligen tryckt med den stil, corpus schwabach, som icke är känd i något svenskt tryck före 1527, och som sedan blef den flitigast använda. Det är därföre antagligt, att det tillhör 1530 års upplaga2.

1 Observera företalets uppgift, alt dessa psalmer voro församlingens första.

2 Det förtjenar emellertid att anmärkas, att den i nästa sidas 3:e not omtalade, på exemplarets sista sida inskrifna psalmen icke i sin helhet fått utrymme dera, utan 2:dra strofens sista (4?) ord och hela 3:e strofen, som saknas, måste antagas hafva varit skrifna på nästa blad. (Hade psalmen bestått af endast de 2 stroferna, så hade de få återstående orden af 2:a strofen kunnat skrifvas på samma blad som det öfriga.) Men detta blad bör hafva varit tilläggets första, på hvilket man väl icke skrifvit, så vida det icke varit tomt, hvilket åter är högst osannolikt, emedan ingen så utstyrd svensk bok är känd från denna tid. Första bladet innehöll alltid titeln. Att denna senare afdelning hade eget titelblad är icke heller troligt (se nedan). Psalmen »Gud som all ting skapade», som var inskrifven på samma sida i det Brennerska exemplaret, skulle visserligen icke heller hafva fått plats på den samma, men som vi känna den endast i dess omarbetade form af 1536, kan den få antagas hafva varit kortare förut. Förhållandet synes således kunna förklaras endast på två sätt: antingen saknade vårt exemplar det till 1530 års psalmbok hörande tillägget och åtföljdes af rena blad, — eller också tillhör det bevarade fragmentet upplagan af 1526, hvilken, såsom redan är framhållet, efter all sannolikhet saknade tillägget. I senare fallet finge man antaga, alt corpus-stilen inköpts på samma gång som ciceron, ehuru vi icke känna den tidigare än 1527; ett antagande som vinner i sannolikhet därigenom, att den icke namnes i 1527 års räntkammarebok (någon sådan från 1526 finnes icke).

»Det korta företalet» har varit tryckt på titelbladets frånsida, ty psalmerna börja på 21 ij recto. Första psalmen

börjar med det här bredvid afbildade O, som redan förekom i Vorfruwe tydher. Det i behåll varande arket innehåller följande 10 psalmer:

/ -- %\)m fom xvil en <&>:iften tyta/1 —- <D 3efu £r;:ifi fom mafco toqb/1 — <D <§erre gut>b aff Ipimmelrid)/1 — Wij troo på ai3mectig gttt>l>/ — Vi) fom leffue på werfoen f>år/2 — Uar glat>f> tu f>elga (O,iffcenfjeet/ — £o:barma ticf> gut>F> offuer micf)/2 — Defuö Cf>:ifhi6 dr u>o: f>etfa/ — €en iomfru fottoe jtt barn j fcagf)/ —

Psalmerna äro indelade i strofer, som äro tryckta i obrutna rader såsom vanlig prosa; ett / utgör skiljemärke mellan versraderna.

Åttonde bladets verso är tom3. Detta förhållande synes ange, att de på nästa ark följande 5 antipapistiska psalmerna antingen voro från början afsedda att utgöra en särskild del af boken, eller också att man först sedan denna första hälft var färdigtryckt beslutat sig för att tillägga dem. Om detta ark varit signeradt 25, eller haft själfständig 2l-signatur, veta vi icke; icke heller om det haft särskild rubrik. Att det icke haft eget titelblad är antagligt däraf, att ingenting därom namnes i Swänska Mercurius. Enligt densamma förekommo där följande 5 psalmer: et nu få mefc ti$; — %å) <5ut> fyvotm flfal jag laa; — (Bvti $ctow voeU wi prifa; — et; — ,erre <£f>riffc (Sut>6 £at>er6 enfce Son, af hvilka de fyra4 första utgöra det tillägg till psalmboken af 1536,

1 En af de 3 psalmer, som i den danska psalmboken af 1529 »er vdtagne aff thet Swenske Exemplar».

2 Finnes intagen i 1529 års Handbok.

3 Denna tomma sida har i delta ex. användts till att därå inskrifva en hittills först från ett skillingtryck från 1600-talet känd psalm »I betleem skedde herdomen mon», som aldrig blef intagen i någon psalmbok. Den skall blifva meddelad i Samlarens fest-band 1893. — Den i Brennerska ex. på samma sida inskrifna psalmen »Gud skapte menniskjan i paradis» skall vara densamma, som intogs i psalmboken af 1536 och där börjar: »Gud som all ting skapade».

4 Den 5:e är, enligt Sw. Mercurius, samma psalm, som ingår i 1536 års psalmbok och där börjar: »Christus then rette herren».

som bär titeln ttägra ,ijfot ... om 2lntid>nfhtm od) \)*m wefenfce

(se nedan under 1536). Man bör utan tvifvel tänka sig förhållandet så, att de första 10 psalmerna voro afsedda för gudstjänsten; de senare 5 åter, alltför polemiska för det ändamålet, tillades såsom en särskild afdelning. Se vidare härom under 1536.

Af dessa våra äldsta evangeliska psalmer upptogos 13 i den s. k. Gamla psalmboken, och 7 finnes ännu i 1819 års psalmbok. Angående de särskilda psalmerna hänvisas till BECKMANS Försök till Swensk Psalmhistoria. Såsom utgifvare och författare, resp. öfversättare, har allmänt antagits OLAVUS PETRI.

Fragmentet omtrycktes af G. E. KLEMMING i Ur en Antecknares Samlingar, 1:a uppl., sid. 197 ff.; 2:a uppl., sid. 187 ff. Af den förstnämnda togos särskilda afdrag i bokform i 25 ex., med titelblad, tillegnan och en efterskrift. Stockholm 1871, liten oktav, 12 blad.

Utom den ofvannämnda af 1526 utgåfvos under 1500-talet ytterligare svenska psalmböcker åren 1536, 1543, 1549, 1567, 1572, 1582, 1586 (2 upplagor) och 1594 (2 uppll.) samt, om man så vill, 1553 (Feen liten Songbook, 2 uppll.).

Den af Hallman, sid. 167, efter Stiernman meddelade och sedan ofta återgifna uppgiften om en ny upplaga af 1531 beror utan tvifvel på felläsning af årtalet mQXXXV). Den på samma ställe förekommande uppgiften: »wid ändan [af 1531-års upplaga] finnes bifogad: Een lijten vnderwijsning om the stycke ther Christna menniskior med bör strax i förstonne vnderwijste warda»l torde härleda sig från ett missförstånd: någon i samma band inbunden bok har säkerligen uppfattats såsom en till psalmboken (af 1536) hörande del af densamma* — Äfven omtalas upplagor af 1585 och 1587, på hvilkas tillvaro man likväl har anledning att tvifla. Angående den förra har

BECKMAN (sid. 993) gjort den sannolika gissningen, att en med Kongl. Bibliotekets exemplar af uppl. 1586 sammanbunden bok af 1585 kan hafva varit vållande till uppgiften.

i Någon bok med denna titel är icke känd. Måhända är det en omskrifning, som endast afser att ange bokens innehåll; i sådant fall finnes knappast något annat att gissa på än Een skön nyttugh vnderwisningh eller En liten ingong, — men af ingendera känner man någon odaterad upplaga eller någon sådan af 1531.

Olavus Petris Postilla.

Stockholm1, Claes Pederson, 1530.

Qvart, 230 blad: 6 onumrerade, 23ta£>t> j— 23L <L<£XXiii) (bl. 119, 127, 178, 188, 191 och 210 orätt numrerade: CXiitj, CXXiij, COXxuj, (ULjsppoii, £H££ och £££j; bl. 110: 23la£t>£; bl. 194: CX(C|th); signerade: l?ij—feiiij; 21—Otiij till X—Ciij; 2la—2lauj till 33 -,iij, n—tiiij; a—aiij till tt—niij (252, ©2 och m sakna signering; £2, Pp och tt2 äro orätt signerade: j&ij, P och niij)» Kustoder på l£tj (ehuru nästa blad icke börjar nytt lägg) samt vid hvarje arks slut (utom på WX4] icke heller på X4 och 1x4, som äro till nedre delen, resp. helt och hållet tomma).

Titel (inom den å sid. 178 afbildade ramen):

<£*m UjUtt ,offil

la offuer all >£uangelia fom om fånbavfyanat lafen war t>a offuer fyeela fatt/ £t?et til ocfy offuer tl?e 'Jhtangelia fom på t\)i \\axnp\\l\\xiXY& $tt om året voatba lafen / (Dcfy en lijten Catecfyifmue eller xmöeruif ning / på t,e ffcycEe fom en £l?nfte leröom meft pål?enger /

_____ m © xxx.

1 Denna liksom alla föregående och följande böcker från 1500-talet, hvilka äro tryckta i Stockholm, äro utgångna från det Kongl. boktryckeriet, så vidt bekant det enda därstädes under detta århundrade verksamma intill 1603, då Anund OlofssonFöretalet börjar på titelbladets frånsida med denna öfverskrift:

gofcr; Ctcri* od> FyrKopwft offuer beela Sveriges rife/

Wunflfar iaå) (Dtauue Pettri gut>3 cmyttoge tiv

näve j r>ane fone 3efu Ct>zifti ÄuangeKo/

lTåt>l? / 5vtt>r> orf) batmr>ertigr;eet aff

gut>r;i wozom fafc>f;ev/ od> en vatt

£unt>jl?ap j l>att6 £elga o:WE>/

a m «ti /

. . . »The haffua wel funnes som hafifua hafift löst och wilia til at öfifua sich j then helga scrifift, Men epter thet the icke haffua hafft sådana forfarenheet j latineska målet som ther til hafifuer behooff giordz, ther före hafifuer theras wilie eller vpsååt haffl ingen framgong, Doch på thet at sådana hinder kunde warda enfolliga Clerker fortaghen, haffue wij (gudh tess loffuat wari) fått hans helga ordh på wort modhermåål, Och hade man wel formoodhat at hwar och en kyrkioprest skulle for then skul nw haft tilfelle nogh til at göra sit embete fyllest til hwilket the aff gudhi kallade wore, Så hafifuer thet doch mindre hulpet än man troodt hade, ther aff at then helga scrift hafifuer j så long tijdh warit nidherlagd, at ingen, eller och ganska få hafifua henne brukat, ther före hafifuer än nw thet enfolligha Clerekrij hafft the claghemåål, at texten hafifuer warit them oforsf.ondelighen, än thå at han hafifuer warit vtsatt på Swen-sko, så at the icke haffua kunnet tagha thet grund ther vth som thet boorde, hwilkit ey heller mykit vndrande är, Thet är iw swårt at bruka thet man aldrigh lärdt hafifuer, Och hafifuer ther warit een stoor forsumelse medh, at wij icke haffue öfifuat woro Clerker j gudz ordh, förra än wij haffue skickat them vth for kyrkio prester, Ey haffua heller gudz ordh wordhel brukat j skola stughurne som behooff hadhe giordz, hwilkit doch noghor Concilia prouincialia här j riket j fortijdhen på budhit hade. och är

doch gudh bätret bliffuit forsumat, och ther före hafifuer then mening vpkommet, at strax en hafifuer kunnet läsa och siwnga ena messo, så hafifuer han warit godh noogh til ath blijffua kyrkioprest, än thå at han platt intet hafifuer wetat aff gudz ordh, ther största machten på ligger j thetta ämbetet, Giffue gudh at wij än nw mötte läggia ther boot vppå, Och vppå thet at eenfollighe Clerker och kyrkioprester mötte haffua noghon rättelse j gudz helga ordh, så lenge the kunna komma på rätte grunden och meningen Så haffua werdighe fädher kyrkiones prelater och formän her j riket, samtycht och beleeffuat, at een lijten Postilla skulle göras offuer the Euangelia besynnerliga, som j then Christeligha forsamblingenne plägha om alt året läsin warda, hwilket och nw så skeedt är, Men giffue gudh at thet mötte göra frucht, och så wisseligha warda weli taghit som thet hafifuer hafft mödho och arbete och mykin kostnat, Och hafifuer

Helsing synes hafva anlagt eget tryckeri i hufvudstaden. (Se Klemming och Nordin, Sv. boktryckerihist., s. 157 f.). Framdeles kunna vi därföre låta »Kongl boktryckeriet» underförstås i fråga om Stockholms-tryck och utsätta endast föreståndarens namn, då det är kändt.

man gått thenne Postille j genom eenfoldeligha nogh epter thet man henne icke haffuer scriffuit for theras skuld som forstondighe äre, vtan for theras skul som än nw fögho grund haffua j scrifftene, ath the mågha sich med thet första här medh behielpa, Men sidhan the äre kompne sielffue så på grunden at the weta huru the skole bruka scrifftena, och hwart vth hon wil lenda, så kan (til äwentyr) thenna Postilla ey meera göras behooff, Ja giffue gudh at woro Clerker kunde så mykit forbettra sich at the intit skulle henne behöffua, Och wore wisseligha aldra betzst at läsa sielffua scrifftena, hwar forstondet såå tilrekte, Doch hwar forstondet icke så tilrecker, moste wij krypa så länge wij lare gåå, Och haffue wij (som oss hopes) medh thenne Postille ää huru ringa hon är, slaghit then vrsegt nidh, at woro kyrkio prester icke skola kunna seya at the icke förstå texten, och weta for then skul ey hwad the predika skole, Här är meningen så eenfolleligha vthsatt, at om man än låse thet vth aff bokenne for folkena så skule thet än thå icke wara vtan frucht, Thet moste iw wara en oforstondigh Cle-ric som thet skulle icke kunna göra, och honom borde ingelund sittia widh noghot geld for kyrkioprest, Så haffuer man och satt her in medh en liten Catechismum eller vnderwijsning om gudz bodh, Credo, och Fadher wor, medh noghot annat som hwar och een Christen menniskia bör at weta, hwilkit och hwar och en kyrkioprest är plichtigh til at lära sit soknafolk, Ja thet wore tilbörlighit at ingen worde tilstadder at gåå til gudz bordh medh mindre han sådana wiste och kunde, Och rådher iach och formanar hwar och en godh soknaprest, at han widh sina siels saligheet til görandes, tenkier vppå sit embete til ath göra thet fyllest, for ty the haffua itt sådana embete på sich, ther the skola göra gudhi en skarp reginskap vthaff på then yttersta domen, Thet är icke noog läsa och siwnga for sitt soknafolk som man här til dags giordt haffuer, Man moste största flijtena leggia ther vppå ath wij predike och lare folket gudz wilia huru the skola komma til then ewigha saligheten, for ty presta embete thet är itt prediko embete,» . . .

Företalet är dateradt:

2lff @tod>olm jqriij tTouembziö / Yfl & £££♦

fciij recto: &V epter folier noqfroi ftydt fom fyxvav tyvtios pzeft befinna flEal /

Här gifves en anvisning åt presten, huru han skall begagna sig af postillan, »när wij få noghot Euangelium som här är icke postil-lerat (ty thet syntes ey göras behooff at postilla skulle göras offuer all Euangelia)» *, då kan han med tillhjälp af registret finna en predikan öfver det ämne som är i fråga, t. ex. tron, kärleken, Christi efterföljelse o. s. v.

»Thenna postillan giffuer en godh ingong til scrifftenne, Them som synes at man skulle haffua ena lengre och diwpsinnoghare postille, the må tenkia til at göra henne, ty thenna postilla är aleenast giordh för them som icke mykit studerat haffwa».

1 I ungefär samma anda som Olavus i denna afdelning yttrar sig St. Rodt i »Vrsach warumb viel Euangelia hie ynn diesem buchlin sind on auslegung» (Festdelen af Luthers postilla, Wittenb. 1527, folio, bl. 74).Tillägg till 4:de häftet.

Sedan 4:e häftet redan var tryckt hafva Paulus Museum i Worms och Hertigl. Biblioteket i WolfTenbuttel välvilligt till jämförelse hitsändt den å sid. 193 nämnda upplagan af LUTHERS postillas sommardel och den å sid. 206 anförda upplagan af TOLTZ Hantboeck vor yunge christen.

Postillan har denna titel:

%uele$UQ I t>er i£u matt \ Luttyx 3U | XCittembev$. | M. D. XXVI.

Qvart, 326 blad: 6 onumr., I— CCCVI, 14 onumr.

Denna upplaga är, såsom å sid. 193 redan förmodats, utan allt tvifvel ett eftertryck, som till innehållet ordagrannt öfverensstämmer med den å sid 192 nämnda upplagan af samma år. Äfven företal och register äro aftryckta.

De båda tyska upplagorna hafva t. o. m. 7:e söndagen efter Trefaldighet, där den svenska postillan upphör, olika indelning i stycken på 78 ställen; vår upplaga öfverensstämmer i detta afseende med originalupplagan på 73 ställen, med eftertrycket på 5. Af hänvisningarna i margen, som i den svenska upplagan äro vida mindre talrika än i de tyska, har den förra 3, som återfinnas i orig.-uppl., men saknas eftertrycket; i en hänvisning, som är olika i de båda tyska, öfverensstämmer vår med den förra. Det är därföre mycket sannolikt, att LUTHERS första originalupplaga legat till grund för vår öfversättning, — så vida icke fortsatt forskning inom den hittills alltför otillräckligt bearbetade Luther-bibliografiens område kan komma att frambringa nytt jämförelsematerial och nya uppslag, på

Sveriges Bibliografi 1481—1600.möjligheten hvaraf några enskildheter också antyda, hvilka framgå af en noggrann jämförelse mellan folio-uppl. af 1527, tryckt i Wittenberg hos M. LOTTER, och Wittenberg-uppl. af 1526 samt vår öfversättning.

En jämförelse mellan den högtyska och den lågtyska upplagan af Toltz iZyn Fuvt3 r;ant>bud>(yn visar, att den senare är en ordagrann öfversättning af den förra, med de olikheter som nämnts å sid. 206. Dessa, i förening med några andra enskildheter, äro tillräckliga för att bevisa, att den lågtyska legat till grund för Olavus öfversättning, så framt icke en jämförelse med den högtyska Wit-tenberg-upplagan af 1526 skulle gifva ett annat resultat, hvilket icke är troligt. Hvar ex. af denna sistnämnda, som är anförd efter WlECHMANN, finnes, har icke kunnat utrönas. Bugenhagens företal är i den lågtyska upplagan aftryckt och där dateradt Wytmbev$e VCi. £)♦ ppv. £x>ij* £>ecemb:t6*

Ett ex. af den i not 2 å sid. 205 nämnda odaterade upplagan har sedan dess oförmodadt anträffats, okatalogiserad, i ett gammalt sammelband i Uppsala Univ. Bibl. — Och sedan ofvanstående tillägg redan var i pressen, har äfven ett ex. af den lågtyska upplagan upptäckts i ett Skoklosters bibliotek tillhörigt sammelband (sign. II. 21. 232).Skillnaden mellan cicero och corpus i reformations-skrifterna har här iakttagits endast vid titlarnes atergifvande, alla andra med schwabach aftryckta citat äro här atergifna med corpus utan afseende på originalets stilgrad.

Rättelse:

Sid. 194, de 2 sista raderna, står: se-\ruientia läs: ser-\ mentia.SVERIGES BIBLIOGRAFI

1481—1600

Band I. HÄft. 1—4 1481—1530

G. E. KLEMMING och AKSEL ANDERSSON

UPSALA 1889 —1892

UPPSALA 1927 SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETUPPSALA 1927

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B. 26147REGISTERRegister.1

1. Kronologiskt register.

Sid.

I dessa register äro vissa på grund av senare forskningar fastställda dateringar och typografiska bestämningar införda, vilka i en planerad andra upplaga av detta band komma att utförligare motiveras. (I. C.)Sid.

2. Alfabetiskt register.